

Anayasa Hukukunda İfade Hürriyetinin Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin Sosyal Medya Araçları Bağlamında Değerlendirilmesi^(*)

Öğr. Gör. Işitan Mehmet TAŞ^(**)

Prof. Dr. Hayri KESER^(***)

Öz

İfade hürriyeti, kişilerin düşüncelerini, bilgilerini, aktarmak istediklerini başkalarına yazılı, sesli ya da görsel olarak iletmelerini garanti altına alan temel hak ve hürriyettir. Anayasanın 24. maddesinde düşünceleri ve kanaatleri açıklama ve yayma faaliyeti şeklinde tanımlanan bu hürriyette asıl maksat, kişilerin düşünce ve kanaatlerini başkalarına aktarmasıdır. İlgili hürriyette mihenk konumdaki başkalarına aktarımın yaygın aracı, 21. yüzyılın son çeyreği itibarıyla internet olmuş, taşınabilir teknolojilerin gelişmesiyle aktarımın etkin aracı profesyonel ve geleneksel basım, yayım ve medya kuruluşlarından çıkarak, herkesin serbestçe içerik üretip yayabildiği sosyal medya ağ ve platformları haline gelmiştir. Bu çalışmada, ifade hürriyetinin etkin ve yaygın kullanıldığı sosyal medyada yayılan ifadelerin sınırlandırmaya tabi tutulması gerekliliği savunulacaktır. Aynı zamanda toplum bilimleri ve hukuk kuralları çerçevesinde kitle iletişim araçlarının ve filtresizliğinin etkisi tartışılacaktır. İlgili hürriyetin sınırlandırılmasına

^(*) Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 15.10.2025 - Kabul Edildiği Tarih: 10.12.2025.

Atıf Şekli: Işitan Mehmet Taş ve Hayri Keser, 'Anayasa Hukukunda İfade Hürriyetinin Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin Sosyal Medya Araçları Bağlamında Değerlendirilmesi' (2025) 15(2) Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1079,1164.
DOI: 10.52273/sduhfd..1804654.

^(**) Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı, Burdur, Türkiye.

E-posta: imtas@mehmetakif.edu.tr.

Orcid: 0000-0001-5841-9849.

^(***) Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye.

E-posta: hayrikeser@akdeniz.edu.tr.

Orcid: 0000-0002-8209-1422.

ahlaka aykırılığın etkisi bağlamında değerlendirme yapılacak, ayrıca sosyal medyadaki içerik maruziyetinin muhatabı olan çocukların korunma gerekliliği kulvarında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

İfade Hürriyeti, Sınırlandırma, Temel Haklar, Sosyal Medya, Ahlak.

An Assessment of the Limitation of Freedom of Expression on the Ground of Morality under Constitutional Law in the Context of Social Media

Abstract

Freedom of expression is a fundamental right and freedom that guarantees individuals to convey their thoughts, information and the issues they want to convey to others in written, vocal or visual form. Defined as the activity of expressing and disseminating thoughts and opinions in Article 24 of the Constitution of the Republic of Turkey, this freedom's main purpose is for individuals to share and convey their thoughts and opinions with others. The common means of conveying to others, which is a cornerstone in the relevant freedom, has become social media networks and platforms where everyone can freely produce and disseminate content, from traditional professional printing, publishing and media organizations, with the development of the internet and portable technologies as of the last quarter of the 21st century. In this study, the necessity of limiting the expressions spread on social media, where freedom of expression is most effectively and widely used, is discussed within the framework of social sciences and legal rules, the effect of mass media and its lack of filtering is evaluated in the context of the effect of immorality on the restriction of the relevant freedom, and children, who are the main addressees of content exposure on social media channels, are also discussed.

Keywords

Freedom of Expression, Restriction, Fundamental Rights, Social Media, Morality.

Extended Summary

The 1982 Constitution of the Republic of Türkiye, by regulating freedom of expression separately from freedom of the press, ensured individuals' liberty to convey their opinions, while the dissemination of ideas through mass communication tools was addressed, considering the conditions of the period, within specific frameworks such as the freedom of the press and licensing systems. With advancing technology and the spread of the internet and social media, acts of expression increasingly extend beyond traditional boundaries, entering the domain of press freedom and its specific regulations. Modern, decentralized social media platforms have become equal to or stronger than the publishing and broadcasting environments of the late twentieth century. Therefore, the exercise of freedom of expression on social media must be evaluated under provisions similar to those governing the press and publication, revealing the need for constitutional and legal regulation.

The faster and more accurately the law moves from its de facto secondary position toward its de jure primary role against emerging realities, the more securely society can live in justice and trust. The legal interregnum between these stages must be resolved swiftly to maintain public order. In this transformation brought by social media, law must assume its primary function, establishing and enforcing rules that constitutionally limit fundamental rights when necessary. This includes setting principles (legislative/judicial), implementing them (executive/judicial), and imposing sanctions (executive/judicial). Within this framework, restrictions on expression on moral grounds should be applied effectively. Thus, the vacuum of authority over online expression can end, legal certainty will be ensured, and individuals will shift from arbitrary self-expression to a more reasoned discourse environment.

Social media content creators can reach audiences far exceeding those of many online newspapers and periodicals, matching or surpassing the circulation of print media and the ratings of television networks. Yet, since they lack institutional or professional identities, ambiguity arises as to whether they are subject to the Press Law or the Law on the Establishment and Broadcasting Services of Radio and Television. Moreover, no explicit regulation addresses social media platforms. Given their accessibility, anonymity, and unique nature, either a specific legal framework should be established, or they should be evaluated within existing regulations where suitable. Platforms such as X (Twitter) may be regarded as press institutions, and users sharing content may, in some respects, be seen as their employees.

Freedom of thought, recognized in earlier constitutions of the Republic of Türkiye and reaffirmed in 1982, remains a fundamental right. Freedom of expression, defined as the liberty to declare one's thoughts, was elaborated in greater detail in the 1982 Constitution, including the constitutional grounds for restriction. Within this framework, morality must be acknowledged as a legitimate reason for limiting freedom of expression. The European Convention on Human Rights, the case law of the European Court of Human Rights, and the European Union's legal instruments support this view.

By regulating and entrenching fundamental rights and freedoms, the 1982 Constitution treated them as enforceable rights while exhaustively enumerating their limitation

grounds, adopting the principle of *numerus clausus*. It thereby established a broad sphere of liberty and a narrow, concentrated field of restriction. Yet, the limitation grounds, though few, are framed through fundamental concepts. Hence, even strict adherence to the doctrines of “narrow interpretation of exceptions” and “the prohibition of creating exceptions through interpretation” still produces an extensive conceptual scope.

The specific limitation grounds on freedom of expression enumerated in Article 26/2 “national security, public order, public safety, the basic characteristics of the Republic and the indivisible integrity of the State with its territory and nation, the prevention of crimes, the punishment of offenders, the non-disclosure of State secrets, and the protection of the reputation or rights and private lives of others”, when read together with the concepts in the Preamble that gain meaning through the fundamental principles of the Republic set forth in Article 2 namely “the national interests of Türkiye, the existence of the Turkish State, the historical and moral values of Turkishness, and Atatürk’s nationalism”, extend the interpretative field considerably. Even a narrow reading of these provisions yields broad implications encompassing “morality” and “public morality” as integral components of lawful restriction.

Accordingly, freedom of expression on social media must be analyzed not only as individual communication but also as collective dissemination comparable to press activities. The widespread, uncontrolled use of such platforms challenges the classical legal framework designed for traditional media. Thus, constitutional law must evolve to clarify the limits of freedom and restriction in the digital public sphere. The principle of legality, requiring all restrictions on rights to rest on clear legal bases, must be reaffirmed to protect both individual autonomy and the public interest.

The growing impact of online speech also demands a balance between individual liberty and communal responsibility. Expressions that threaten national unity, incite crime, or violate others’ rights must be addressed within the constitutional framework. Yet, such interventions must remain exceptional and proportionate, consistent with the spirit of the Constitution and the European human rights standards to which Türkiye is a party.

In this context, morality as a limitation ground acquires renewed importance. The Constitution’s reference to morality does not represent arbitrary moral codes but a component of public order rooted in shared social and ethical norms essential to a democratic society. Therefore, while the state must avoid undue interference with expression, it retains authority to impose limitations necessary to protect public morality and others’ rights.

Ultimately, as technology transforms modes of expression, the law must preserve coherence between individual freedoms and collective values. The transformation of the public sphere through social media underscores the need for legal adaptation that maintains constitutional principles while ensuring accountability in digital expression. Thus, freedom of expression, long safeguarded by the Constitution, must now be interpreted dynamically to meet twenty first century realities without compromising its core guarantees of democracy, justice, and the rule of law.

Giriş

1982 Anayasası başta olmak üzere Türk hukuk mevzuatının sosyal medya ağları ve ağlarda kullanılan ifade hürriyeti ile ilgili doğrudan açık bir düzenleme getirmediği, daha çok geleneksel kitle iletişim araçlarının açıkça düzenlendiği görülmektedir. 1982 Anayasası basın hürriyetini ayrı düzenlemiş (Kişinin hakları ve ödevleri, X.), basımevleri (m.28/1) ve süreli ve süresiz yayınlara (m.28/7-9) dair özel kurallar getirmiştir. Anayasada basın araçları (m. 30) ve kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçları (m. 31) ek olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte ifade hürriyetinin kullanılabileceği araçların (m. 26/1-3. cümle) “tadadi/örneklendirici (illustrative enumeration) sayılmasında”¹ örnek platformların internet tabanlı gelişmemiş geleneksel yayım araçlarından radyo, televizyon, sinemanın tercih edilmiştir. Medya kuruluşların denetlenmesi açısından kurulan üst kuruluş Radyo ve Televizyon Üst Kurulu olarak isimlendirilmiş (m. 133/2) ek olarak haber ajansları dahil edilmiştir (m. 133/3). Anılan hükümlere dayanılarak 5187 sayılı Basın Kanunu, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 1171 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu gibi yasal düzenlemeler yapılmıştır. Anılan mevzuat hükümlerinde 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonu itibariyle geleneksel basın, yayım ve yayın platformlarını geride bırakarak daha çok kişiye ve devamlı şekilde ulaşabilen sosyal medya ağlarından açıkça ve doğrudan neredeyse hiç bahsedilmemektedir. 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanuna 29/7/2020 tarih 7253 sayılı Kanunla² yapılan eklemeler sonucunda sosyal ağ sağlayıcının açıkça ta-

¹ Kemal Gözler, ‘Yorum İlkeleri’, “Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması”, Kamu Hukukçuları Platformu ve Türkiye Barolar Birliği, 29 Eylül 2012, <<https://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri.pdf>> Erişim Tarihi 10 Haziran 2025, 45.

² Kanunun genel gerekçesinde sosyal ağlara dair Almanya, Fransa gibi ülkelerde özel düzenlemeler yapıldığı, Devletin sosyal ağların devamlılığının sağlanması ile ağların kullanım biçiminin temel hak ve özgürlüklere müdahale etmemesi açısından etkili mekanizmalar kurma yükümlülüğü bulunduğu belirtilmektedir (TBMM, Kanunlar ve Kararlar Bilgi Sistemi, <<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/>> Erişim Tarihi 6 Haziran 2025.) Almanya’da sosyal ağ sağlayıcısına hukuka aykırı içeriklerin kaldırılması ve erişimin engellenmesi yönünde sorumluluklar da yükleyen (m. 3/2) hükümler içeren kabul edilen Sosyal Ağlarda Hukuki Uygulamanın İyileştirilmesine Dair Kanun (Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken -Netzwerkdurchsetzungsgesetz - NetzDG-) kabul edilmiştir (Bundesgesetzblatt I 2017, 61, 3352 (Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken, 1 September 2017 <https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#/switch/tocPane?_ts=1765063580077> Erişim Tarihi 10 Mayıs 2025).

nımlanması (m.2/1-s) ve sosyal ağlara özel düzenlemeler yapılması (Ek m.4) bu eksikliğin giderilmesi yönünde olumludur.³

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ifade hürriyetini düzenleyen 10. maddesinde de Devletin izne tabi tutabileceği ifadelerin yayım ortamları “radyo, televizyon ve sinema işletmeleri”^{4,5} olarak sayılmakla yeni nesil medya araçları açıkça belirtilmemiş, ek protokollerde de kendilerine yer verilmemiştir. Bununla birlikte AİHS hükümlerini asgari gereklilik olarak tanıyan (m. 52/3) Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (Bildirgesi)⁶ ifade özgürlüğünün düzenlemesinde (m.11/2) ifade iletim araçlarının çatı kavramı olarak medya kelimesini tercih etmiştir. Parlamento ve Konsey’in kabul ettiği Dijital Servisler Tüzüğü de (Digital Services Act)⁷ (m. 41) çok büyük online platformlar (very large online

³ Kanunun genel gerekçesinde kanun tasarısı öncesinde çıkarılmış mevcut kanunlarla “toplumu ahlâki ve ruhsal yönden etkileyen zararlı neşriyatla mücadele edilmesi” için düzenlemeler yapıldığı, ancak “bilgi teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler nedeni ile söz konusu düzenlemeler, internet ortamında yapılan ve içerikleri suç teşkil eden yayınların önlenmesinde yetersiz kaldığı” ve “Bu konuyla ilgili henüz yasal bir düzenleme yapılmadığı” belirtilmektedir. Alt komisyonun tasarının radyo ve televizyon yayınlarını kapsamaması gerektiğine dair görüşü mevcut kanunların internet ortamındaki yayımlar açısından yetersiz kaldığını göstermektedir. (TBMM, Kanunlar ve Kararlar Bilgi Sistemi, <<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/>> Erişim Tarihi 6 Haziran 2025.)

⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1950 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çev.) <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur> Erişim Tarihi 15 Şubat 2025.

⁵ İngilizce nüshada “broadcasting, television or cinema (European Convention on Human Rights 1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG> Erişim Tarihi 15 Şubat 2025.)”; Fransızca nüshada “radiodiffusion, de cinéma ou de télévision (Convention européenne des droits de l’homme 1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_FRA> Erişim Tarihi 15 Şubat 2025.)”; Almanca çeviride “Hörfunk-, Fernseh- oder Kinounter (Die Europäische Menschenrechtskonvention 1950, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çev. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_DEU> Erişim Tarihi 15 Şubat 2025.)”; Arapça çeviride “الاتفاقية الأوروبية لحقوق الإنسان بث الإذاعي أو السينمائي أو التلفزيوني” (الاتفاقية الأوروبية لحقوق الإنسان)

1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ARA> Erişim Tarihi 15 Şubat 2025.); İspanyolca çeviride radiodifusión, de cinematografía o de televisión (Convenio Europeo de Derechos Humanos 1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_SPA> Erişim Tarihi 15 Şubat 2025.) olarak belirtilmiştir.

⁶ Charter of Fundamental Rights of the European Union, OJ C 326, 26 Ekim 2012, 391-407 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN#d1e167-393-1>> Erişim Tarihi 15 Ocak 2025.

⁷ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act) (OJ L 277, 27.10.2022, 1-102) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>> Erişim Tarihi 15 Ekim 2025.

platforms) ibaresiyle kullanıcı sayısı çok olan ve yaygın kullanılan sosyal medya platformlarına dair doğrudan düzenlemeler getirmektedir.

21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan etkileşimli kitle iletişim araçlarından sosyal medya hukuki düzenlemeler açısından bir tür otorite kriz dönemi oluşturmuş ve yeni bir realite ortaya çıkmıştır. Bu realite yeni neslin korunması hususunda hukuki çözümler ve uygulamalar gerektirmektedir. Anayasanın ve ulusal kanunların çoğunluğunun⁸ geleneksel kitle iletişim araçlarına eğilmesi, sosyal medya ağlarına doğrudan değinmemesi, sosyal medya ağlarına dair hukuki düzenlemeler açısından bir tür durağanlık⁹ süreci ortaya çıkarmaktadır. Modern kriz tiplerinden birisi olarak belirtilen otorite krizlerinde Devlet otoriteleri görevde olsalar da organların etkileşimini kaybetmekte ve yönetim gerçekleştirememektedir.¹⁰ “Eski olan ölüyor olsa da yenin henüz doğmamış olması” nedeniyle oluşan ve “yeni neslin problemi” olan otorite krizi, eski neslin görevlerini yerine getirebilecek iktidara sahip olmasına mani mekanik engeller ortaya çıkmaktadır.¹¹ Bu geçmiş nesillerin yönetim, hukuk ve sosyal düzendeki monotonluğunun neticesinde tecrübe ettikleri ve genel olarak beklenen bir durumdur.¹²

Sosyal medya ağlarının gelişimiyle Devletin ve hukuk sisteminin tecrübe ettiği bir çeşit fetret dönemi meydana gelmiştir. Belirtilen durum, hukukun “*ikincil başlayan ve daha sonra da birincil devam eden bir yapıya sahip*”¹³ olmasının

⁸ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun sosyal ağları tanımlamakta (m. 2/1-s) ve özel düzenlemeler ihtiva etmektedir (Ek m. 4): İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5651, Kabul Tarihi: 4.5.2007, RG 23.5.2007/26530.

⁹ Gramsci bu tür durağanlık dönemlerini “interregnum (fetret)” olarak isimlendirmiştir - Antonio Gramsci, Selections From the Prison Notebooks (Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith eds and trs, 11th edn, International Publishers 1992)
<<https://ia600506.us.archive.org/19/items/AntonioGramsciSelectionsFromThePrisonNotebooks/Antonio-Gramsci-Selections-from-the-Prison-Notebooks.pdf>> 275-276.-

¹⁰ Gramsci (n9) 275-276.

¹¹ Gramsci (n9) 275-276.

¹² Zygmunt Bauman, ‘Times of Interregnum’ (2012) 5(1) *Ethics & Global Politics* <https://www.researchgate.net/publication/273217530_Times_of_interregnum> Erişim Tarihi 16 Ocak 2025.

¹³ Işitan Mehmet Taş, ‘Yapay Zekalı Sistemlerin Hukuki Kişiliği ve Cezai Sorumluluğu’ in Yıldırım Sipahi (ed), *Yapay Zeka Çağında İslam ve Hukuk* (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi 2022) <<https://ihyaz.mehmetakif.edu.tr/files/yapay-zeka-caginda-islam-ve-hukuk.pdf>> Erişim Tarihi 10 Ocak 2025, 37.

dan da kaynaklanmaktadır. Hukukun değerlendirici ve izleyici konumuyla ikincil başlayan ve düzenleyici ve sınırlandırıcı yapıya bürünmesiyle birincil devam eden niteliği, teknoloji gelişmeleri ile yeni gündeme gelen realitelere bir süre kayıtsız veya müdahalesiz, yani izleyici kalmasına yol açabilmektedir.

Sosyal medya ağlarıyla toplum tüm bireyleriyle ifadeleri yaymanın temel gerçekleştircisi haline gelmiştir. İfade yayımı sadece profesyonellerin değil, her vatandaşın olağan fiiline dönüşmüştür. Sosyal medya ağlarında hem bireyler ifadelerini devamlı olarak yayabilir hem de herkes yayılan ifadeleri daima edinebilir, onlara maruz kalır duruma gelmiştir. Bu artan etkileşim bağlamında ifade kavramının ne olduğunun ortaya konulması, özgürce ifade edebilmenin içeriğinin açılması ve ifade özgürlüğünün sınırlarının ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada “ifade” kavramının nitelenmesi ifade özgürlüğünün gerekliliğinin ortaya konulması amacına yönelecektir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilir özelliği değerlendirilerek “ahlak” nedeniyle bu sınırlandırmanın yapıp yapılamayacağı hem AİHS ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) kararları kapsamında hem de 1982 Anayasası hükümleri çerçevesinde ele alınacak olup, sosyal medya ağlarının özerk durumu için değerlendirmeler yapılacaktır.

I. İfade Hürriyeti ve Düşünce Hürriyeti Kavramları

İfade hürriyeti ve düşünce hürriyeti kavramlarını belirlemek ve aralarındaki farklılıkları ortaya koymak, ifade ve düşünce hürriyetlerinin sınırlandırılması ve kapsamlarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bunun için öncelikle ifade ve düşünce kavramlarının içeriğine ve farklılıklarını belirlemek gerekmektedir. Ardından Anayasal metinlerdeki kullanımları ve bu kavramların birer hürriyet haline getirilerek mevzuatta kendilerine yer verilmesinin sınırlandırma açısından sonuçlarına değinmek yerinde olacaktır.

A. İfade ve Düşünceyi Yayma Hürriyeti Kavramlarındaki Farklılık

İfade etme faaliyeti kişilerin düşünce, kanaat, bilgi veya paylaşmak istediği hususları, ifadeler kullanarak başkalarına aktarması ya da aktarmaya imkan veren ve elverişli bir ortama taşınmasıdır. Aktarıma uygun ifadeler, 1982 Anayasasının¹⁴ 26. madde 1. fıkrası uyarınca; söz, yazı, resim veya başka yollarla oluşturulabilmektedir. Bu kapsam ifadelerin formatına dairdir. İlgili maddeyle ifade

¹⁴ Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 (Mükerrer).

etme kişi hak ve ödevleri içerisine dahil edilmiştir. Maddenin kenar başlığı “*düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*” olmakla ifade etmenin bir hürriyet olduğu belirtilmiş ve isimlendirilerek tanımlanmıştır. Anayasaca (m. 176/2) “*Madde kenar başlıkları, ... ilgili oldukları maddelerin konusunu ... gösterir.*” Kenar başlığıyla beraber madde düzenlemesi değerlendirildiğinde, Anayasaya göre (m. 26/1) “*düşünce ve kanaatleri söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkı*”, “*düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*” olarak tanımlanmıştır.

AİHS’de olacak düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti, ifade hürriyeti adıyla düzenlenmekte, böylece daha kapsayıcı kavram kullanılmaktadır. 1982 Anayasasında “*düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*” olarak tanımlanan hak, AİHS’in (nin) (*European Convention on Human Rights*) Haklar ve Özgürlükler (*Rights and Freedoms*) Bölümü içerisinde yer alan 10. maddesinde “*İfade Özgürlüğü (Freedom of Expression)*”¹⁵ başlığıyla kavramlaştırılmış, madde içerisinde de (m. 10/1) bir hak (*right*) olarak düzenlenmiştir. Metnin İngilizce ve Fransızca orijinal nüshalarında “*expression*” olarak geçen kavram, temelde herhangi bir şeyi yansıtmaya anlamına gelmektedir. İfade özgürlüğünde korunan değer, herhangi bir hususu aktarmanın ta kendisi, yani aktarma, yansıtmaya faaliyetidir.

10. maddesi, kişilerin herhangi bir hususu dile getirme, bu konuları farklı yöntemlerle ifade etme hak ve özgürlüklerini düzenlemektedir. *Expression* kelimesine bazı sözlüklerde “*herhangi bir şeyi sözler veya sembollerle yayma ya da gösterme faaliyeti ya da süreci; duygular, amaçlar gibi herhangi bir şeyi yansıtmaya*”¹⁶, “*bir duygu ya da bir fikri gösterme eylemi, ya da gösterilen bir bilgi ya da fikir*”¹⁷ olarak karşılık verilmektedir. Sözleşme kapsamında *expression* kelimesiyle temellenen ifade hürriyeti, kişilerin herhangi bir hususu sözlü, yazılı ya da görsel olarak aktarmalarını kapsamaktadır.

¹⁵ Sözleşmenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince yayımlanmış Türkçe çevirisinde özgürlük kelimesi kullanılırken, 1876, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yoğun olarak hürriyet kelimesi tercih edilmektedir.

¹⁶ Oxford English Dictionary, ‘expression’ (Oxford University Press 2025) <<https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=expression>> Erişim Tarihi 5 Mart 2025.

¹⁷ Cambridge Dictionary, ‘expression’ (Cambridge University Press 2025) <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/expression>> Erişim Tarihi 5 Mart 2025.

Expression kavramının Türkçe karşılığının “ifade/tâbir”¹⁸ olduğu söylenebilir.^{19,20} AİHM bir kararında ifade özgürlüğünün nesnesini bilgi ve fikirler olarak belirtmiştir.²¹ İfade hürriyetinin öznesi herkeştir.²² Din ve vicdan hürriyetinin herkeşe tanınmasından hareketle “vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyeti; vatandaş, yabancı, gayrimüslim, tabiiyetsiz, mülteci, göçmen vs. ayrımı yapılmaksızın herkes bakımından güvence altına alınmıştır”²³ denilmektedir. İfade hürriyeti için de benzer durum söz konusudur. Sözleşmede (m.10/1) ifadelerin görüşleri (*opinion*), bilgi (*information*) ve fikirleri (*ideas*) kapsadığı ve (m.10/2) bu özgürlüğün kullanımından (*exercise*) bahisle ifade etmenin bir faaliyet olduğu belirtilmektedir. 1982 Anayasasının ifade hürriyetini karşılamak için tercih ettiği kavram olan “düşünceyi açıklama ve yayma” hürriyeti, ifade hürriyetine göre daha dar bir

¹⁸ Tâbir kelimesi Kâmus-u Türkî’de ifade ve beyan olarak eş anlamlılandırılmış; bir mana ifade eden söz, cümle, terkip olarak açıklanmıştır (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî* (İkdam [Ahmed Cevdet] 1317) 414). Tâbir ifade, anlatım demektir (*Kubbealtı Lügatı*, ‘Tâbir’ <<https://www.lugatim.com/s/TÂBİR>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025. *Genel Osmanlıca Sözlüğü* “Ta’bîr” <<https://kelime.com/kelime/ta'b%C3%A9r/633354b2101dea5b8e10da26-633354b2661b5c15887ede65/os/tumu/gos>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025). Tâbir hürriyeti kavramının Türkçesi ifade hürriyetidir.

¹⁹ James William Redhouse, *Redhouse Turkish Dictionary (English-Turkish, Turkish-English)* (2nd edn, 1880) 116.; Tomurcuk İngilizce Sözlük, “Expression”, (Kelime.com, İstanbul) <<https://kelime.com/kelime/expression/63335441101dea5b8e0ea0e3-6333544136cd6ff942a1798d/en/tumu/tois>> Erişim Tarihi 5 Mayıs 2025.; Tureng, “expression”, <<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/expression>> Erişim Tarihi 5 Mayıs 2025; DeepL, “Expression”, <<https://www.deepl.com/tr/translator#en/tr/expression>> Erişim Tarihi 5 Mayıs 2025.; Google Çeviri, “Expression” <<https://translate.google.com/?sl=en&tl=tr&text=expression&op=translate>> Erişim Tarihi 5 Mayıs 2025.

²⁰ Sözleşmenin Arapça resmi tercümesinde de orijinal nüshalarına yakın bir kelime tercih edilmiş olup kavramın Türkçe karşılığı ile de ilişki halindedir. Anayasamızda düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti, Sözleşmenin İngilizce ve Fransızca orijinal nüshalarında ifade hürriyeti (*freedom of expression/liberté d’expression*) olarak isimlendirilen hak ve hürriyet, sözleşmenin resmi Arapça çevirisinde “tabir hürriyeti (رَبِّعَتِ الْفَرْحِ)” olarak adlandırılmıştır. Tâbir, herhangi bir hususu uygun araçlar kullanarak anlatma, aktarma ya da aktaracak şekilde ortaya koyma anlamına gelmektedir. Tâbir etme fiilinin objesi sınırlandırılmamıştır. Tabir edilen her şey olabilir.

²¹ *Von Hannover v Germany (No 2)* App nos 40660/08 and 60641/08 (ECHR, 7 February 2012) §101 <<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-109029>> Erişim Tarihi 22 Mart 2025.

²² Ulaş Karan, *İfade ve Bilgi Edinme Özgürlüğüne İlişkin Karşılaştırmalı Çalışma* (WEglobal 2023) <<https://ipatemelhaklar.ab.gov.tr/wp-content/uploads/2024/12/1-IfadeBilgiEdinmeOzgurlugu-17-10-24.pdf>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025, 8.

²³ Muhammed Taha Büyüktavşan, ‘Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü’ Bağlamında İnsan Hakları Eylem Planına Bir Bakış’ (2021) *İnsan Hakları* 07 <<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/272021233736İHB%20VII.pdf>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025, 49.

etimoloji²⁴ karşılığı, lafzî yorum²⁵ sonucu ve çağrışım içermektedir.²⁶ Düşünce kelimesi Türk dilinde ve Türkçe'nin kullanımında kişinin katılımını, onayını, zihninde tutmasını, kişisel ve içsel kabulünü belirten yönü ağır basmaktadır.²⁷ Bu kapsamda düşünceyi açıklama ibaresi kişilerin kendi düşüncelerini açıklamalarını; ifade etme ibaresi herhangi şeyi açıklamalarını çağrıştırmaktadır.

Düşünce kelimesinin içsel onay ve kabul içeren kişisel fikirlere yaklaşan kapsamı nedeniyle, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti etimolojik ve lafzi yorum neticesinde “kişinin kendi düşüncelerini açıklama ve yayma” hürriyeti olarak anlaşılmaktadır. İfade hürriyetinin bu dar yorumunda kişinin kendi düşüncesi olmayan ancak başkalarına ait fikirleri aktarması veya katılmadığı düşünceleri açıklaması ya da yayması, Anayasadaki ilgili hak ve ödev çerçevesinde mütalaa edilemez. Sosyal medyada sıklıkla kullanılan retweet, yeniden gönderim, remix, paylaşım, iletim ya da doğrudan/dolaylı yöntemle yapılan aktarım-

²⁴ Osman Fikri Sertkaya, ‘Etimoloji Nedir - Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay / +ey Eki Üzerine’ (2012) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 19 (1) 43-72 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/648641>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

²⁵ Yılmaz Aliefendioğlu, ‘Anayasal Yargıda Yorum’ (1995) 28(3) *Amme İdaresi Dergisi* 3-26 <https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/28/4/1_aliefendioğlu.pdf> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025, 4.; Bakır Çağlar, ‘Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları’ (1984) 5(1-3) *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* 3-34 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13751>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025, 25.

²⁶ Düşünce kelimesinin karşılığı olarak bazı sözlüklerde “*düşünme, efkar, endişe* (Sâmi (n18) 629.)”, “*zihnin bir şey hakkında edindiği düşünme ürünü olan kavram, fikir (Kubbealtı Lügati, (n18) Düşünce* <<https://lugatim.com/s/DÜŞÜNCE>> Erişim Tarihi 4 Nisan 2025.)”, “*düşünme sonucunu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş (Akvaryum Türkçe Sözlük, Düşünce. İstanbul, 2012. Kelime.com. <https://kelime.com/kelime/düşünce/63335405101dea5b8e0e6fea-6333540582cdb227444ee0d8/tr/tumu/akts>), “uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik; mütalaa, fikir, ide, idea, mülâhaza; niyet (TDK, Güncel Türkçe Sözlük, “düşünce”, <<https://sozluk.gov.tr/>> Erişim Tarihi 6 Şubat 2025.)* anlamları verilmektedir.

²⁷ Düşünce kelimesinin karşılığı olarak verilen “efkar” kelimesi fikirler anlamına gelmekte olup “hemfikir” kelimesinin “*aynı düşüncede olma* (EtimolojiTürkçe, “Fikir”, <<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/fikir>> Erişim Tarihi 12 Ocak 2025.)” manasına gelmesiyle fikir ve düşüncelerin dile getiren ve taşıyan insanla sıkı irtibatını göstermektedir. Düşünce kelimesinin endişe ve niyet anlamları ise yine düşüncelerin içselliğini yansıtmaktadır. Düşünce kelimesi “*geç dönem Osmanlı metinlerinde genellikle melankoli, iç sıkıntısı anlamındayken 1920’lerden itibaren fikir anlamı(nın) ağır bas(tığı)* (Nişanyan Sözlük, “Düşünce” <<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/düşünce>> Erişim Tarihi 12 Ocak 2025.)” ifade edilmiştir. Melankoli, iç sıkıntısı kişinin dışsal değil, içsel durumunu belirtmektedir. Hatır kelimesine verilen “*insan ruhunda uyanan düşünce* (EtimolojiTürkçe <<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/hatir>> Erişim Tarihi 12 Ocak 2025.)” karşılığı da düşüncenin insanın rûhî durumu ve içselliğiyle ilişkili yönünü ortaya koymaktadır.

larda ve atıflarda, kişinin kendi düşüncesini paylaşması değil, herhangi bir düşünceyi ya da fikri aktarması söz konusudur. Anayasanın ilgili düzenlemeyle kapsam altına almak istediği, gaî yorum çerçevesinde, kişinin kendisine ait olan olmayan; katılıyor, onaylıyor olduğu olmadığı “herhangi bir” düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetidir.

Anayasanın 26. maddesinin kenar başlığı “ifade etme ve ifadeleri yayma hürriyeti” anlamındadır. Yukarıda belirtilen “tâbir hürriyeti (*freedom of expression*)” de tam olarak bunun karşılığıdır. Türk etimolojisindeki gelişim ve kullanım nedeniyle “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” ibaresinden doğrudan ve ilk bakışta anlaşılan “kişinin kendi düşüncesini açılama ve yayma hürriyeti”dir. Çalışmada düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti yerine çatı kavram olarak ifade hürriyeti ibaresi tercih edilmiştir. Doktrin tarafından getirilen bir Anayasa önerisinde de 26. maddenin yan başlığı için ifade hürriyeti tercih edilmiştir.²⁸ İfade hürriyeti “ifade etme faaliyetini” ve bu faaliyet neticesinde ortaya çıkan ya da faaliyette kullanılan “ifadeleri” sürekli olarak korumaktadır.

Genel olarak ifade her türlü paylaşımı içermektedir. Bir gösteri yürüyüşünde giyilen bir elbise, taşınan pankartlar, basın ve yayım faaliyetlerinde aktarılan yazı ve semboller hatta bilişim ve bilgisayar mühendisliğinde yazılan kodlar geniş anlamda ifade hürriyetinin içindedir. Ancak 1982 Anayasasında basın hürriyeti (m.28-32), toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hürriyeti (m.34) gibi profesyonel ve organize hareketlerin ifade hürriyetinden (m. 26/1) ayrı düzenlenmeleri bulunmaktadır. Konu bakımından dar anlamda ifade hürriyeti basın mensupları tarafından veya organize bir etkinlik aracılığıyla veya topluluk kurullarıyla aktarılanları hedef almaz. Ağırlıklı olarak bu hürriyet profesyonellere değil, amatörler için düzenlenmiş olup sıradan kişilerin aktarımlarını korumayı amaçladığı söylenebilmektedir. Sosyal medya araçları basın ve yayım meslek mensuplarının yanında amatör kullanıcıların da ifade hürriyetini yoğun gerçekteştirdiği bir alandır.

²⁸ İfade hürriyeti “düşünceyi açıklama, yayma, bilimsel ve sanatsal faaliyette bulunma, bu alanlarda araştırma yapma hürriyetlerinin tamamını kapsayan bir kavram” olarak değerlendirilmiştir (Ergun Özbudun, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi”, 2007, https://www.tuerkei-recht.de/downloads/verfassung_entwurf_oezbudun.pdf, 49.)

B. İfade ve Düşünce Hürriyeti Kavramları Arasındaki Farklılık ve Sınırlandırılabilirliğe Etkisi

1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında düşünce hürriyeti ve düşünceyi yayma hürriyetine dair düzenlemeler bulunmuştur. 1921 Anayasası ile birlikte yürürlükte kalan 1876 Kânûn-ı Esâsî’de²⁹ düşünce ve ifade hürriyeti için özel düzenlemeler yapılmasa da (m.12) basın serbestliği kabul edilmiştir. 1924 Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu’nda³⁰ (m. 70) düşünce hürriyeti “*tefek-kür*”, ifade hürriyeti “*kelam*”, basın hürriyeti ise “*neşir*” kavramlarıyla karşılanmış ve “... *tefek-kür, kelâm, neşir ... hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır*” denilmiştir. 1961 Anayasasında “*Düşünce hürriyeti*” kenar başlığını taşıyan 20. madde “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir” demekle düşünce hürriyetini, “*herkes ... düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir*” demekle ifade hürriyetini düzenlemiştir. Basın (m. 22) hürriyetini ise ayrı bir maddede ele almıştır. 1982 Anayasasında (m. 26/1-2. cümle) düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kapsamında düzenlenen haber alma hürriyetini basın hürriyeti (m. 22/3) içerisinde değerlendirmiş, gazete ve dergi çıkarma hakkı (m. 23), kitap ve broşür çıkarma hakkı (m. 24) açısından ayrı maddelerde düzenleme yapmıştır.

1982 Anayasası düşünce ve kanaat hürriyeti (m. 25) ile düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü (m. 26), “*birbirinden farklı nitelikte olmaları nedeniyle*” ayrı maddeler halinde düzenlenmektedir.³¹ 1982 Anayasasında düşünce ve kanaat hürriyeti (m. 25) ve düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine (m. 26) ayrı maddelerde yer vererek ikisinin çerçevesini ayırmaktadır. Basım ve yayımla ilgili hükümleri de ayrı bir alt bölümde (2. Kısım/2. Bölüm/X.; m. 28-32) ele almaktadır. 1876 Anayasasından 1982 Anayasasına kadar Türk Hukuk sistematğinde düşünce ve düşüncelerin yayılması hürriyetine dair kurallar bulunmaktadır.

²⁹ Kânûn-ı Esâsî, 7 Zilhicce 1293 (1876) <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsî/>> Erişim Tarihi 13 Şubat 2025.

³⁰ Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20.04.1340 (1924), Düstur, Tertip 3, Cilt 5, s. 576 <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>>

> Erişim Tarihi 17 Ocak 2025.

³¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (Yunus Emre Yılmazoğlu ve İsmail Emrah Perdecioğlu haz., 3. bası, Anayasa Mahkemesi Yayınları 2021) <https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025, 58.

İfade hürriyeti, düşüncelerin başkalarına veya en azından doğup gelişerek yer tuttuğu zihinden başka bir ortama aktarılması imkanını vermektedir.^{32,33} İfade hürriyeti öğretide “İletişim Hakları” içerisinde değerlendirilmektedir.³⁴ İletişim yapısı gereği temelde iki ögelidir. Düşünce hürriyeti ise kişilere istediği fikirlere inanabilme, istediği fikirleri kabul edebilme ve düşünceler ekseninde serbestçe zihni muhakeme yapabilme özgürlüğünü tanımaktadır. Bu hürriyet “kabul, kanaat ve muhakeme etme” hakkı olarak da tanımlanabilir.

İfade hürriyetinin düşüncelerin aktarılması bağlamında ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla “*ifade özgürlüğünün düşüncenin korunmasını amaçladığı*”³⁵ doğrudan yapılabilecek bir değerlendirme değil, ifade özgürlüğünün korunmasıyla ulaşılabilecek dolaylı bir neticedir. Aksi takdirde düşünce özgürlüğünün koruduğu değer ile ifade özgürlüğünün koruduğu değer aynı olduğu sonucuna varılması gerektir. Bu pratik olarak iki özgürlüğün ayrı düzenlenmesini gereksiz kılacaktır.

1982 Anayasası (m. 25/m. 26) düşünce özgürlüğü ve ifade hürriyeti olarak iki hakka ayrı ayrı yer vermiş; AİHS (m.9/m.10) düşünce ve kanaat hürriyeti ile düşünceleri açıklama ve yayma anlamındaki ifade hürriyetini ayrı başlıklar altına farklı şekillerde düzenlemiştir. Böylece iki hukuki metin de onların ayrı değerleri koruduğunu göstermektedir. Düşünce özgürlüğü daha çok kişisel olarak kabul edilen düşüncelere yani kanaatlere odaklanmaktadır. İfade hürriyetinde ise kişi tarafından kabul edilmemiş, saygı gösterilmeyen ve mantıksız³⁶ bulunan

³² Mustafa Erdoğan, ‘Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif’ (2001) 24 (Güz) Liberal Düşünce 8, 13 <<http://www.liberal.org.tr/sayfa/demokratik-toplumda-ifade-ozgurlugu-ozgurlukcu-bir-perspektif-mustafa-erdogan,224.php>> Erişim Tarihi 15 Ocak 2020.

³³ “İfade, bir düşüncenin dış dünyaya açıklanmasıdır.” (Samet İldeş, ‘Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması Yasağı’ (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2012), 36 <<https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/50162.pdf>> Erişim Tarihi 17 Ekim 2025.)

³⁴ Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri* (3. Baskı, Yetkin, Ankara 2019), 328.

³⁵ Özcan Özbey, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları’ (2013) 106 *TBB Dergisi* 41, 42 <<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1269>> Erişim Tarihi 15 Ocak 2020.

³⁶ Anayasa Mahkemesince verilen bir kararda karşı oy olarak “saçmalama hakkı”ndan bahsedilmiştir. “... olumsuz etkiler ve zararlar ortaya çıkmadıkça veya bunların çıkma olasılıkları ortaya konulmadıkça bir demokraside kişi ve kuruluşlar ‘saçmalama’ hakkına sahiptirler. Bugünün ‘saçma’ fikirleri, yarının ‘saygın’ fikirlerine dönüşebilir (Meltem Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK], B. No: 2018/13551, 23/2/2023, Engin Yıldırım § 10).” Mahkeme bir kararında saçma ve ilgisiz ifadelerin de korunduğunu belirtmektedir (Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 138).

düşüncelerin aktarılabilmesi söz konusudur. Tallentyre'in "söylediklerini kabul etmiyorum; fakat onları söyleme hakkınızı ölümüne savunurum"³⁷ diyerek özetlediği Helvetius'a karşı Voltaire'ın yaklaşımı da bu ince noktaya temas etmektedir. Düşünceler çoğunlukla kişinin kabul ve kanaat ettiği değerlerden oluşurken iken, ifadelerde hiç inanılmayan ve ikna olunmamış bilgiler de yer alabilmektedir.

İfade hürriyeti ile düşünce hürriyetinin hukuki metinlerdeki düzenlemeleri, ikisinin birbirlerine yaklaşması neticesini doğurabilmektedir. 1961 Anayasası düşünce hürriyetini (m. 20/1) "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir." şeklinde düzenlemiş ve ayrıca ifade hürriyeti kavramından bahsetme gereği duymamıştır. 1982 Anayasası ise "düşünce ve kanaat hürriyeti"ne (m. 25/1) "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir." diyerek yer vermekte ve 1961 Anayasasının düşünce hürriyeti için kullandığı aynı ifadelere "düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" (m. 26/1) başlığı altında "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir." demek suretiyle düzenlemektedir. Düşünce ve dar anlamda ifade hürriyetinin Anayasal hükümlerinin, düşüncelerin açıklanması, izhar edilmesi ve yayılması söz konusu olduğunda birbirine oldukça yaklaştığını söylemek gerekmektedir.

AİHS'in (m.9/1) düşünce özgürlüğünün "tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ... öğretim, uygulama ... yapmak suretiyle ... inancını açıklama özgürlüğünü de içerir"³⁸ olduğu belirtmektedir. Dolayısıyla AİHS düzenlemesine göre düşünce özgürlüğünün içerisinde düşüncelerini "izhar etme" özgürlüğü de bulunmaktadır. AİHM de 9. maddeyi kullandığı Kokkinakis-Yunanistan davasında "Ayrıca, ilke olarak, kişinin komşusunu, örneğin "öğretim" yoluyla ikna etmeye çalışma hakkını da içerir; üstelik, bu olmadığı takdirde, 9. Madde'nin (madde 9) güvence altına almış olduğu din veya inanç değiştirme özgürlüğü muhtemelen kâğıt üstünde kalacaktır."³⁹ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bu açıdan düşünce özgürlüğü içerisinde değerlendirilen düşünceleri açıklama özgürlüğü, kişinin kendi düşüncelerini açıklaması bağlamında ele alınmaktadır.

³⁷ Stephen G Tallentyre, *The Friends of Voltaire* (London 1906), 199.

³⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (n4).

³⁹ Gilles Dutertre, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler* (Avrupa Konseyi Yayınları, Çeviri, 2013), 242 <<https://www.anayasa.gov.tr/media/3600/aihmkararlarindan-ornekler.pdf>> Erişim Tarihi 15 Ocak 2020.

Sözleşmenin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesi ise kanaat özgürlüğünün ifade özgürlüğünün içerisinde yer aldığını belirtmekte ve aynı madde de radyo, televizyon ve sinema işletmelerinden bahsetmektedir. İfade özgürlüğü kitle iletişim araçlarının etkin kullanımıyla, kişilerin daha geniş bir çoğunluğa düşüncelerini aktarabilme özgürlüğünü içermektedir. Bu kapsamda düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, 9. madde kapsamında sadece bunların açıklanması haline münhasır bırakılmıştır. İfade özgürlüğü ise fikir ve bilgi açıklaması olmasından dolayı kısıtlanma halleri özgürlüğü direkt hedef alacak şekilde düzenlenmiştir.

İfade hürriyeti Devletin korumak ve güçlendirmekle görevli olduğu statü hakları arasında değerlendirilebilir. Jellinek'in sınırlandırılmış/sınırlı güç (*pouvoir limité*) olarak da nitelendirdiği negatif statü haklarında bir taraftan Devlet, bireylerin hak ve özgürlüklerine müdahale etmeme zorunluluğuyla sınırlandırılırken, diğer taraftan bireyler ilgili hürriyetleri kullanırken belirli kurallar içerisinde hareket etmekle kısıtlanır. Jellinek'in belirttiği gibi "Birey için, yasanın öngördüğü faaliyet zorundakıları ortadan kaldırıldıktan sonra, faaliyet açısından geriye kalan şey, onun hürriyet alanını oluşturan şeydir. Ama bu hürriyet sadece havadaki bir hürriyet değil, Devlet gücünün sınırlandırılması ve bireyin kişiliğinin tanınması sayesinde hukuken tanınmış bir hürriyettir. Bu hürriyetler içerisinde kişiler belirli sınırlar içerisinde tutulmaya çalışılır. İlgili sınırlamalara karşı bireylerin özgürlük taleplerini iletmesi basın, dernek kurma, din özgürlüğü gibi hukuki hürriyetlerin yasa nezdinde tanımlanması neticesini vermiştir."⁴⁰ Jellinek'in belirttiği üzere Avrupa nezdinde temel hakların tarihi gelişiminde, kamu hürriyetlerinin doğuşu aslında kişilerin kurallarla bağlanmasının ardından gerçekleşmiştir. Buna göre hürriyetler ilgili kurallara bağlı kalan kimselere tanınan hareket serbestlikleri hükmünde olup, sınırsız bir serbestlik anlamında yorumlanmamalıdır. Hürriyetler sınırlandırmalar içerisinde doğmuş olup gelişimiyle sınırlandırmalar da hürriyetlerin hem içerisinde ahlaki ve edinilmiş ödevler hem de dışında koruyucu mahiyetteki hukuki düzenlemeler hürriyetinde varlıklarını sürdürmektedir.

Hürriyetlerin sınırlandırılmasında kısıtlama amaç değil araç olarak kullanılmalıdır. "Devlet bireylerce meydana getirilmiştir ve bireyler için çalışması esastır. Buna rağmen hukuk ve ahlak açısından bireylerin hak ve hürriyetlerinin

⁴⁰ Georg Jellinek, *L'État Moderne et Son Droit (Théorie Juridique de l'État)* (Georges Fardis tr, Cilt 2, 1913), 51-52.

Devletçe sınırlandırılmasının gerekliliği, doğal hukukta da olduğu gibi, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ile bireylerin bir arada ve huzur içerisinde yaşamasının sağlanması amacıyla.⁴¹ Özgür insanlar, kalan özgürlüklerini başkaları gasp etmeden rahat bir şekilde yaşayabilmek için bir kısım özgürlüklerini sınırlandıran yasaları kabul etmekte, böylece Devlet egemenliğinin özgürlükler üzerinde hem sınırlayıcı hem de koruyucu rolünü topluca tanımaktadırlar.⁴² Bu açıdan negatif statü hakları da denilen haklar sınırlandırmalar içermektedir.⁴³

“Geleneksel hak ve özgürlükler (pasif statü hakları) kişileri topluma karşı koruyan hak ve özgürlüklerdir, bunlara koruyucu haklar da denmektedir. Bu haklar Anayasamızın kişinin hakları ve ödevleri bölümünde düzenlenmiştir... Tarihsel gelişim içinde ilk olarak kişi haklarının ortaya çıktığı bilinmektedir.”⁴⁴ “Koruyucu”⁴⁵ ve “geleneksel”⁴⁶ haklar olarak da isimlendirilen negatif statü hakları kişinin özgürlüğüne müdahale edilmemesi anlamına gelirken, kişinin belli bir hakkına dokunulmamasını talep edebiliyor olması ile ilgili durum pozitif statüye “isteme hakkına”⁴⁷ dönüşmektedir.⁴⁸ Düşünce hürriyetinin olumsuz statü hakkının örnekleri içerisinde gösterilir⁴⁹ ve ifade hürriyeti de olumsuz statü hakları içerisinde de değerlendirilebilirken⁵⁰; pozitif statü haklarına da yaklaşan bir kapsam taşımaktadır.⁵¹ Jellinek tarafından ortaya konulan, pozitif statü haklarının Devletin olumlu görevler üstlendiği pozitif yükümlülüklerini; negatif statü

⁴¹ Georg Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte* (J C B Mohr (Paul Siebeck), 1892) 90.

⁴² Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene* (1764), 5.

⁴³ Jellinek, *System* (n41) 102-108.

⁴⁴ https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/esra_atalay.pdf, s. 440.

⁴⁵ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri* (6. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1981) 6.

⁴⁶ İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku* (5. Baskı, Beta 1987) 262.

⁴⁷ Kapani (n45) 6.

⁴⁸ Jellinek, *System* (n41)100.

⁴⁹ Kapani (n45) 6.

⁵⁰ Gökhan Dönmez ve Sıla Sabancılar Eren, ‘1982 Anayasası Açısından Olağan ve Olağanüstü Hâl Dönemlerinde Seyahat Özgürlüğünün Sınırlanması Üzerine Bir Değerlendirme’ (2023) 34 (3) *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 123, 127 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3335061>> Erişim Tarihi 17 Haziran 2025.

⁵¹ Anayasa Mahkemesi ifade hürriyeti açısından Devletin negatif yükümlülüğünün zorunlu olmadıkça ifade hürriyetinin kamu makamlarınca sınırlandırılmaması, pozitif yükümlülüğünün de ifade hürriyetinin etkili şekilde korunması için gerekli tedbirleri alması olduğunu belirtmektedir (AYM, E.2014/87, K.2015/112, 08/12/2015, § 231).

haklarının ise Devletin negatif yükümlülüklerini ifade ettiği, AİHM'nin de yorum yolu ile pozitif yükümlülükleri genişletme eğilimi göstererek din ve vicdan hürriyeti ve ifade hürriyeti gibi hakları da pozitif statü hakları içerisinde değerlendirildiği belirtilmektedir.⁵²

Modern toplumlarda hürriyetler toplumun yararını gözeterek sınırlandırılmaktadır. Akın'a göre kişilerin hürriyetinin doğal sınırı başkalarının hürriyetidir. Kişiler hürriyetlerini kötüye kullanarak başkalarının hürriyet sınırını aşmamasın ve fakat topluma zarar vererek kullanabildikleri için çağdaş insan hakları düzenlemelerinde *kamu düzenini, kamu yararını, genel ahlakı ... göz önünde tutma endişesi iyice yerleşmiştir. Düzenli bir toplumun gerektirdiği kadar eşitliğin, ancak özgürlükleri sınırlamakla elde edileceği* hususu temel bir kamu hürriyeti felsefesi haline gelmiştir.⁵³ “Devletin ve toplumun var olabilmesini ve sürekliliğini sağlamak için hürriyetleri sınırlamak kaçınılmaz bir zorunluluk teşkil eder. Bu zorunluluğu, en geniş hürriyet anlayışına sahip olan -hatta hürriyeti yok etme hürriyetini de hoşgörüsüyle karşılayan- rejimler bile tanımışlardır.”⁵⁴ İfade özgürlüğü de bir kamu hürriyeti iken sınırsız değildir, ahlak nedeniyle sınırlandırılması söz konusudur.

AİHM 10. madde kapsamındaki yargılamasında, Devletin Sözleşmede garanti edilen temel özgürlüklere müdahale etmekten kaçınma yönündeki öncelikli negatif taahhüdüne ek olarak, bu tür garantilerde doğal olarak pozitif yükümlülükler bulunabilir değerlendirmesini yapmaktadır.⁵⁵ Jellinek kişinin temel hak ve hürriyetlerini kullanmasının fiziken engellenmesini, örneğin kişinin gazete yazısı yazmasına peşinen mani olunmasını kişinin hürriyet hakkına değil, direkt olarak hürriyetine müdahale olduğunu ifade etmekte ve suçlarla paralel değerlendirmektedir.⁵⁶ Bu noktada belirtilmelidir ki ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılmasına hukuki çerçevede izin verilmesi hürriyete müdahale olarak değil, hürriyetin kullanım şartları gereği hürriyeti koruyan hakkın hukuken çevrelenmesi olarak kabul edilmelidir.

⁵² Hayri Keser, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Devletin Pozitif Sorumlulukları* (Adalet 2023) 8-9.

⁵³ Akın (n46) 397-398.

⁵⁴ Kapani (n45) 228.

⁵⁵ *VgT Verein gegen Tierfabriken v Switzerland* App no 24699/94 (ECHR, 28 June 2001) §41 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59535>> Erişim Tarihi 17 Temmuz 2025.

⁵⁶ Jellinek, *System* (n41) 108.

II. İfade Hürriyetinin Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarındaki Durumu

Türkiye Cumhuriyeti Devletinde 1982 Anayasasının kabulünden önce yürürlükte bulunmuş 1876, 1921, 1924 ve 1961 Anayasa uygulamalarından temel hak ve hürriyetlere dair düzenlenmeler içeren mevzuat hükümleri yer almaktadır. Bu düzenlemeler içerisinde ahlaka aykırılığın, ifade hürriyetinin kullanılış biçimleri ile de alakalı olarak hürriyetlerin sınırlandırılmasına dair bir neden olarak benimsendiği görülmektedir.

A. 1921 ve 1924 Anayasa Düzenlerinde İfade Hürriyetinin Konumu ve Sınırlama Nedeni Olarak Ahlak

Sosyal medya ağları ve platformlarının ifade hürriyetinin vasıtalı yayımında etkili araçlar olması nedeniyle, etkileşimli kitle iletişim araçları açısından ifade hürriyetinin sınırlandırılabilirliğinin ayrıca ele alınması, sınırlandırma gerekliliğinin varlığının tartışılması, bu tartışmanın sınırlandırma nedenlerinden “ahlak” ile ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir. İfade hürriyetinin ana aracı sosyal medyadan önce geleneksel medya aracı olan basın/matbuat olarak başladığı, Türkiye Cumhuriyetinde yürürlükte kalmış Anayasalar ve ilgili kanunlarda da temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması nedenlerinde ifadelerin kullanım biçimi, aracı ile ilişkili farklı hak ve özgürlükler bağlamında düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir.

1876 Kânûn-ı Esâsî’de temel hak ve özgürlükler düzenlenmekte, ifade hürriyeti müstakil olarak sayılmamakla beraber temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasına dair hükümler içermektedir. Kânûn-ı Esâsî, 1921 Anayasası ile birlikte yürürlükte kalmıştır.⁵⁷ Kânûn-ı Esâsî’de Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırmasının özel nedenleri düzenlenmemiş, “*Tebaai Devleti Osmaniyeinin hukuku umumiyesi*” başlıklı ikinci bölümde, temel hak ve özgürlüklerinin temel sınırı olarak “*aherin hukuku hürriyetine tecavüz etmemek* (m. 9)” kaidesi konulmuş, hak ve özgürlüklerin Devlet eliyle sınırlandırılmasında ise neden tayini kanuna bırakılarak (m. 10/2. cümle; m. 12 vb.) kanunilik prensibi ana kural ve usul olarak tespit edilmiştir. 22/8/1909 irade tarihli “7 Zilhicce Tarihli Kanun-ı Esasî’nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun”⁵⁸ ile 10. madde kapsamında kanun yanında şer’ de

⁵⁷ Ahmet Mumcu, ‘1924 Anayasası’ (1986) 2 (5) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 383, 383 <<https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/457/tur>> Erişim Tarihi 2 Şubat 2025.

⁵⁸ Kanun-ı Esasî’nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun, Kanun Numarası: -, Kabul Tarihi: 7 Zilhicce (Hicrî), TV 19.Şaban.1327/321; Düstur 2. Tertip, c. 1, s. 638 <<https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/AOF-ADALET/anayasalar/1876-01.pdf>> Erişim Tarihi 26 Temmuz 2025.

sınırlandırma sebebi kaynağı olarak düzenlenmiş, eklenen 120. madde ile de hakk-ı içtimaaya (toplantı hakkı)⁵⁹ dair sınırlandırma sebepleri içinde özel olarak “... Devlet-i Osmaniye’nin temamiyet-i mülkiyesini ihlâl ve şekl-i meşrutiyet ve hükûmeti tağyir ve Kanun-ı Esasî ahkâmı hilâfında hareket ve anâsır-ı Osmaniye’yi siyaseten tefrik etme, ... ahlâk ve âdâb-ı umûmiyeye mugayir(lik)” sayılmıştır.

3/6/1325 tarih ve 310 numaralı Cemiyetler Kanunu da ‘üçüncü maddesinde benzer hususları içermiş ve genel adaba aykırı gayr-ı meşru bir esası takip eden cemiyet kurulmasını yasaklamıştır’.⁶⁰ “31/12/1864 tarihli Düstur’da yayımlanmış Matbuât Nizamnâmesi de”⁶¹ Lâyiha⁶² görüşmeleri itibarıyla Osmanlı Memleketinde tanınan din, mezhep ve ırklardan birinin tezyif (aşağılanmaası)⁶³ ya da tahkir edilmesi (hakaret edilmesi) (aynen kabul m. 17), bir kimsenin namusunu ihlal ya da itibarının yok edilmesi (aynen kabul m. 19), kötü niyetle kamu düzenini bozan asılsız bilgi verilmesi (aynen kabul m. 20) ve genel adaba aykırılık ve ahlâk ihlal (aynen kabul m. 21) gibi sınırlandırma nedenlerine yer verilmiştir. 1876 Anayasası temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması açısından genel ve özel sebeplere, belirlemede kanuna izin prensibiyle beraber yer vermiş, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyeye aykırılığı cemiyet (dernek) kurma ve matbuat (basın) özgürlüğünün özel sınırlandırma nedeni olarak düzenlemiştir.

1924 Anayasası da 1876 Kânûn-ı Esâsî ile temel hak ve hürriyetlerin kullanılması açısından aynı temel sınırı “başkalarının hududu hürriyeti (m.68/1-1. cümle)” olarak tespit etmiştir. Bu ibarenin, birçok anayasalara dayanaklık ettiği ifade edilen,⁶⁴ 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisinin (m. 4) “Özgürlük

⁵⁹ “Cemiyet başkadır, içtima başkadır... içtima muvakkat bir şey içindir... o kadar ehemmiyete alınacak bir şey değildir.” [Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C: 2, İ: 101, 13/6/1325, 23 (Der-sim Mebusu Lütfi Fikri Bey, ‘Cemiyetler Kanunu Layihası ikinci madde görüşmeleri’) <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c005/mmbd01ic01c005ink101.pdf>> Erişim Tarihi 26 Temmuz 2025.]

⁶⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 13/6/1325 (n 59) 26.

⁶¹ Mehmet Akman, ‘Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I: 1. Tertip Düstur’un Tarihi Fihrist ve Dizini’ (2007) (3) Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları (Bahar) 67-224, 77 <https://isamveri.org/pdfdrg/D02894/2007_3/2007_3_AKMANM.pdf> Erişim Tarihi 25 Temmuz 2025.

⁶² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C: 2, İ: 1, 2/6/1325, 395-398 <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c004/mmbd01ic01c004ink093.pdf>> Erişim Tarihi 25 Temmuz 2025.

⁶³ Türk Ceza Kanunu aşağılama fiilini suç olarak tespit etmiş ve “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama” yan başlığı altında düzenlemiştir (m. 216).

⁶⁴ Kapani (n45) 230.

*başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir. Her bir insanın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir.*⁶⁵ hükmüyle paralellik arz ettiği söylenebilir. Devletin hürriyetleri sınırlamasındaki temel amacın başkalarının sahip olduğu hürriyetlerin korunması, bireysel özgürlüklerin daha iyi yaşanabilmesi olduğu, bunu barışçıl ve tam olarak sağlamak adına da Jandarma Devlet kavramına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.⁶⁶ 1982 Anayasası metnine dahil olan başlangıç hükmünde *“Topluca Türk vatandaşlarının ... birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı ... içinde ... bulunduğu (parag. 7)”* denilmekle aynı hususun altı çizilmiştir.

1924 Anayasası için tüm temel hak ve hürriyetlerin herkes için her zaman kullanılabilir olmasının temel dayanağının hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılamaz olması olduğu söylenebilir. Aynı kaide *“temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması”* ilkesi olarak 1982 Anayasasında da (m. 14) yer almaktadır.

1924 Anayasası da başkalarının hak ve hürriyetlerine zarar verilmemesi dolayısıyla çizilecek sınırın tespitinde neden tayininin ana belirleyicisi olarak kanunu göstermiştir (m. 68/1-2. cümle). Kanunilik ilkesi bazı özel hak ve özgürlükler açısından da ayrıca zikredilmiş (m. 72; m. 74; m. 76 vb.), bazı özel hak ve özgürlüklerin olağan durumlarda sınırlandırılmasına dair *“asayişe aykırılık, umumî muâşeret adâbına aykırılık, müstevli emraz -yaygın hastalık-* (değişik m. 75/1-2. cümle)⁶⁷ hususları sayılmıştır. Umumî muâşeret adâbı ahlak ile alakalı bir kavram olup *“1924 Anayasasının kabulünden 1938 yılına kadar yürürlükte kalmış”*⁶⁸ 3/6/1325 (1909) tarihli ‘310 sayılı Cemiyetler Kanunu’⁶⁹nda yukarıda belirtildiği gibi kısıtlama nedeni olarak

⁶⁵ Abdullah Arslan, ‘Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi’, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları 9-27, 24 <<https://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/belgeler/144.pdf>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

⁶⁶ Paul Duez, ‘Esquisse d’une définition réaliste des droits publics individuels’ in R Carré de Malberg, *Mélanges* (1933; 1977) 111-135, 117 <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9371s/f124.item>> Erişim Tarihi 23 Temmuz 2025.

⁶⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C: 1, İ: 131, 30/7/1325, 231 <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c006/mmbd01ic01c006ink131.pdf>> Erişim Tarihi 25 Temmuz 2025.

⁶⁸ Adnan Küçük, ‘1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler’ (2016) (82) Liberal Düşünce Dergisi 5-54, 18 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790414>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

⁶⁹ Cemiyetler Kanunu (mülga), Kanun Numarası: 3512, Kabul Tarihi: 28.06.1938, RG 14.07.1938/3959 <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/b082/tbmm050260820470.pdf>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

sayılmakla birlikte, 1938 yılında kabul edilen 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu⁷⁰ da teşkili yasak olan cemiyetler içerisinde “*umumi adab ve ahlaka uymayan* (m. 9/1-c)”ları içermiştir. 1924 Anayasası ve Anayasa izni ile kanunlarda temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ve nedenlerine dair düzenlemeler bulunmakta, bunlar içerisinde ifade hürriyetinin kullanılış biçimleri ile ilişkili olarak adab ve ahlaka aykırılık bir sınırlama nedeni olarak kabul edilmektedir.

B. İfade Hürriyeti ve Sınırlandırılabilirliğinin 1961 Anayasa Düzenindeki Konumu ve Sınırlama Nedeni Olarak Ahlak

1961 Anayasası düşünce hürriyeti ile ifade hürriyeti arasında bir ayrım yaparak ikisini ayrı düzenlemeyi tercih etmiştir. Anayasa (m.19/1) herkesin kanaat hürriyetine sahip olduğunu belirtmekte, sonrasında “*Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir* (m. 20/1)” diyerek düşünce hürriyetini ayrıntılandırmaktadır. Anayasanın kanaat ve düşünce ayırımına gitmesi, kanaatlerin inanılan, tasdik ve tercih edilen bilgiler olduğu, düşünce kavramının ise kişinin herhangi bir hususu düşünmesi sonucu zihninde uyanan bilgi karşılığı olarak tercih edildiği çıkarımını doğurabilir. 19. madde gerekçesinde sadece vicdan, din ve ibadet hürriyetinden bahsedilmesi, madde kenar başlığının da vicdan ve din hürriyeti olarak belirlenmesinden hareketle, kanaatin “vicdani kanaat” karşılığı olarak kullanıldığı söylenebilir.

Devlet Başkanı Temsilcisi⁷¹ Mehmet Esat Çağa,⁷² Kurucu Temsilciler Meclisinin 19. madde görüşmeleri kapsamında, kanaat tabirinin dini kanaat anlamına geldiğini, maddenin Alman Bonn Anayasası ile yakın ilişkide olduğunu, Bonn Anayasasının İngilizce tercümesinde yapılan bir hatadan dolayı “Alman Federal Anayasasının”⁷³ 4. maddesinde (m.4/1) yer alan “*Bekanntnisse*” kelimesinin

⁷⁰ Cemiyetler Kanunu (mülga), Kanun Numarası: 3512, Kabul Tarihi: 28.06.1938, RG 14.07.1938/3959
<https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Mulga/3512_Sayili_Dernekler_Kanunu_1938.pdf> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

⁷¹ “27 Mayıs 1960 (hükümet) darbesi sonrasında Milli Birlik Komitesince yeni bir anayasa yapımı için oluşturulan ve 6 Ocak 1961 ile 24 Ekim 1961 tarihleri arasında görev yapan Kurucu Meclisin”, Devlet Başkanı temsilcisidir [Erdal Onar, *Türk Parlamento Tarihi - TBMM XII. Dönem (1961-1965) - Biyografi*, Cilt IV (Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu) vi.]

⁷² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Albümü 1920-2010*, Cilt 4 (1960-1983) (2. Basım, 2010) 1641 <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Albumler/Tbmm_Albumu/Cilt4.pdf> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

⁷³ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (23 Mayıs 1949) <<https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz#1>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

inançları “açıklama”⁷⁴ anlamına gelirken kanaat hürriyeti şeklinde yanlış tercüme kaynaklı hatalı bir aktarım yapıldığını, 19. maddede geçen kanaat kavramının aslının inançları açığa vurma olması gerektiğini dile getirmiş, bu bağlamda değişiklik önergesi sunsa da Meclis tarafından kabul edilmemiştir.⁷⁵ 1961 Anayasasında düşünce, kanaat ve ifade hürriyetleri ayrı düzenlemelere tabi tutulmuştur.

Anayasada (m. 20/1-2. cümle) bir taraftan düşünce ve kanaatlerin açıklama ve yayma hürriyetini düzenlenirken diğer taraftan da (m. 20/2) açıklamaya zorlanmama hürriyeti kapsam altına alınmıştır. Aynı usul 1982 Anayasasında da korunmuştur. 1961 Anayasasının madde gerekçesinde de maddenin ifade hürriyetinin müspet ve menfi yönlerini düzenlediği belirtilmektedir. İfade hürriyeti ifade etmek ve etmemek haklarını sunmaktadır.

1961 Anayasası düşünce hürriyeti ile ifade hürriyeti arasında bir ayrım yaparak ikisini ayrı düzenlemeyi tercih etse de kavram açısından ikisinin tam olarak ayrıldığını söylemek mümkün değildir. 1961 Anayasasında ifade hürriyetine dair ana düzenlemeyi içeren 20. maddenin kenar başlığı taslakta fikir hürriyeti, “Meclis görüşmelerindeki değişiklik önergesi neticesinde”⁷⁶ kabulde düşünce hürriyeti olarak belirlenmiştir. Fikirleri ve düşünceleri açıklamanın fikir ve düşünce hürriyetinin doğal bir uzantısı olarak düşünüldüğü ve düşünce hürriyeti içerisinde mülhaza edildiği görülmektedir. madde görüşmeleri esnasında fikir hürriyetini kanaatleri belirtmek şeklinde tarif edilmiştir.^{77,78} 20. madde geçen “açıklama” ve “yayma” ibareleri ifade hürriyetini karşılamaktadır.

1961 Anayasasının uygulama döneminde kitle iletişim araçlarına basın yanında yaygın olarak radyo, televizyon gibi vasıtaların katılmasıyla ifade hürriyetinin ana ve vesileli/vasıtalı alanına dair düzenlemeler genişlemiştir. İfade hür-

⁷⁴ Deepl, ‘Bekennntnisses’ <<https://www.deepl.com/tr/translator#de/tr/Bekennntnisses>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

⁷⁵ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi B: 43, 12/4/1961, 145, 158-159 <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c003/tm_00003043.pdf> Erişim Tarihi 25 Temmuz 2025.

⁷⁶ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi B: 44, 13/4/1961, ‘Cahit Zamangil konuşması’ 172 <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c003/tm_00003044.pdf> Erişim Tarihi 25 Temmuz 2025.

⁷⁷ Komisyon Sözcüsü ve “Antalya İli Temsilcisi Muammer Aksoy” tarafından dile getirilmiştir: Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Albümü* (n 72) 1650.

⁷⁸ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B:44 (n 76).

riyetinin yalın kullanımı kişilerin doğal olarak içinde bulundukları toplum ya da ortamlarda fikir ve düşüncelerini açıklamaları, sahip oldukları bilgileri paylaşmaları; vasıtalı kullanımı ifadelerin yayılımına kaynaklık edecek kitle iletişim araçları kanalıyla yayılmasını sağlayacak şekilde kullanılması; vesileli kullanımı ise dernek, toplantı, yürüyüş gibi kitle iletişim araçları kullanılmadan fakat örgütlenme vesilesiyle aktarılmasına çalışılması anlamına gelmektedir. Farklı anlamları da barındırmakla beraber 1961 Anayasasındaki (m. 20/1) “yollarla” ibaresi vasıtalı, “toplulu” ibaresi de vesileli kullanımına işaret etmiştir. Anayasa tasarısının Meclis konuşmalarında kişinin ifadelerini yayması ile topluluğa açıklaması ve basın yoluyla aktarması ayrı değerlendirilmiştir.^{79,80} 1961 Anayasasının ifade hürriyetinin yalın, vasıtalı ve vesileli kullanımlarını açıkça düzenlemeye çalıştığı ve sınırlandırılmasına dair ibareler getirdiği söylenmelidir.

İfade hürriyetinin toplanma, dernek kurma gibi vesilelerle ya da kitle iletişim araçları gibi vasıtalarla kullanılabilmesi mümkündür. 1961 Anayasası hazırlığında Anayasa Komisyonu “1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunundan da daimî surette faydalanmış ve bu kanunun günün ihtiyaçlarına cevap verebilen hükümlerini muhafaza etmiş”⁸¹ ise de “1961 Anayasası 1924 Anayasasına göre temel hak ve hürriyetler açısından daha ayrıntılı düzenlemeler getirmiş, bunun ifade özgürlüğü açısından da sonuçları doğmuştur.”⁸² değerlendirmesini yapmaktadır. Önceki Anayasalarla kıyaslandığında 1961 Anayasası temel hak ve hürriyetlerin düzenlenmesi ve sınırlandırılması açısından 1982 Anayasasına en benzer metindir.

1961 Anayasası değişik 11. maddesiyle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında bazı genel sebepleri, “Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması” olarak tespit etmiş, Anayasanın diğer maddelerinde

⁷⁹ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B:44 (n 76) 172.

⁸⁰ “Bir şahıs fikrini bir aile toplantısında, dar bir dostlar topluluğunda ifade etmişse, fikir hürriyeti çerçevesi içinde kalmış sayılmak gerekir ve bu caizdir... bir fikri açıklama, bu sınırı aşarak propaganda halini alırsa, bir şahıs kapı kapı dolaşarak Anayasanın ruhuna ve açık hükümlerine zıt fikirleri yayarsa, ... bunun 20 nci maddede ifadesini bulan fikir hürriyetinin şumulüne girmesi bahis konusu olamaz.” [T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B:44 (n 76) 171.]

⁸¹ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi B: 34, 30/3/1961, 3/35 ‘1961 Anayasası Genel Gerekçesi, I. Tarihi Gelişme - 3. Yeni Anayasanın Hazırlanması’, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c002/tm__00002034.pdf> Erişim Tarihi 25 Temmuz 2025.

⁸² Sinem Birol, ‘1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü’ (2012) II (43) İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 39, 40 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213077>> Erişim Tarihi 13 Temmuz 2025.

belirtilen özel sebeplerin de sınırlandırma nedenleri olarak kabul edileceğini hükme bağlanmıştır. 1961 Anayasası önceki Anayasalardan farklı olarak sınırlandırma nedeni belirleme yetkisini kanunlara vermemiş, bu usulde mutlak Anayasallık prensibini getirmiştir. Anayasa gerekçesinde de bu durum “*siyasî iktidarın sınırı olan bu kişi hak ve hürriyetlerinin kendi sınırlarının tâyini, kanun koyucunun takdirine mutlak olarak bırakılmamıştır, kanun koyucunun, hürriyetleri tanziminin sınırını esas itibarıyla Anayasanın kendisi tâyin etmiştir.*” cümleleri ile aktarılmaktadır. 1961 Anayasası genel ve özel sınırlandırma nedenlerini, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırma sebeplerini bizzat kendisi düzenlemiştir.

1961 Anayasası sınırlama nedenlerinin tayinini bizzat kendisi yapmakla beraber, sınırlama nedenlerinin uygulanma usulünde ise kanuniliği öngörmüş, “*sebeplerle.., ancak kanunla sınırlanabilir (değişik m.11/1)*” demiştir. Bireysel özgürlükler var olduğundan beri düzenlenmesi söz konusu olmuş, toplumsal zorunluluklar bireysel özgürlüklerin tanınmasıyla beraber sınırlandırılmasını gündeme getirmiş, ilgili sınırlama temelde yasama fonksiyonunca yerine getirilmekle birlikte günlük hayatta özel durumlarla karşılaşan idare ve yasama ve idareyi kontrol eden yargı da bu sınırlandırmanın gerçekleştiricileri arasında yer almıştır.⁸³ Hürriyetlerin sınırlandırılmasında kanunilik prensibinin bir ideal olduğu, “*modern Devlet ve toplum hayatının gittikçe karmaşık ve daha teknik bir nitelik alması gibi*” gerçeklerin “*yasama organının herhangi bir konuyu düzenlerken bütün ihtimalleri önceden görebilmesini ve ayrıntılı tespit edebilmesini imkansız kıldığı ..., zamanın sosyal gerçekleri karşısında hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabilmesi kuralını çok dar ve katı bir şekilde yorumlamamak*” ve yürütmenin düzenleyici işlemlerinin de bu sahada özellikle kanunun koyduğu genel kuralların teknik yönünü ifade etmek amacıyla kullanılabilir olmasına izin vermek gerektiği, Anayasa Mahkemesi kararlarının da bu yönde olduğu belirtilmektedir.⁸⁴ Sınırlama nedenlerinin Anayasada tespiti ile birlikte, nedenlerin kapsamının belirlenmesi ve uygulanmasında asli olarak yasamanın, tali olarak da yürütmenin düzenleyici işlemlerinin rol oynaması, her iki halde de yargı organlarının temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına dair titiz ve fakat adil bir tutumla denetleyici olmaları gerekmektedir.

1961 Anayasası ifade hürriyetinin yalın hali açısından 11. maddesinde atfı yaptığı özel sınırlandırma nedenlerine dair ibareleri doğrudan içermese de Anayasanın kabul sürecindeki Meclis görüşmelerinde sınırlandırma nedenleri üzerin-

⁸³ Duez (n 66)114.

⁸⁴ Kapani (n45) 230-235.

de durulduğu görülmektedir. Bununla beraber sınırlandırma sebebi olarak “Cumhuriyet prensiplerine ve demokrasi esaslarına aykırılık”⁸⁵ eklenmesi Meclis görüşmelerinde teklif edilse de genel sınırlandırma nedenlerinin her hak ve hürriyet için müstakil maddede tekrar edilmesinin uygun görülmediği Komisyon Sözcüsü tarafından de gerekçe olarak sunulmasıyla kabul edilmemiştir. Bilimsel yorum niteliğindeki bir görüş, 1961 Anayasasında düşünce hürriyeti düzenlemesinde (m. 20) hiçbir sınırlama nedeni bulunmadığından, düşünce özgürlüğünü ve açıkça bir suça tahrik etmedikçe ifade özgürlüğünü kısıtlamada genel sınırlama nedenlerinin uygulanamayacağının lafzi yorumdan çıkması gerektiğini, ancak tarihsel yorum ve yargısal yorumun her hak ve özgürlüğün özlerine dokunulmadıkça herhangi bir nedenle sınırlanabilirliğini gösterdiğini, her halükarda düşünce hürriyetinin tamamen sınırsız bırakılmasının daha doğru olduğunu savunmuştur.⁸⁶ 1961 Anayasasındaki (m. 11) “veya” bağlacı gereği ifade hürriyetinin yalın halinde özel sınırlandırma nedenleri öngörülme dahi genel sınırlandırma nedenlerinin ifade hürriyetinin sınırlandırmasında geçerlidir.

1961 Anayasası ifade hürriyetinin vesileli ve vasıtalı kullanımlarında özel nedenlere de yer vermiştir. Sarf edilen ifadelerin konu bazlı özelleşmesinde bilim ve sanat konularında ifade açıklanmasında “*Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırılık* (m.21/4)”, vasıtalı kullanımında basın araçları vasıtasıyla ifadelerin hem açıklanması hem de edinilmesinde “*Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak* (değişik m.22/3)”, “*insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyet ilkeleri(ne) ... aykırı(lık)* (m.22/6)”, vesileli kullanımında toplantı ve gösteri yürüyüşü vesilesiyle ifade hürriyetinin kullanılmasında ahlak ile de ilişkilendirilen “*kamu düzenini korumak* (m.28/2)” nedenleri özel sınırlandırma nedenlerine örnek olarak gösterilebilir.

İfade hürriyetinin objektif ve mahiyetinden kaynaklanan sınırı açısından ahlaka aykırılık da Anayasa görüşmelerinde değerlendirilmiştir. Ahlaka aykırı kanaatlerin ifade edilmesi ve yayınlanması kamu düzenini etkileyecek bir özellik alacağından yasak alanına girebileceği, kanaatlerin topluma ifade edilmesin-

⁸⁵ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B:44 (n 76) ‘Abdurrahman Altuğ’ 172.

⁸⁶ Mümtaz Soysal, ‘Haklar ve Özgürlükler Bakımında 1961 Anayasasının Evrensel Anlamı’ 24 (01) 1969 Ankara Üniversitesi SBF Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37080> 91-94> Erişim Tarihi 14 Temmuz 2025.

de ise madde 22’de yer alan (m.22/3) basın hürriyetinin genel ahlak nedeniyle sınırlandırılmasıyla aynı durumun söz konusu olacağını belirtmiştir.^{87,88} Ahlaka aykırı ifadelerin yayılmasının kamu düzeninin bozulması ile de ilişki içerisinde olduğu ifade edilmektedir.

1961 Anayasasının madde görüşmelerinde, 1961 Anayasasının Anayasa tasarısı gerekçesinde de çeşitli kısımlarında (m.12-13, 42-48, 55) atıf yapılan “Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin”⁸⁹ bazı hükümlerinin (m.18-19, 30) ifade hürriyetiyle bağlantılı olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁹⁰ Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi fikir, kanaatlerin açıklanması ve izharı (m. 18), fikirlerin açıklanması ve edinilmesi (m.19) hürriyetlerini kabul etmekle beraber aynı zamanda hak ve hürriyetlerin hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak amacıyla kullanılma yasasını (m. 30) kabul etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 1982 Anayasasının kabulüne kadar uygulanmış olan 1876, 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve sınırlandırılması ile ilgili düzenlemeler mevcuttur. Sınırlandırma usulünün belirlenmesinde kanunilik prensibi asıl olmakla beraber nedenlerin tayininde ilk belirlemede mutlak Anayasallık kabul edilmiştir. 1876 Anayasasında bir düşünceye, fikre ve kanaate sahip olmakta kısıtlanmamak anlamındaki düşünce hürriyeti açıkça zikredilmemiş olmakla beraber düşüncenin açıklanma hürriyetinin vesileli ve vasıtalı yöntemleri ve sınırlandırılma nedenlerine Anayasa ve Kanunlarda yer verilmiştir. Bu nedenler içerisinde ahlaka aykırılık bulunmuş ve 1921 Anayasası ile birlikte uygulanmıştır. 1924 Anayasası, 1876 ve 1961 Anayasalarına paralel olarak temel hak ve hürriyetlerin doğal sınırını başkalarının hak ve hürriyetleri olduğuna dair genel felsefeyi içermektedir. Dönem kanunlarında sınırlandırma sebeplerini ahlaka aykırılığı da içerecek şekilde sıralanmıştır. İfade hürriyetinin tedrisatta kullanılmasında 1876 (m.16) ve 1924 (m. 80) Anayasaları Devlete nezaret ve murakebe görevi vermiştir. 1961 Anayasası düşünce ve ifade hürriyetlerini düzenlemekte, neden tayinini Anayasa maddelerine, usul tayinini kanuna bırakmaktadır. İfade hürri-

⁸⁷ “Tokat İl Temsilcisi Vedat Arıkan’ın sorusuna (TBMM, *TBMM Albümü* (n 72) 1660.)” gayr-i ahlaki kanaatlerin ifade hürriyeti açısından sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı sorusuna Komisyon Sözcüsü Muammer Aksoy cevap vermiştir.

⁸⁸ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B:44 (n 76) 172.

⁸⁹ *İnsan hakları evrensel beyannamesi*, 10/12/1948, <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce> Erişim Tarihi 10 Temmuz 2025.

⁹⁰ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B:44 (n 76) 171.

yetinin vesileli ve vasıtalı kullanımları açısından ahlaka aykırılığı bir sınırlama nedeni olarak kabul etmekle beraber, genel ahlakı temel hak ve hürriyetlerinin tümü yönünden bir sınırlama nedeni olarak tespit etmektedir.

III. İfade Hürriyetinin Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin 1982 Anayasası'ndaki Konumu ve Sosyal Medya

Hürriyet hukuk genel kuramı açısından temel anlamda irade özgürlüğü, yani hukuk öznesinin dilediğini yapıp, dilediğini yapmaması anlamına gelebilecek, hakların ise hukuki işlem kuramı açısından belli bir alanda dilediğini yapabilme, yani belli koşul ve kurallara bağlı olarak özgür iradeyi kullanabilme, bu açıdan düzenlenmiş özgürlükler olarak adlandırılabilir.⁹¹ “İnsan haklarının Devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş bölümü” kamu hürriyetleri olarak da isimlendirilmektedir.⁹² İfade hürriyeti, sınırlandırılmamış genel çerçevesi itibarıyla bir özgürlük iken, hukuk düzeninde istisnai sınırlandırılma alanları açısından bir haktır ve bu yönüyle 1982 Anayasası kapsamında kamu hürriyeti hüviyetindedir.

İfade sözlük anlamı itibarıyla “anlatım; deyiş ve söyleyiş; bir duyguyu yüz aracılığıyla anlatan belirtilerin, mimiklerin bütünü; tanık ve sanıkların olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama; dışavurum”⁹³ olarak tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte ifade “fayda/faide” kökeninden gelmiş ve “faydalandırma, birine bir şeyi kullanması için verme ve faydalı bir söz söyleme kavramlarından alıntılanmıştır.”⁹⁴ Bu açıdan ifadelerde asıl olan bir fayda elde etmek, fayda sağlamak ve faydalı bir aktarımda bulunmaktır.

Yayılan her ifade topluma fayda sağlamayabilir. Modern toplumlarda temelde özgürlüğü sağlanan ifadelerin kısıtlanması söz konusu olabilecektir.⁹⁵

⁹¹ Akıllıoğlu (n34) 27.

⁹² Kapani (n45) 14.

⁹³ TDK, (n 26).

⁹⁴ Nişanyan Sözlük, (n27).

⁹⁵ “Anayasa’nın 26., 27. ve 28. maddeleri tamamen sınırsız bir ifade özgürlüğü garanti etmemektedir. İfade özgürlüğü Anayasa’nın 26. maddesinin ikinci fıkrasında ve genel ahlakın korunmasına ilişkin olarak da 28. maddenin beşinci fıkrasında yer alan ve tam olarak uyulması gereken bazı istisnalara tabidir. Söz konusu istisnaların her somut olayda ikna edici bir şekilde tespit edilmesi gerekir. [Anayasa Mahkemesi, ‘İfade Özgürlüğüne Dair Emsal Kararlar - Yayımlanan Basılı Eser veya Süreli Yayın Nedeniyle Cezaya Çarptırılma’ <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/temel-hak-ve-ozgurluklerin-ihlaline-dair-emsal-kararlar/ifade-ozgurlugune-dair-emsal-kararlar/ifade-ozgurlugune-dair-emsal-kararlar-tum-liste>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.]

Güdülen meşru amaçla orantılı olmak kaydıyla ifade özgürlüğüne yapılan tüm müdahalelerin demokratik toplumlarda gerekli olduğu belirtilmiştir.⁹⁶ İfade hürriyetine getirilen sınırlama ile hürriyet arasındaki denge, demokratik toplumda gerekli olma ölçütü ile sağlanmakta, bu ölçütün dayandığı zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığının tespiti ise ulusal makamlara bırakılmaktadır.⁹⁷

İfade hürriyetinin pozitif yönü sert çekirdek haklar arasında yer almamaktadır. Sert çekirdek haklar Anayasada (m. 15/2) düzenlenmiş, savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde dahi askıya alınamayan ve korunan, “kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz” şeklinde ifade edilen haklardır. Her ne kadar ifade hürriyetinin pozitif yönü maddede yer almasa da negatif yönü, yani kişinin ifadeye zorlanamaması sert çekirdek haklar içerisinde kendisine yer bulmaktadır.

Anayasanın 15. maddesinde sert çekirdek hak olarak koruma altına alınan ifade ve basın hürriyeti değil, temelde düşünce ve kanaat hürriyetidir.⁹⁸ Doktrinde de sert çekirdek haklar içerisinde Anayasa madde 25’te düzenlenen düşünce hürriyetinin yer aldığı belirtilmiştir.⁹⁹ “... bu madde hiç kimsenin düşünce, vicdan ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağını, bunlardan dolayı hiçbir surette kınanamayacağını ve suçlanamayacağını belirtmektedir. Bu hürriyet, ifade hürriyetinden farklı olarak, kişilere olağanüstü durumlarda dahi sınırlandınamayan mutlak bir koruma getirmektedir.”¹⁰⁰ AİHS’de de sert çekirdek hakları düzenleyen 15. madde içerisinde 10. madde de düzenlenen ifade özgürlüğü

⁹⁶ Murat Şen ve Recep Kaplan, *T.C. Anayasa Mahkemesinin İfade Özgürlüğü Kapsamında Verdiği Kararların Özeti* (Council of Europe 2020) VI <<https://rm.coe.int/16807005e5>> Erişim Tarihi 26 Temmuz 2025.

⁹⁷ Yakup Çokkaş, *Türk İdare Hukukunda Kamu Görevlilerinin İfade Özgürlüğü* (Oniki Levha 2025) 333.

⁹⁸ “İfade ve basın özgürlüğü olağanüstü hâl yönetiminin benimsendiği dönemlerde Anayasa’nın 15. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan, dokunulması yasaklanmış çekirdek haklar arasında bulunmamaktadır. [Anayasa Mahkemesi, E 2018/78 K 2022/114, 13.10.2022 <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2022/114?EsasNo=2018%2F78>> Erişim Tarihi 10 Ocak 2025.]”

⁹⁹ Pertev Bilgen, ‘Sert Çekirdekli Temel Haklar’ (1994) No 8 *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1-3 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5502> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025, 1.; Semih Batur Kaya, ‘Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Olağanüstü Hal’in Hukuki Rejimi Üzerine Bir İnceleme’ (2022) 34 (158) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 1, 22-23 <<https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/Dergi158/30/>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

¹⁰⁰ Özbudun, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi”, (n28) 49.

kapsam içerisine dahil edilmemiştir. Bu kapsamda ifade özgürlüğü sınırlandırılmaz bir hürriyet değildir.

Temelde hürriyete tabi ifadelerin yararsız, değersiz, yanlış ve hatta zararlı da olabilecekleri halde bunların başkalarına aktarılmasına izin verilmesinin ve Devlet ve toplum tarafından yasaklanmamasının mantık nedenleri olmalıdır. Zira zararlı bir unsurun ve fiilin zararlı olduğu bilinmesine rağmen yasaklanmaması akılcılıkla, başkalarının temel hak ve hürriyetlerinin korunması ve kamu yararının sağlanması amaçlarıyla zıt düşecektir. Bu açıdan değersiz ve yararsız olarak nitelendirilebilecek ifadelerin de sonuçları itibarıyla yararları olacağından,¹⁰¹ temel olarak özgürlükle karşılanmaları kamu yararı ile de uyumlu olacağı söylenebilir.

İfade hürriyeti açısından bireylerin düşünce, kanaat, fikir ve bilgilerini kamuya açık şekilde paylaşırken genel ahlakı rencide etmeyecek ve zedelemeyecek bir konumda bulunmaları, bireylerin aile kurumuna, topluma ve diğer bireylere karşı ödevleri içerisinde yer almaktadır. Anayasada (m. 12/2) “*Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.*” hükmüyle karşılanan bireysel hak ve özgürlüklerin içerisinde bulunduğu belirtilen ödevlerden birisidir.

1982 anayasasında ifade özgürlüğünün vasıtalı ve vesileli kullanımları açısından ahlak nedeniyle sınırlandırma açıkça sayılmışken, ifade özgürlüğünün yalın ve ana düzenlemesini içeren 26. maddede açıkça sayılmaması, ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı hususunda duraksamaya neden olmuştur. Sosyal medya araçlarının da vesileli ve vasıtalı kullanım açısından yeri Anayasa açısından net değildir.

A. 1982 Anayasasında İfade Hürriyetinin Genel Düzenlemesi

1982 Anayasası düşünce ve ifade hürriyetinin kapsam ve sınırlarını açıkça ifade etmek ve düzenlemek konusunda teknik anlamda en ayrıntılı Anayasa-

¹⁰¹ Yanlış ve hatalı hususların da ifade edilebilirliğinin gerekçeleri konusunda; gerçeğin, yanlışla çarpışmasıyla daha açık ve net olarak anlaşılacağı ve daha canlı bir etki oluşturmaları imkanı doğacağı, yanlış düşüncelerin zaten kanıtlar karşısında zamanla teslim olmaya mecbur olacağı, yanlışın yanlış olduğunun kabulünün daha etkili sağlanabileceği, doğru düşüncelerin yanlış düşüncelerle birlikte tamamen, ısrarla ve korkusuzca tartışılmasının onların ölü birer dogma halinde kalmayıp canlı birer hakikat olarak devam etmelerine dayanaklık edeceği ve yanlışların da ifade edilmesiyle hakikatin gerçeklik sebeplerinin daha derin ve geniş anlaşılmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Bkz. John Stuart Mill, *Hürriyet Üstüne*, (Mehmet Osman Dostel çev. Ömer Çaha sadeleştiren) (2. Baskı, Liberte Yayınları 2003) 67-68,72-73,94,121-122.

mızdır. Anayasada düşünce hürriyeti, yani kişilerin herhangi bir kanaat, fikir, düşünce ve bilgiye sahip olabilme hürriyetleri, “VII. düşünce ve kanaat hürriyeti (m.25)” yan başlığı; düşünce, bilgi, kanaat ve fikirleri ifade edebilme hürriyeti “VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti (m.26)” yan başlığıyla düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi bir kararında kanaat kavramını görüş ile eş anlamlı göstermiştir.¹⁰² 1982 Anayasası (dar anlamda)¹⁰³ düşünce hürriyeti ile bu hürriyete bağlı ve muhteviyatında bulunan ifade hürriyetinin kategori ayrımını yapmaktadır.

İfade hürriyeti şemsiye kavramı içerisinde farklı tipte aktarımlar korunmakta ve düzenlenmektedir. İfade hürriyetinin genel olarak tüm ifadeleri koruma altına aldığı belirtilmiştir.¹⁰⁴ Bununla birlikte korunan ifadelerin siyasi,¹⁰⁵ sanatsal,¹⁰⁶ akademik,¹⁰⁷ ticari,¹⁰⁸ dînî ve ahlâkî,¹⁰⁹ nefret söylemi içeren¹¹⁰ ve şiddete teşvik eden ifadeler¹¹¹ olarak kategorize edilebilmektedir.

1982 Anayasası temel hak ve hürriyetlere ödev mahiyeti de yüklemektedir. Anayasada temel hak ve hürriyetler, “Temel Haklar ve Ödevler” isimli ikinci kısımda düzenlenmiştir. 1876 Anayasasında “Tebaa Devleti Osmaniyenin hu-

¹⁰² Emin Aydın, B. No: 2013/2602 (AYM, 23 Ocak 2014) § 40 <<https://kararlarbilgibankasi.ana-yasa.gov.tr/BB/2013/2602>> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2025.

¹⁰³ Akıllıoğlu (n34) 328.

¹⁰⁴ Ulaş Karan, *İfade Özgürlüğü* (Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2018) 16 <https://www.anayasa.gov.tr/media/3545/02_ifade_ozgurlugu.pdf> Erişim Tarihi 13 Mart 2025.

¹⁰⁵ Etkili ve ağır ibareleri de içermesine izin verilmekle daha geniş korumaya tabi tutulduğu ve fakat açık itibarsızlaştırmanın ayrıksı tutularak eleştirilen kişinin kamu görevinin niteliğinin de önem arz ettiği ifadelerdir. Bkz. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 8-14.

¹⁰⁶ Kurgusallığın ağır basabildiği, verilen mesajın okuyucusuna göre kişiselleşebildiği, siyasi söylemlere göre daha az, şiddete teşvik eden söylemlere göre daha fazla muhafaza edilen ve diğer kategorilerle iç içe geçebilen ifadelerdir. Bkz. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 14-18.

¹⁰⁷ Resmi kayıtlara erişim özgürlüğü ve çalışmanın içerisindeki ibarelerin diğer kategorilerle ilgili olsa dahi içerisinde yorumlanmaması gereken ifadelerdir. Bkz. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 18-19.

¹⁰⁸ Siyasi ve sanatsal söylemlere göre daha az koruma sağlanan ve sadece ticaret kurumlarının ve reklam niteliğindeki ifadelerin değil, şirketlere dair vatandaşların değerlendirmelerinin de kapsam altına alındığı ifadelerdir. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 20-21.

¹⁰⁹ Müstehcenlik, inanç, din kurumlarına yöneltilen eleştiriler gibi öğelerle ilintili ifadelerdir. Bkz. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 21-25.

¹¹⁰ Koruma görmemesi asıl olmakla beraber ifade bazında değerlendirmenin özellikle önem arz ettiği ifadelerdir. Bkz. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 25-27.

¹¹¹ Bağlamı ve etkisi düşünülme ve orantılı yaptırım garantisi altında tutulmak üzere değerlendirilmelidir. Bkz. Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 43.

kuku umumiyesi (m.8 vd.)", 1924 Anayasasında "Türklerin hukuku âmmesi (beşinci fasıl)" ifadeleri münhasıren hak kavramını kullanırken 1961 Anayasası (ikinci kısım) ile beraber 1982 Anayasasının "ödevler" ibaresini de içermesi, hak ve hürriyetlerin mutlak olmayıp, her hakkın içerisinde bireyin kendisine, topluma, Devlete ve Millete karşı kişiyi dikkat ve özen yükümlülüğü altına sokan sınırlar ve görevler içerdiğini açıkça vurgulamaktadır. 1982 Anayasasında ilgili durum "*Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.* (m.12/2)" cümlesinde de açıkça belirtilmiştir. 82 Anayasasının Danışma Meclisi Genel Gerekçesinde de "*Kişinin kendi serbesti alanından taşarak, başkalarının hak ve hürriyet alanına girmesinin mümkün olmayacağı(nın)*"¹¹² belirtilmesi, ifade hürriyetinin diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi açısından doğal bir sınırı olduğunu ortaya koymaktadır. Anayasada hak ve hürriyet kelimesinin birbiri yerine kullanılabilirdiği görülmekle beraber hakların düzenlenmiş hürriyetlerdir.¹¹³ Anayasa kapsamında ifade hürriyeti de kendi içerisinde ödevler ve sınırlar ihtiva eden bir hürriyet ve haktır.

Anayasa ifade hürriyetinin formatı, kişi yönünden durumu ve aktarım araçlarına dair hükümler içermektedir. 1982 Anayasasının ifade hürriyetini düzenleyen temel cümlesi (m. 26/1), 1961 Anayasasının ilgili hükmüyle (m.20/1) paralellik arz eder. İlgili hükümde "*bilgi, haber, düşünce, kanı, inanç gibi çeşitli terimlerle karşılanabilecek, tüketici biçimde sayılması olanaksız gibi olan*"¹¹⁴ içeriklerin aktarım formatı söz, yazı, resim veya başka yollarla olabileceği; kişi yönünden aktarımın bireysel ya da toplu yapılabileceği; aktarım aracı olarak radyo, televizyon, sinema veya benzeri yolların kullanılabileceği belirtilmektedir. Anayasa ifade hürriyetinin aktarım araçlarının izin istemine bağlanmasını, ifade hürriyetinin esasına ve özüne müdahale olarak görmemektedir. İzin sistemi ilgili hürriyetin vasıtalı kullanımına dair bir düzenleme ve sınırlandırma anlamına gelmektedir. Anayasa (m.133/2) radyo ve televizyon yayınlarını denetlemek için Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluşunu gerçekleştirmiştir. İfade hürriyetinin vasıtalı kullanımı açısından Devletin izin vermesi ve denetim gerçekleştirmesi, ilgili hürriyetin sınırlandırılmasına dair bir görünüm ortaya koyar.

¹¹² İkinci Kısım, Birinci Bölümüne dairdir. Bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31) 56.

¹¹³ Akıllıoğlu (n34) 28.

¹¹⁴ Akıllıoğlu (n34) 329.

Anayasada ifade hürriyetinin basın dışındaki sesli ve görsel kitle iletişim araçları vasıtasıyla kullanılmasında izin sisteminin getirilmesine ilişkin hükmün içerisinde, sosyal medya ağ ve platformlarının açıkça sayılmadığı görülmektedir. Anayasada geçen (m.26/1) “*veya benzeri yollar yapılan yayımlar*” söz öbeği, ifade hürriyetinin günümüzdeki yaygın yayım araçları içerisinde bulunan sosyal medya ağlarını da kapsayabilecektir. “*Veya benzeri yollar*” ibaresi izin sistemine tabi kılınabilecek iletişim araçlarının tahdidi değil, tadadi yoluyla sayıldığını gösterir. Sosyal medya platformlarının izin sistemine bağlanması ve denetlenebilir olması, ilgili hüküm kapsamında mümkündür.

Anayasa (m. 26) ifade hürriyetinin müspet/pozitif yönü hükme bağlanmaktadır. İfade hürriyetinin menfi/negatif yönü düşünce hürriyetinin düzenlendiği 25. maddede hüküm altına alınmıştır. İfade hürriyeti kişilerin herhangi bir hususu ifade edebilmeleri hürriyetinin yanında kişilerin herhangi bir hususu ifade etmemeyi tercih etme hürriyetini de kapsamaktadır.

Kişilerin susma hakkı düşünce hürriyeti içerisinde düzenlenmiştir. Düşünce hürriyetinde açıklama yapılmayan iç fikirler korunmaktadır. Negatif anlamda ifade hürriyetiyle düşünce hürriyetinin dış dünyaya yansımaları benzerdir. İfade hürriyetinin negatif yönünün düşünce hürriyeti içerisinde düzenlenmesinin bu nedenden kaynaklandığı söylenebilir.

Devlet, kişileri düşünce ve kanaatlerini değil, fakat somut gerçekliğe dair bilgilerini açıklamaları için ifade vermeye zorlayabilmektedir. Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)¹¹⁵ Türk Ceza Kanunu (TCK)¹¹⁶ örneklerini içermektedir. CMK uyarınca (m.55/1) yeminin kişi “namusu ve vicdanı üzerine” edilmesi, bu konudaki ödevin “ahlak” ile yakın ilişki içerisinde olduğunu gösterir. Devlet görevlilerinin resmi belge düzenleme zorunlulukları da ifade zorunluluğunun örneklerindedir. İfade hürriyetinin pozitif ve negatif durumunun hak ve hürriyetler içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

İfade hürriyetinin menfi yönünün sınırlandırılmasına temelde ihtiyaç yoktur. Susmanın da aktif bir mesaj ileterek pozitif ifadelere dönüşmesinin müm-

¹¹⁵ Ceza yargılamasında tanıklıktan çekinme hakkı bulunmayan (m. 45) tanıkların zorla getirilme sonucunda (m. 43), doğruyu söyleyeceği hususunda yemin ettirilerek (m. 53/1-c; 54) tanık oldukları somut gerçekliği ifade etmeye zorlanması örnektir. [Ceza Muhakemesi Kanunu, Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004, RG 17.12.2004/25673. <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf>> Erişim Tarihi 13 Temmuz 2025.]

¹¹⁶ Türk Ceza Kanunu (m.272) uyarınca yalancı tanıklığın suç olarak tanımlanması örnektir. [Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004, RG 12.10.2004/25611. <<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>> Erişim Tarihi 13 Temmuz 2025.]

kün olabildiği, ayrıca değerlendirilmelidir. İfade etmemek hareket içermeyen pasif bir durum olduğundan sınırlandırılmasına özel olarak ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak ifade hürriyetinin negatif yönü de Devlet tarafından korunması gereken bir hürriyettir. Anayasada düzenlenen (m. 38/5) ceza yargılamasına dair beyanda bulunmama ve delil göstermeme hakları bu duruma örnek gösterilebilir.¹¹⁷ Devlet kişilerin gerek ceza yargılamasında gerekse toplumsal ve özel hayatlarında susma haklarını etkin bir şekilde kullanabilmelerini sağlamakla görevlidir. Kişi ve kurumlara, toplum nezdinde bilinirlik kazanmış ‘influencer’lara¹¹⁸ ve ünlülere zorlama anlamına gelebilecek fiillerle, belli yönde ifade açıklamasında bulunmalarını sağlamak adına baskı oluşturarak kişisel görüş açıklamasını aşan bireysel mesajlarla ısrarlı isteklerde bulunulması, toplu mesajlar iletilmesi, ya da ekonomik iletiler hükmündeki boykot uygulaması ilanlarına tabi tutulmalarının ifade hürriyetinin negatif yönünün ihlali anlamına geleceği söylenebilir. 1982 Anayasası ifade hürriyetinin menfi/negatif ve edilgen yönünü de düzenlemektedir ve bu hususta Devlet korumasının gerçekleşmesi gerekir.

Anayasa mahkemesinin tanımına göre ifadelerin özünde 3. kişilere ve çoğunluğa yapılan ya bir salt bilgi aktarımı ya da onları ikna ederek açıklanan ifadeleri, onların düşünce ve kanaatleri haline getirmeyi amaçlama yatmaktadır.¹¹⁹ Bu ise ifadelere failinden çıkarıp soyut ve bağımsız bir platforma taşımakta ve kamuya yönelen bir karakter kazandırmaktadır. İfade kavramının kamuya dönük bir faaliyet olması kamu düzeni, güvenliği ve yararı gibi nedenlerle sınırlandırılabilirliğini gündeme getirmektedir.

¹¹⁷ “Şüpheli ve sanığa, ifade alma veya sorgu süreçlerinde iddia veya yargılama makamlarına cevap vermeme özgürlüğünü tanıyan susma hakkı, aslında ceza muhakemesi alanında bireyin ifade hürriyetinin edilgen boyutunun ceza muhakemesi alanında yansıma bulmuş halidir. [Serhat Sinan Kocaoğlu, ‘Susma Hakkı’ (2011) 69 (1) Ankara Barosu Dergisi 29, 32 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397793>> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2025.]

¹¹⁸ Malathi Selvakkumar, ‘Influencer Marketing’ in Suraj Kumar Mukti, Abhijit Chandratreya and others (eds), *Futuristic Trends in Management* (Iterative International Publishers 2024) 112 <<https://iipseries.org/assets/docupload/rsl20247F03E39F7EE5267.pdf>> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2025.

¹¹⁹ “Gazete, dergi, kitap gibi araçlar ile düşünce ve kanaatleri açıklama, yorumlama; bilgi, haber ve eleştirilerin yayın ve dağıtımını yapma; düşüncenin iletilmesini ve dolaşımını gerçekleştirerek bireyin ve toplumun bilgilenmesini sağlama; düşüncelerin her türlü araçla açıklanması, açıklanan düşünceye paydaş sağlanması, düşünceyi gerçekleştirme ve gerçekleştirme konusunda başkalarını ikna etme çabası; kendimizi ve başkalarını tanımlamada, anlamada ve algılamada, bu çerçevede başkalarıyla ilişkilerimizi belirlemede ihtiyaç duyduğumuz bir değer” olarak açıklanmıştır. Bkz. Şen ve Kaplan, (n 96) 30-31.

B. 1982 Anayasasında İfade Özgürlüğünün Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliği ve Anayasa Değişikliklerinin Etkisi

1982 Anayasası temel hak ve özgürlükleri düzenlemeyi ve hükme bağlamayı tercih ederek onları hak boyutunda ele almış, bununla beraber sınırlama nedenlerini sınırlandırarak sayma yoluna giderek¹²⁰ özgürlük sahasını geniş, sınırlandırma sahasını dar, temel hususlar üzerinde yoğun hale getirmiştir. 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılma nedenlerinin kapsamı o kadar temel kavramlarla hükme bağlanmıştır ki, istisnalarının dar yorumu¹²¹ ve yorum yoluyla istisna üretilmemesi¹²² kuralına sıkı sıkıya uyulsa da geniş bir kapsam alanı ortaya çıkarmaktadır.

1982 Anayasasında ifade özgürlüğünün kısıtlama nedenleri olarak sayılan özel sınırlandırma nedenleri (m.26/2) “*millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya hakları, özel ve aile hayatları*” kavramları ile Cumhuriyetin temel nitelikleri (m.2) itibarıyla uygulama imkanı bulan başlangıç hükmünde yer alan “*Türk millî menfaatleri, Türk varlığı, Türklüğün tarihî ve manevî değerleri, Atatürk milliyetçiliği*” kavramlarının dar yorumlanması dahi oldukça geniş bir alana yayılmakta, bu dar yorum faaliyeti “ahlak” ve “genel ahlak” kavramını da içeren bir sonuç vermektedir.

1. 1982 Anayasasında 4709 Sayılı Kanunla Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliğinin İfade Hürriyetinin Ahlak ile Sınırlandırılabilirliğine Etkisi

1982 Anayasası kabul edildiği 7 Kasım 1982 tarihli halkoylamasının ardından 19 değişiklik geçirmiştir. İlgili değişiklikler, temel hakların sınırlandırma nedenleri ve içerisinde ifade hürriyetinin sınırlandırma nedenleri ile ahlakın sınırlama nedeni hüviyetinde de değişiklikler meydana getirmiştir. Anayasanın kabulünden meri haline kadar “kanunla sınırlanabilirlik (m. 13)” ilkesi aynı kalmıştır.

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırma nedenleri ve ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılabilirliği açısından en bariz değişiklik, 17/10/2001 kabul ve yürürlüğe giriş tarihli 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının

¹²⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt I (2. baskı, Ekin 2020) 326-327.

¹²¹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* (n120) 322-325.

¹²² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* (n120) 317.

Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'dur. Kanunun 1. 2. ve 9. maddeleri, 1982 Anayasasının ifade hürriyeti ve ahlak nedeniyle sınırlandırılabilirliği ile ilgili başlangıç metni, 13. ve 26. maddelerinde değişiklik getirmiştir. Bu değişiklikler ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılabilirliğinin Anayasal boyutunu etkilemiştir.

1982 Anayasasının kabulünde,¹²³ "genel ahlak" temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında genel kısıtlama sebebi olarak düzenlenmişti (m.13/1). "Ahlak" nedeniyle kısıtlamanın genel kısıtlama nedeni olduğu, "genel sebeplerden birinin ... belli bir hak ve hürriyet konusunda (mesela ... düşünceyi açıklama ... hürriyeti gibi) uygulanabilmesi için, o hürriyete ait özel maddede ayrıca belirtilmelerine gerek olmadığı" gerekçe ile ifade edilmektedir.¹²⁴ "82 Anayasasının hazırlanmasında hâkim olan temel yargının da, 61 Anayasasının otorite-hürriyet dengesini, otorite aleyhine bozmuş ve Devleti güçsüz kılmış olmasına karşın, 82 Anayasasının Devlet otoritesinin güçlendirilmesine öncelik vermek"¹²⁵ olduğu belirtilmektedir.

Anayasada ifade özgürlüğünün düzenlendiği 26. maddede özel kısıtlama sebebi olarak sayılmamış olsa da 13. maddede yer alan genel düzenlemeden dolayı genel ahlaka aykırılık ifade hürriyetinin kısıtlanması nedenleri içerisinde açıkça yer almaktaydı.¹²⁶ 1982 Anayasasının kabulünde başlangıç hükmü "Hiçbir düşünce ve mülâhazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği" ifadelerini içeriyor, düşünce ve düşünceyi açıklama hürriyeti açısından başlangıçta da kısıtlama öngörüyordu.

¹²³ 2709 Sayılı Kanunun orijinal hali: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 (Mükerrer) <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

¹²⁴ 1982 Anayasası İkinci Kısım, Birinci Bölüme dair "Danışma Meclisinin Temel Haklar ve Ödevler Başlıklı İkinci Kısımının Genel Hükümler Başlıklı Birinci Bölümünün Genel Gerekçesi için bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31) 57.

¹²⁵ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (18. Basım, Yetkin 2018) 60-61.

¹²⁶ "13. maddenin ilk hali uyarınca, Anayasada yer alan tüm temel hak ve özgürlüklerin 13. maddede yer alan dokuz ayrı genel sınırlama sebebiyle ve ayrıca ilgili özgürlüğe ilişkin maddede yer alan özel sınırlama sebebi/sebepleriyle yasa koyucu tarafından sınırlandırılması mümkündü. [Tijen Dünder Sezer, '1982 Anayasasına Göre Özel Sınırlama Sebebi Bulunmayan Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu ve Anayasa Mahkemesi Kararları' (2014) 3 (5) Anayasa Hukuku Dergisi 375, 381 <<https://anayasadergisi.org/wp-content/uploads/2020/05/Dunder-Sezer-AYHD-5.pdf>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.]"

1982 Anayasasının hem başlangıç hükmü hem de 13. maddesinde yer alan düzenlemeler uzunca bir süre aynı kalsa da 3/10/2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yapılan değişiklikler¹²⁷ neticesinde ilgili hükümlerde düşünce ve ifade hürriyetine yönelik yenilikler getirildi. 4709 sayılı Kanunun¹²⁸ 1. maddesi, başlangıç hükmündeki “Hiçbir düşünce ve mülahazanın...” cümle başını “Hiçbir faaliyetin” şeklinde güncelledi.

Anayasa değişikliği teklifi madde gerekçesinde “hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibaresinin “hiçbir eylemin”¹²⁹ şeklinde değiştirilmesiyle doğrudan düşünceye sınır getirilmesinin önüne geçilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir.^{130,131} “Düşünce özgürlüğü sorunu ilk bakışta hukuk alanında kendini göstermez; ...

¹²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ‘3.10.2001 tarihli 4709 sayılı Kanun ile değiştirilmiş hali’, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 (Mükerrer); değişiklik ile <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-20011003.pdf>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2025.

¹²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4709, Kabul Tarihi: 03.10.2001, RG 17.10.2001/24556 (Mükerrer) <<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017M1.htm>> Erişim Tarihi: 19 Eylül 2025.

¹²⁹ 4709 sayılı Kanun ilk teklifinde “eylem” kelimesi geçmesine karşın, komisyon kelimeyi “faaliyet” olarak değiştirerek Meclise sunmuştur.

¹³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi, 06.09.2001, E. 2/803, 11 <<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y3/T2/WebOnergeMetni/f5707f73-d397-4eed-8ea8-2dc4f4e52df7.pdf>> Erişim Tarihi 19 Eylül 2025.

¹³¹ İlgili kanun değişikliği teklifinin konuşulmaya başlandığı Meclis oturumunda Saadet Parti Grubu adına açılış konuşmasını yapan Çorum Milletvekili Yasin Hatipoğlu, “Keşke bizim istediğimiz gibi olsaydı. Mesela bizim istediğimiz gibi olsaydı, ben başlangıcı siler çıkarırdım oradan... Beyler ne yapacaksınız başlangıcı! Şayet hak ve özgürlükleri kısıtlamada bir eksiğimiz kaldıysa, bir boşluk kaldı da hak ve özgürlükler oradan yol ve hava, hayat bulacaklarsa, her yerde deva bu başlangıç var...” sözlerini sarf etmiştir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21. Dönem 3. Yasama Yılı 131. Birleşim, 24/9/2001, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/5964>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2025.;

İlgili kanun değişikliği teklifinin 1. maddesinin görüşülmesinde MHP Grubu adına konuşan Kilis Milletvekili Mehmet Nacar “Başlangıç metinleri, anayasalarda vardır, var olacaktır... Bütün konuşmacıların ittifakla belirttikleri üzere, başlangıç kısımları, başlangıç metinleri anayasaların temel felsefesini ve amacını ifade eder. Eğer, anayasalar toplumsal bir mutabakat ise, toplumun kültürünü, anlayışını, geleceğe bakış açısını ifade etmek üzere kaleme alınmış iseler, muhakkak ki, o toplumun değerlerini yansıtmak durumundadırlar. Teknik olarak, özgürlükleri kısıtlama veya özgürlükleri genişletme hususu maddelerde düzenlenecektir. O sebeple, bu felsefeye karşı çıkmak, bu felsefeyi korkunç bir şekilde eleştirmek, daha doğrusu bu mantığı ve yaklaşımı yerin dibine sokmak, çok da doğru değil.” ifadelerini kullanmıştır. (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21. Dönem 3. Yasama Yılı, 132. Birleşim, 24/9/2001, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9-10 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/5984>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2025.)

sözle, yazıyla, öğretim yoluyla ‘düşünce ve kanaatlerin iletişimi’, toplumsal bir fenomen olarak doğrudan doğruya hukuk alanına girer.”¹³² Bu açıdan ilgili değişiklik düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine değil, düşünce ve kanaat hürriyetine dair korumayı genişletme sonucunu doğurmaktadır.

4709 sayılı Kanun kabulünde başlangıçtaki “faaliyet” paragrafının genel sınırlandırma nedeni olduğu belirtilmiştir.¹³³ Anayasal Meclis Yorumu açısından 4709 sayılı Kanundan sonra da ifade özgürlüğünün başlangıç hükmünün 5. paragrafından gelen genel sınırlama nedeni mevcuttur.

4709 sayılı Kanunun birinci maddesiyle Anayasanın başlangıç hükmünde meydana getirilen değişiklikte “*özellikle ifade açıklamanın suç sayılmasının önüne geçmenin amaçlandığı, sadece eylemlerin suç sayılması gerektiğinin kabul edildiği*”¹³⁴ ve “*faaliyet deyiminin kullanılmasının ... Salt düşünce açıklamalarının değil, eylemleri yasakladığı ... yolunda yorumlanabileceği*” dile getirilmiştir. Ancak düşünceyi açıklamak, yani ifade etmek başlı başına bir faaliyettir. Kurucu Meclis¹³⁵ niteliğindeki Danışma Meclisi Anayasanın 26. maddesine dair gerekçesinde “*Hüküm, statik düşünce ve kanaat hürriyetinin dinamik uzantısını teşkil eder.*”¹³⁶ demesiyle düşünceyi açıklamanın dinamik bir eylem, faaliyet olduğunu belirtmektedir. Aksi yorumun kabulü durumunda, düşünce izharından ibaret olan ve TCK m. 125’te düzenlenen hakaret suçu gibi suçlar ve hukuka aykırı sözel fiillerin yaptırma bağlanması Anayasaya aykırı hale gelecektir ki bu hukuk ve demokrasi toplumunda var olamayacak bir neticedir. Anaya-

¹³² İbrahim Ö. Kaboğlu, ‘Düşünce Özgürlüğü (Avrupa Ölçütleri ve Türkiye)’ İnsan Hakları Yıllığı 45, 45, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, *Düşünce Özgürlüğü ve 1982 Anayasası (Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Uygulaması)* <https://ihy.hacibayram.edu.tr/documents/article/2/15/1/2_kaboglu.pdf> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2025.

¹³³ Açılış konuşmalarının ardından İç Tüzüğü’nün 81. ve 60. maddelerine göre yapılan soru cevap faslında İçel Milletvekili Ali Güngör’ün “faaliyetten” kastedilenin ne olduğu, “*bir gazete köşesinde yazı yazmak, bir dergide makale yazmak, televizyonda konuşma yapmak veya bir konferansta konuşmacı olarak konuşmak, açık oturumda konuşmak, bir miting meydanında konuşmak veya yürüyüş yapmak; bunlar faaliyet midir?*” şeklinde yönelttiği soruya, Anayasa Komisyonu Başkanı Bursa Milletvekili Turhan TAYAN “*faaliyet, fiilden gelir... genel olarak düşünceye doğrudan doğruya getirilen sınırlandırmaları kaldırıyoruz. Faaliyeti... uygulamacıların... bir genel sınırlama maddesi olarak değerlendireceğine inanıyorum.*” diyerek cevap vermiştir. [Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 131. Birleşim, (n 131) 40-41.]

¹³⁴ Akıllıoğlu, (n 34) 229.

¹³⁵ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasa Hukuku* (7. baskı, Yetkin Yayınları 2019) 134.

¹³⁶ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31) 152.

sanın başlangıç metninde düşünce ve mülahaza ibarelerinin “faaliyet” kelimesiyle değiştirilmesi düşünce hürriyetini koruma altına almakta; ancak düşünceyi açıklama faaliyetini (*exercise*), yani ifade hürriyetini yine sınırlama kapsamı altında tutmaktadır.

Düşünce hürriyeti, özel hayatın ve aile hayatının gizliliği (m. 20/1) ile yakından ilişkili bir kavramdır ve tam korumaya haizdir. Ancak düşünceler ifade edildiği ve özellikle sosyal ağlar üzerinden kamuoyuyla paylaşıldığında, toplumun genel ahlakı ve Milli bir değer olan Milli ahlaka uygun davranma ödevi, ifade hürriyetinin sınırlandırılma nedeni olarak karşısına çıkacaktır. Bu sınırlandırmada AİHM tarafından dikkate alınan hürriyet ile sınırlandırma nedeni arasındaki adil dengenin¹³⁷ gözetilmesi önem arz edecektir.

Anayasaya değişiklik getiren 4709 sayılı Kanunun 2 / 803 Esas Numara, 06/09/2001 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifinin görüşüldüğü 3/10/2001 tarihli 3. birleşimde, Meclis tarafından reddedilen ve Anayasanın 76. madde 2. fıkrasındaki “ideolojik veya anarşik eylemlere” ibaresinin “terör eylemlerine” şeklinde değiştirilmesini teklif eden 27. madde babında fikir beyanının davranış eylemlerinden ayrılması gerektiği belirtilmiştir.¹³⁸ Karşıt yönde 4709 sayılı Kanunun teklifinin 1. maddesinin görüşüldüğü oturumda ise sadece davranışların değil içeriğine göre ifade beyanlarının da hukuken sorumluluk altına alınması gerektiği beyan edilmiştir.^{139,140} Bu açıdan sosyal medya platformlarında paylaşılan herhangi bir

¹³⁷ Örneğin ifade hürriyetinin sınırlandırılması açısından sosyal medya platformlarındaki paylaşımların içeriği incelenecek, sanat ve edebi metinler görünümünde olması sınırlandırmayı tamamen ortadan kaldırmayacaktır. Adil denge ölçütüne bir örnek olmak üzere ayrıca bkz.: “Mahkeme (AİHM) öncelikli olarak ‘ifade hürriyeti’ ile ‘özel hayata saygı’ hakkı arasında adil bir dengenin kurulup kurulmadığını inceler.” Yaşar Salihpaşaoğlu, ‘Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme’ in Anayasa Mahkemesi, 60 Yıl 60 Makale: Cilt 2 (Anayasa Mahkemesi 2022) 1195 <https://www.anayasa.gov.tr/media/7965/60_makale_cilt_02.pdf> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2025.

¹³⁸ Manisa Milletvekili Bülent Arınç “*bir kişi eline silah alıp bir terör eylemi yapmamışsa, sadece düşünüp, konuşmuş, tartışmış, kitap yazmışsa... bu bir ideolojik eylemdir, ama hiçbir zaman terör eylemi değildir*” demektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, (21. Dönem) 4. Yasama Yılı (3. Birleşim) Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 24 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/6085>> Erişim Tarihi 22 Ağustos 2025.

¹³⁹ DYP Grubu adına konuşan Erzurum Milletvekili Ayvaz Gökdemir, “*birisi, mütemadiyen, Türkiye’yi bölmek için, şu veya bu kıstasla bölmek için, yazı yazacak, kaleminden kan damlayacak... şarkı diye söyleyecek, konser verecek... bedensel eylem yok, şiddete dayanan bedensel eylem yok; şarkı var, türkü var, müzik var, şiir var, ... bir adam mütemadiyen bunun için dergi çıkarıyor, yazı yazıyor, bunun için televizyon tahsis ediliyor... Bu hürriyet farfarasının arkasın-*

içerikte meydana gelecek sınırlandırılma nedeninin, içeriğin paylaşılması ile hukuki yaptırıma haiz olduğu belirtilmelidir.

1982 Anayasasının ilk halinde başlangıç metninde bulunan (parag. 7) faaliyet ibaresi kapsamında düşüncelerin dış dünyaya yansıtılması faaliyetinin başkaları açısından somut ve etkili sonuçlar doğurması söz konusu olduğundan, başkalarının hak ve hürriyetlerinin ve toplumun korunması açısından sınırlandırılması hak ve hürriyetin özüne müdahale değil, kişilerin maddi ve manevi gelişimlerini sağlamaları açısından bir zorunluluk olduğu ve “zorlayıcı sosyal ihtiyaç”¹⁴¹ karşıladığı söylenmelidir.

4709 sayılı Kanunun 2. maddesi ile yapılan değişiklik neticesinde de 1982 Anayasasının 13. maddesi uyarınca genel ahlakın temel hak ve özgürlüklerin genel sınırlama sebebi olarak yer aldığı ibare bütünü kaldırılmıştır.¹⁴² 4709 sayılı Kanuna dair teklif görüşmelerinde bunun altı çizilmiştir.^{143,144} Değişiklikle temel hak ve öz-

da kendi hıyanetlerini, dostluğa ihanetlerini, ittifaka ihanetlerini örtme gayretini göremeyecek kadar gözlerimiz perdelenmiş mi?!” Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (n 131) 11-12.

¹⁴⁰ 1982 Anayasası 28. maddesinin 5. fıkrasını ele alan Danışma Meclisi gerekçesinde “*Basın suçları yahut basın yoluyla işlenen suçlarda bu yayım unsuru ile suç tamam olmaktadır. İşte bu beşinci fıkra yayım araçlarıyla işlenen bir grup suçta yayım unsurunun yokluğuna rağmen cezalandırmayı mümkün kılmaktadır.*” denilmektedir. Bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31) 162.

¹⁴¹ Anayasa Mahkemesi, *Yaman Akdeniz ve diğerleri* [2.B.], B. No: 2014/3986, 2 Nisan 2014, § 41 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3986>> Erişim Tarihi 29 Temmuz 2025.

¹⁴² Değişiklik neticesinde “*Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir*” şeklinde olan hüküm, “*Temel hak ve hürriyetler, özlere dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir*” haline gelmiştir.

¹⁴³ Gruplar adına ilk sözü alan Adalet ve Kalkınma Partisi adına konuşan İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Şahin, temel hak ve hürriyetlerin Anayasanın teklif sırasındaki halinde özel sınırlama nedenlerinin yanında genel sınırlandırma nedenleriyle sınırlandırılabilirliğini, teklif paketiyle genel sınırlandırma nedenlerinin kısıtlanarak hak ve özgürlükler istisna, sınırlandırma genel kural iken bunun tersine çevrilmek istendiğini... düşüncelerin açıklanması ve yayılması yönündeki Anayasadaki bazı engellerin kaldırılmak istendiğini belirtmektedir. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 131. Birleşim, (n 131) 11-12.

¹⁴⁴ DSP Grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Hüseyin Tayfun İÇLİ de dile getirmiş, MHP Grubu adına konuşan Kilis Milletvekili Mehmet Nacar ise genel sınırlandırma nedenlerinin kaldırılması ile sadece özel sınırlandırma nedenlerinin kaldığını, böylece karma sistemin ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 131. Birleşim, (n 131) 14,22.

gürlüklerin sınırlandırılması yönündeki genel sınırlama nedenlerini sayan 13. maddede yer alan söz öbeği çıkarılmış, sadece özel sınırlama nedenlerinin temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında kullanılmasına dair ibare korunmuştur.

4709 sayılı Kanunun Anayasanın 13. maddesinde değişiklik gerçekleştiren 2. madde gerekçesinde “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenme*”¹⁴⁵ amacı güdüldüğü ifade edilmektedir. Genel sınırlandırılma nedenlerinin kaldırılmasına binaen özel sınırlandırma nedenlerinin, bunun içerisinde de düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin yeniden gözden geçirildiğini ifade etmiştir.¹⁴⁶ Halbuki değişiklik sonrasında, Anayasanın düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen 26. maddesinde ifade özgürlüğünün özel sınırlandırma nedenleri içerisinde genel ahlak sayılmadığı, 13. maddede yer alan genel sınırlandırma nedenleri de kaldırıldığı için genel ahlak ifade özgürlüğünün sınırlandırma nedenleri içerisinde özel olarak sayılan bir neden olmaktan çıkarılmıştır. Bu durumda AİHS’nin ifade hürriyetinin sınırlandırılmasına dair (m. 10/2) “*Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, ... ahlakın ... korunması ... için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.*” şeklindeki hükmü ile, Anayasada ifade hürriyetinin kısıtlanmasının özel nedenleri arasında uyumsuz bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Doktrinde teklif edilen bir anayasa önerisinde, 13. maddede kaldırılan genel sınırlandırma nedenlerine yer verilmemiş, bununla beraber ifade hürriyetinin düzenlemesine dair maddede genel ahlakın korunmasına ifade hürriyetinin sınırlandırma nedenleri içerisinde yer verilmiştir.¹⁴⁷ Bu önerinin AİHS ile daha uyumlu olduğu belirtilmelidir.

¹⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu, 2/803 <<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/57ea6c72-382a-4bc5-a133-bad1d36b6d72.htm>> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2025.

¹⁴⁶ 4709 sayılı Kanun teklifinin görüşüldüğü Meclis oturumunda MHP Grubu adına Kilis Milletvekili Mehmet Nacar’ın konuşması için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 131. Birleşim, (n 131) 22.

¹⁴⁷ İlgili öneride ‘Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması’ yan başlıklı 12. maddede “*temel hak ve hürriyetler, sadece Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir* (fıkra 1)” ve ‘İfade hürriyeti’ yan başlıklı 26. maddede “*Bu hak ve hürriyetlerin kullanılması; ... genel ahlâkın, ... korunması, ... amaçlarıyla sınırlanabilir.*” hükümlerine yer verilmiştir. Bkz. Özbudun, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi” (n28).; Fazıl Hüsnü Erdem ve Yunus Heper, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri - Madde Karşılaştırmalı* (SETA 2011) 111 <https://www.setav.org/assets/uploads/2016/11/20151130151845_turkiye-cumhuriyeti-anayasalari-ve-anayasa-onerileri-pdf.pdf> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

4709 sayılı Kanunun 2. maddesinin kabul edildiği Meclis görüşmesinde de gerekçeden ayrı olarak belirtilmiş ek bir husus bulunmaksızın yapılan oylamada katılan 458 vekilin 430'unun kabulüyle teklif aynen kabul edilmiştir.¹⁴⁸ Birinci tur görüşmelerinde Devlet felsefesinin korunduğu belirtilse de,¹⁴⁹ genel sınırlama nedenlerinin kaldırılması, ilgili hususlara koruma getiren açık düzenlemelerden birisinin ilgası anlamına gelerek, korumaya dair sarahatin azaltılması sonucunu doğurduğu söylenebilir.

2. 1982 Anayasasında 4709 Sayılı Kanunla Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrasında İfade Hürriyetinin Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin Alt Nedenleri

4709 sayılı Kanunun kabulüyle birlikte, genel ahlak temel hak ve hürriyetlerin genel sınırlama sebepleri içerisinde yer almaktan çıkarılmış (m. 13), yapılan değişiklikle özel sınırlama sebeplerinin kabulü gerçekleşmiş (m. 13), ifade hürriyetini düzenleyen özel sınırlama sebepleri içerisinde de genel ahlak sayılmamış, Anayasada (m. 26/2) ifade hürriyetinin sınırlandırılma gerekçeleri, *“Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlandırılır.”* şeklinde sayılmıştır. 1982 Anayasasının güncel halinde, ifade hürriyetinin sınırlandırılması açısından ahlak ve genel ahlakın sarıh ve doğrudan bir sınırlama nedeni olmasa da zımî ve dolaylı sınırlama nedeni olarak varlığını korumaktadır.

1982 Anayasasının mevcut halinde, düşünce ve kanaat ile bunları yayma hürriyetinin düzenlendiği özel madde içerisinde ahlak bir sınırlama nedeni olarak

¹⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, (21. Dönem) 4. Yasama Yılı (2. Birleşim) 2/10/2001 Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 9-10 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/6084>> Erişim Tarihi 10 Eylül 2025.

¹⁴⁹ Anayasanın 13. maddesindeki genel sınırlama nedenlerinin tadadını ortadan kaldıran değişikliği de içine alarak, 4709 sayılı Kanuna dair teklifin birinci tur görüşmeleri sonunda, kanun teklifini getiren 3 parti grubundan MHP Grubu adına söz alan Hatay Milletvekili Mehmet Andır, Devletin kurulu felsefesinin değiştirilmediğini, cumhuriyetin unsurlarının değiştirilmediğini, Anayasanın 13. maddesinde yapılan değişiklikle de Türkiye Cumhuriyetinin siyasi rejiminin merkezi unsurlarının korunduğunu, Devletin ve Milletin teklifi, demokratik, laik cumhuriyet esasının muhafaza edildiğini ifade etmiştir. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21. Dönem 3. Yasama Yılı 135. Birleşim 28.09.2001, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 58 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/6044>> Erişim Tarihi 21 Eylül 2025.

sayılmadığı için doğrudan özel kısıtlama nedeni olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Ahlak ve özellikle genel ahlak, ifade hürriyetinin sınırlandırılması açısından *dolaylı özel kısıtlama nedeni olarak* geçerliliğini korumaktadır. Ahlaka aykırı fiiller ifade hürriyetinin özel kısıtlama nedenleri ile kesişim, uyuşum, benzeşme ve paralellik içerisinde bulunarak kamu düzeni ve güvenliğini sarsma kapasitesine haiz olduğundan, suç teşkil edebileceğinden, özel hayatın ve aile hayatının korunması bağlamında değerlendirilebileceğinden, Cumhuriyetin temel niteliklerine aykırı olabileceğinden, Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanma bulunmakla başlangıç ilkeleri içerisinde Millî, tarihi ve manevi değerlerin altı çizildiğinden maddede geçen özel kısıtlama nedenleri içerisinde de niteliği ile uyduğu ölçüde kendisine yer bulacaktır.

Her ne kadar “*başlangıç ilkelerinden pozitif hukuk normları çıkarmanın kolay olmadığı, ... başlangıçtaki ifadelerden aydınlatıcı nitelikte destek ölçü norm olarak yararlanmanın daha doğru olacağı, ‘Türk Millî menfaatleri’, ‘Türklüğün tarihi ve manevî değerleri,’ ve ‘Millî kültür’ gibi son derece geniş ve kapsamları belirsiz kavramların dayanak yapılması durumunda anayasaya uygunluk denetiminin yerindelik denetiminin bir yerindelik denetimine dönüşmesine neden olabileceği, ... demokratik bir siyasal sistemde millî menfaatin veya kamu yararının takdirinin, seçilmiş siyasal kadrolara ait olduğu*”¹⁵⁰, “*kamu düzeni, millî güvenlik, genel ahlak, kamu yararı(nın) ... hayli bulanık ve sağa sola çekilip genişletilmeğe elverişli ... kavramlar*”¹⁵¹ oldukları belirtilse, “*kendi ideolojik anlayışına göre, toplumsal, iktisadi ve ahlaki görüşlerini delil ve gerekçe olarak kullanan mahkeme üyeleri de bulunduğu*”¹⁵² eleştiri kaynağı yapılsa ve “*Anayasal denetim ... de Anayasanın somut hükümlerinde belirtilen sınırlama nedenlerinin hiç birisine dayanılamıyorsa artık salt Başlangıç hükümleri hareket noktası yapılarak Anayasaya aykırılık sonucuna ulaşamayacak*”¹⁵³ olduğu değerlendirilse de bu değerlendirmeler başlangıç ilkelerini Anayasadan çıkarmaz, değeri-

¹⁵⁰ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (n125) 73-74.

¹⁵¹ Kapani (n45) 234.

¹⁵² İsmail Köküsarı, ‘Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı ve Etkisi’ in *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 60. Yılı Anısına: 60 Yıl 60 Makale*, Cilt 2 (Anayasa Mahkemesi 2022) 1315 <https://www.anayasa.gov.tr/media/7965/60_makale_cilt_02.pdf> Erişim Tarihi 10 Nisan 2025,

¹⁵³ Mehmet Sağlam, ‘Ekim 2001 Tarihinde Yapılan Anayasa Değişiklikleri Sonrasında Düzenlendikleri Maddede Hiçbir Sınırlama Nedenine Yer Verilmemiş Olan Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırı Sorunu’ (2002) 18 (1) Anayasa Yargısı 19
<<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939124>> Erişim Tarihi 20 Nisan 2025.

dirme dışı koyamaz ve sınırlandırma nedeni olarak ele alınamayacağını gösteremez. Aksi durumun savunulması yasama organının iradesinin gaspı ve yok sayılması neticesine doğuracak ve Anayasanın sadece başlangıç hükümlerine değil, birçok düzenlemesine karşı yok sayma iddiasında bulunulması neticesini doğurabilecektir.

Başlangıç ilkeleri Anayasanın 2. maddesi itibarıyla Türkiye Cumhuriyetinin temel nitelikleri arasında bulunmakla, yapılması gereken başlangıç ilkelerini ve toplumsal-ahlaki kaideleri uygulamadan kaldırmak değil, başlangıç ilkelerinin ve bunlara bağlı toplumsal-ahlaki kaidelerin objektif olarak tespit ve tesisine çalışmaktır. Başlangıç ilkelerinin yerindelik denetimi amacıyla kullanılamaması, yürütme organlarının bu noktada düzenlemeler yapmasına engel değildir.¹⁵⁴ Bu durum ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlanabilirliğinin, Anayasaca (m. 176/1) “Anayasa metnine dahil” olan *başlangıçtan kaynaklanan nedenidir*.

Yasama organı kanun çıkarırken, yürütme organı Anayasa ve Kanunları uygular, yargı Anayasal ve yasal denetim gerçekleştirirken, objektif ve doğru olarak Türklüğün tarihi ve manevi değerleri gibi temel kavramları içerisinde yer alan ahlak kurallarını tespit etmek ve bunlar muvacehesinde sınırlandırma yapmakla yükümlüdür. Aksi durumda Başlangıç ilkelerinde tespit edilen ve Türk Devletinin temel umdeleri olan Türk Devlet felsefesinin, Devlet iktidarı gereği uygulanması mümkün olmayacaktır. “Her anayasa bireysel hak ve özgürlüklerle müşterek değer ve çıkarlar arasında en uygun dengeyi kurmak ... zorundadır.”¹⁵⁵ Bu açıdan, ahlaki değerlerin Türklüğün tarihi ve manevi değerleri açısından müşterek bir çıkar olduğu ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılması nedenleri içerisinde mülhaza edilmesi gerektiği söylenebilir.

Atatürk Milliyetçiliği içerisinde yer alan Milli sevinç, Milli gurur, Milli varlık ibarelerinin¹⁵⁶ Milli ahlaktan bağımsız ve bağışık olduğunu söylemek mümkün değildir. Ahlakın kaynağının toplum ve Millet olduğu, Atatürk’e göre “*ahlakın, Millet teşkilinde yerinin çok büyük, mühim*” olduğu, “*ahlâkiyetin, hususî fertlerden ayrı ve bunların üstünde ancak içtimaî, millî olabileceği; Milletin içtimaî nizam ve sükûnu, günümüzde ve gelecekte refahı, saadeti, selâmeti ve güvenliği, medeniyette ilerlemesi ve yükselmesi için insanlardan, her hususta ilgi, gay-*

¹⁵⁴ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (n125) ss. 74,113.

¹⁵⁵ “Mehmet Nacar, MHP Grubu Adına 4709 sayılı Kanun Teklifi Açılış Konuşması”: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 131. Birleşim, (n 131) 20.

¹⁵⁶ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (n 125) 77.

ret, nefsin feragatini, gerektiği zaman seve seve nefsinin fedasını isteyen, Millî ahlâk” olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁷ Atatürk’ün kitle iletişim araçlarını Millet’in sesi olarak kabul ettiği, “*Millî Kültürün yayılması, tanıtılması, nesillerden nesillere aktarılması, sevdinilmesi, bozulmadan, yozlaştırılmadan korunması, zararlı yabancı etkilere karşı güçlü kılınması, özellikle geliştirilmesi bakımından kitle haberleşme araçlarının önemi büyük*” olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Bu açıdan etkili kitle iletişim araçlarından sosyal medya platformlarında Milli ahlakın muhafazası önem arz etmektedir.

Anayasa kapsamında (m.90/5) AİHS, ifade özgürlüğünün kısıtlanma ve sınırlandırma nedenleri içerisinde açıkça genel ahlaka yer verdiği için, genel ahlak aynı zamanda AİHS’ten kaynaklanan sınırlandırma nedenidir.¹⁵⁹ AİHS’in iç hukuktaki yerinin doktrinde tartışmalı olduğunu da belirtmek gerekir.¹⁶⁰

İfade hürriyetinin sınırlandırılmasında kişilerin manevi bütünlüğünün korunması da içtihadî bir kriter olarak geliştirilmiştir. Anayasanın 17. maddesi kapsamında kişinin manevi varlığı korunması gereken bir değerdir. Anayasa Mahkemesince kişi itibarı manevi varlık kapsamında, yazılı ifadelerle karşı korunma hakkına sahip bir değerdir.¹⁶¹ Mahkeme manevi varlığa müdahalenin görsel ve işitsel ifadeler vasıtasıyla da gerçekleştirilebileceğini, bireyin şeref ve itibarını kapsayan manevi varlığın Devletin ve bireylerin keyfi müdahalesine

¹⁵⁷ Ergun Özbudun, “I. Bölüm Atatürk ve Devlet Hayatı”, içinde Ahmet Mumcu, Ergun Özbudun, Turhan Feyzioğlu, Yüksel Ülken ve Agah Çubukçu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II* (Yükseköğretim Kurulu Yayınları No: 5, Ankara 1987) 49.

¹⁵⁸ Müjgân Cınbur, ‘Basın, Yayın ve Kitap’ (1988) 5 (11) Erdem 405, 405-406 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693060>> Erişim Tarihi 17 Mayıs 2025.

¹⁵⁹ Ayrıca Danıştay’ın usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan hakları alanındaki bir sözleşme hükümlerinin Anayasa’ya aykırı olsa da doğrudan uygulanabilir olduğunu gösterir kararı için bkz. Danıştay 5. Daire, 1986/1723, 1991/933, 22 (84-85) 1992 Danıştay Dergisi 325 <<https://www.danistay.gov.tr/assets/pdf/yayinlar/dergi/2021-02-24-02-24-1864107.pdf>> Erişim Tarihi 5 Mart 2025.; Anayasa Mahkemesinin usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan hakları alanındaki bir sözleşme hükümleri doğrudan ölçü norm olarak kullandığı bir kararı için bkz. Anayasa Mahkemesi, E 1963/336 K 1967/29, 26-27.09.1967, RG 19.10.1968/13031, 12 <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1967-29-nrm.pdf>> Erişim Tarihi 5 Mart 2025.

¹⁶⁰ AİHS’in iç hukukta uygulanırılığı ile ilgili doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Örn. bkz. Tekin Akıllıoğlu, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz’ (1989) 44(03) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 155-173 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36620>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

¹⁶¹ İlhan Cihaner (2) [1.B.], B. No: 2013/5574, 30/6/2014, §44) <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5574>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

karşı korunması gerektiğini hükme bağlamaktadır.¹⁶² Kişinin manevi varlığı, insanın ahlaki doğası sıkı ilişki içerisinde.¹⁶³ Kişilerin ahlaki gelişimi ve ahlak normları manevi bütünlük, manevi varlık ve manevi gelişim kavramlarıyla bağlantılıdır. Bu kapsamda yazılı, görsel ve işitsel bir paylaşım ortamı olan sosyal medyada yayılan ifadelerin kişilerin manevi bütünlüklerinin korunması açısından ahlak süzgecinden geçirilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bu durumda ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılabilirliğinin kişinin manevi bütünlüğünün korunmasından kaynaklanan gerekçesi bulunmaktadır.

İfade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılmasında bağlantılı bir diğer kriter de ailenin korunması ve çocuk hakları ile ilgilidir. 5651 sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun” kapsamında çocukların korunması ticari amaçla internet sağlayıcılara verilmiş bir ödevdir (m. 7/3) ve sosyal ağ sağlayıcılarının çocuklara özgü koruma sağlayacak hizmet yönetimi geliştirmeleri gerekmektedir (Ek m. 4/7). Ahlaka aykırı ifadelerin aile yapısı ile uyum göstermeyeceği, aile kavramının zararına sarf edilmiş olacağı ve çocukların korunması ile bağdaşmayacağı açıktır. Anayasa Mahkemesi de bir kararında “*Anayasa’nın 26., 27. ve 28. maddeleri tamamen sınırsız bir ifade özgürlüğü garanti etmemektedir. İfade özgürlüğü Anayasa’nın 26. maddesinin ikinci fıkrasında ve genel ahlakın korunmasına ilişkin olarak da 28. maddenin beşinci fıkrasında yer alan ve tam olarak uyulması gereken bazı istisnalara tabidir. Söz konusu istisnaların her somut olayda ikna edici bir şekilde tespit edilmesi gerekir. Bunlardan başka Anayasa’nın “Ailenin korunması ve çocuk hakları” kenar başlıklı 41. maddesinde “Devlet ... çocukların korunması ... sağlamak için gerekli tedbirleri alır... Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.” denilerek çocukların korunmasına ilişkin her türlü tedbirin alınmasından ve çocukların istismar ile her türlü şiddete karşı korunmasından devlet sorumlu tutulmuştur.*”¹⁶⁴ 1982 Anayasası Danışma Meclisi 41. madde gerekçesinde belirttiği üzere aile ahlaki bir çerçevedir. Bu kapsamda Mahkemenin ifade hürriyetinin sınırlandırılmasına dair değerlendirmesinde ailenin ve çocuk haklarının

¹⁶² Adnan Oktar (3) [2.B.], B. No: 2013/1123, 10.2013 § 33 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1123>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2025.

¹⁶³ Ali Tarık Gümüş, ‘Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı’, (2005) 13 (2) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 133,137 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262632>> Erişim Tarihi 16 Nisan 2025.

¹⁶⁴ İrfan Sancı, [2. B.] B. No 2014/20168 (AYM 26 Ekim 2017) § 53 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/20168>> Erişim Tarihi 17 Nisan 2025.

korunmasını gerekçe olarak ele alması, ahlaka aykırılığın ifade hürriyetinin sınırlandırılmasının içtihadı nedeni olduğunu ortaya koymaktadır.

C. İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılmasında Kanunilik Çerçevesi

1982 Anayasasınca ifade özgürlüğünün düzenlenmesi ve sınırlandırılması açısından Anayasanın temel kuralı “*temel hak ve hürriyetler, ... ancak kanunla sınırlanabilir.* (m. 13)” ve özel ifadesi “*düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.*” denilmekle kanunilik kriteri önem kazanmaktadır. Kanunilik kriterinin dar ve geniş yorumunun saptanarak çerçevesinin belirlenmesi ve yürütmenin düzenleyici işlemleri ile yargı kararlarının bu çerçeve içerisindeki yerinin tespiti açısından aşağıdaki açıklamalar önem arz eder.

İfade özgürlüğüne müdahalenin kanunilik kriterini sağlamasında “*kanunla düzenleme zorunluluğu, hakka yapılacak müdahalenin uygulanmasının kanun çerçevesini aşmayacak şekilde tüzük, yönetmelik, tebliğ ve genelge gibi yürütme organının çıkardığı ikincil düzenlemelerle yapılmasına mâni değildir.*”¹⁶⁵ “*Temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir alanda kanunun emrine dayanarak yürütme organınca alınacak önlemler objektif nitelik taşımali ve idarenin keyfi uygulamalarına sebep olacak geniş takdir yetkisi vermemelidir.*”¹⁶⁶ “*Kanun ile sınırlama ölçütü veya kanunilik ilkesi Sözleşme (AİHS)’nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesinde de bir sınırlama ve güvence ölçütü olarak yer almaktadır. Buna karşın Sözleşme’de yer alan hukukilik (prescribed by law/prêvue par la loi) kavramı ile Anayasa’da yer alan kanunilik ilkesi tam olarak aynı değildir. AİHM, kanun ile öngörülmüş olma kavramına Türk hukukunda kanunilik ilkesine verilen anlamdan daha geniş bir anlam vermektedir.*”¹⁶⁷

Kanunilik prensibi belirlilik ilkesi ile de ilişki içerisinde. “*Tüm yaşamsal alanların yasama erkince yasa yapma yoluyla düzenlenmesi zorunluluğu, yani anayasada öngörülen, siyasal sistemin ve yürütmenin işleyişine ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına ilişkin anayasal normların yasalarla somutlaşması zorunluluğu, bu zorunluluğun da ancak açık ve belirli yasalarla yerine getirilebileceği gerçeği, belirlilik ilkesinin demokratik devlet ilkesiyle de*

¹⁶⁵ Anayasa Mahkemesi, ‘İfade Özgürlüğüne Dair Emsal Kararlar’ (n 95).

¹⁶⁶ *Fikriye Aytin ve diğerleri*, B. No: 2013/6154 (AYM, 11 Aralık 2014) § 39 <<https://kararlar.bilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6154>> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2025.

¹⁶⁷ *Fikriye Aytin*, (n 166) § 36.

bağlantısını göstermektedir ve ... yürütmenin yasallığı ilkesiyle bağlantılıdır.”¹⁶⁸ Bununla beraber Anayasa Mahkemesi (AYM) bir kararında *“Belirlilik ilkesi yalnızca yasal belirliliği değil, daha geniş anlamda hukuki belirliliği ifade etmektedir. Erişilebilir, bilinebilir ve öngörülebilir gibi niteliksel gereklilikleri karşılaması koşuluyla yasalar, mahkeme içtihatları ve yürütmenin düzenleyici işlemleri ile de hukuki belirlilik sağlanabilir.”¹⁶⁹* değerlendirmesini yapmıştır. *“Kanunilik testinin kullanıldığı bireysel başvuru incelemesinde AYM’nin, ... genişletici ve dinamik yorumunu geliştirmesi, ... önemlidir.”¹⁷⁰* *“AİHM’in içtihatlarında kullandığı yukarıda belirtilen klasik yorum yöntemlerinin dışında, içtihadını çağın gereklerine ve güncel taleplere uyarlayabilmek amacıyla geliştirdiği yorum yöntemleri de bulunmaktadır. Sözleşme’nin günün koşulları ışığında yorumlanması ve Sözleşme’de tanımlanmayan hakların da güvence sistemine kavuşturulması, bu şekilde Sözleşme’de tanınan hakların etki alanlarının genişletilmesi Mahkeme’nin kullandığı dinamik yorum yöntemi olarak adlandırılmaktadır.”¹⁷¹*

Anayasada ifade özgürlüğünün kanunla sınırlandırılması kuralının dinamik yorum bazında değerlendirilmesi, sosyal medya kavramı mevcut mevzuat düzenlemelerinde kendisine açıkça yer bulamadığında çözümlenmesi açısından önemlidir. İfadelerin birinci ve en geniş yayım araçlarından birisi haline gelen sosyal medya ağlarındaki ifadelerin hukuki düzenlemeler ve yaptırımlar çerçevesinde ele alınabilmesi ve ahlakın sınırlama nedeni olarak basın yanında sosyal medya araçlarında da kullanılabilmesi açısından dinamik yorum tercih edilmelidir. Aksi takdirde basın gibi daha sınırlı bir araçta ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılabilirliği açıkça öngörülmüş iken sosyal ağlardaki paylaşımlar kapsam dışında kalabilir. Bu durumda internet vasıtasıyla herkesin her an erişebildiği ve kullandığı, görsel ve işitsel içeriklerle bezeli sosyal medya ağ ve platformlarında yayılan ifadeler açısından, ahlak nedeniyle sınırlandırma açık bir neden olarak kendisini gösteremeyecektir. Bu husus hukuk kurallarının etkili ve egemenlik kudretinin neticesinde istisnasız uygulanırılığını zedeleyecektir.

¹⁶⁸ Osman Can, ‘Belirlilik İlkesine Anayasal Bakış’ (2005) 9 (1-2) Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 89, 93 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1861696>> Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2025.

¹⁶⁹ Anayasa Mahkemesi, E 2009/9 K 2011/103, 16.6.2011 ‘Anayasa’ya Aykırılık Sorunu’ <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2011/103>> Erişim Tarihi 19 Mart 2025.

¹⁷⁰ Ömer Keskinsoy, Semih Batur Kaya ve Hande Seher Demir, ‘Anayasa Mahkemesi İçtihadında “Kanunilik” Kriterinin Uygulanması Üzerine Bir İnceleme’ (2024) 57 (4) Amme İdaresi Dergisi 1, 28.

¹⁷¹ Yakup Yıldırım, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Dinamik Yorum Yöntemi’ (2023) İnsan Hakları 42,44. <<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/9052023125904yakup.pdf>> Erişim Tarihi: 19 Ekim 2025.

Kamu hizmetlerinin üstlenicisi olan yürütmenin, değişen zaman ve gelişen olanaklar çerçevesinde esnek bir hareket alanına sahip olması kamu yararı ilkesinin bir gereği olup kanunların yürütmeyi yetkilendirici şekilde düzenlenmesinin zaruri olduğu belirtilmektedir.¹⁷² Gelişen ve değişen şartlar içerisinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında her teknik ayrıntının yasa koyucu tarafından önceden belirlenmesinin bir ideal olsa da somut gerçeklikle uyumlu olmadığı da ifade edilmiştir.¹⁷³

İfade hürriyetinin sosyal medya platformlarında kullanılmasına dair idarenin ahlak nedeniyle sınırlandırmalar getirmesinde açık yasa hükümlerinin bulunmaması durumunda idarenin faaliyetinde duraksama meydana gelmesi, hukukun etkin uygulanması açısından sorun teşkil edecektir. Anayasa kuralının doğrudan uygulanışında yargı görevlileri ile yürütme görevlilerinin durumunun farklı olduğu, arada yasa yoksa yürütme görevlilerinin doğrudan Anayasa hükümleri uyarınca işlem yapabilecekleri de belirtilmektedir.¹⁷⁴ *“Aksi yönde bir görüşe göre, Anayasa hükümlerinin doğrudan uygulanması, ancak o konuda bir kanun hükmü yoksa mümkündür.”*¹⁷⁵ Bu durum Anayasa m. 26/5 hükmü olan *“Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.”* uyarınca açık kanuni düzenlemenin bulunmasının gerekli olduğu, bulunmaması durumunda Anayasal sınırlama nedenlerine dayanarak ifade hürriyetinin kısıtlanması açısından önemlidir.

Çalışmada ifade hürriyetinin sınırlandırma nedenleri Anayasa kuralları kapsamında incelendiği için kanun ve yürütmenin düzenleyici işlemlerindeki hükümlere doğrudan yer verilmemiştir. Bununla birlikte Anayasada ifade özgürlüğünün *“suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması (m. 26/2)”* için sınırlandırılabilirliği belirtilmektedir. TCK kapsamında düzenlenmiş ahlaka aykırılık çerçevesinde değerlendirilebilecek birçok suçla birlikte *“genel ahlaka karşı suçla-*

¹⁷² Anayasa Mahkemesi, E 1984/14 K 1985/7, 13.06.1985 ‘Karşı Oy: Mustafa Şahin’ <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1985/7> Erişim Tarihi: 19 Ekim 2025: “Esasen, kamu hizmetlerinin nitelik ve nicelik bakımından iyice yoğunlaştığı çağımızda kanunların idari faaliyet sahasındaki bütün çözümleri önceden görüp düzenlemesine imkan da yoktur.”

¹⁷³ Kapani (n45) 232.

¹⁷⁴ Akıllıoğlu (n34) 86-88.

¹⁷⁵ Lütfi Duran (1970) ten akt. Nimet Özbek Hadımoğlu, “‘Genel Güvenlik Bakımından Mahzurlu Olanlar’ın Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğü ile Pasaport Kanunu’nun 23. Maddesi’ (2012) 67 (3) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 109, 136 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13751>> Erişim Tarihi: 15 Nisan 2025.

rın (m. 225-229)” önlenmesi Anayasanın ilgili hükmünün içini doldurmaktadır. Basın kanunu kapsamında (m.3/2) ahlaka aykırılık nedeniyle yapılan sınırlandırmalar kabul edilmektedir. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun kapsamında (m. 8/1-f) yayın hizmet ilkeleri içerisinde “*toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı (olmama)*” ilke olarak benimsenmektedir. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılmasının dolaylı alt başlıkları ortaya çıkmaktadır. Bu başlıklar sosyal medya platformlarında yayılan ifadelere de niteliği ile uygun düştüğü ölçüde duraksanmaksızın uygulanmalıdır. Bu açıdan ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılması neticesini verecek kanuni düzenlemeler bulunmaktadır.

5651 sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun” sosyal medya platformlarında ifade paylaşım ve yayım hürriyetinin sınırlandırılmasına dair doğrudan değinen hükümler içermektedir. Kanun sosyal medya platformlarında paylaşılan ifadeler nedeniyle gerçekleşen suçlarla mücadele edilmesi ve platformların hukuka uygun ifadelerle çerçevelenmesi adına platformlara görevler verilmesine dair hükümler taşımaktadır. Bu kapsamda çocukların cinsel istismarı suçunu oluşturacak içerikleri paylaşan faille ulaşılması (EK m. 4/5), Türk Ceza Kanununda genel ahlaka aykırı suçlar içerisinde düzenlenmiş müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkan sağlama suçlarına konu olan içeriklerin çıkarılmasına (m. 8/1; Ek m. 4/9-10) dair düzenlemeler ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılmasında doğrudan alt başlıklara örnek olarak verilebilir.

İfade hürriyetinin hürriyeti kullanan kişi ve kullanılan araç dolayısıyla kazandığı sınırlandırma nedenleri de bulunmaktadır. Örneğin akademi görevlileri açısından 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu dolayısıyla (m.53/A/1-b) ahlaka aykırılık olarak da değerlendirilebilecek üzere “*bilimsel araştırma ve yayın etiğine*” aykırılık, memurlar açısından 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu nezdinde (m.125/B/1-ı) “*Görev mahallinde genel ahlak ve edep dışı davranışlarda bulunmak ve bu tür yazı yazmak, işaret, resim ve benzeri şekiller çizmek ve yapmak*” gibi düzenlemelerle ifade hürriyetini kullanan kişi dolayısıyla özel ahlak nedenli sınırlandırma sebepleri meydana gelmektedir. İkinci olarak belirtmek gerekir ki ifade hürriyetinin vesileli ve vasıtalı kullanımı dolayısıyla ahlak konulu özel sınırlandırma nedenleri gündeme gelmekte olup çalışmada aşağıda yer alan “1982 Anayasasında İfadelerin Yayım Vasıtaları ve Vesileleri Açısından Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliği ile Sosyal Medya” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Anayasa kapsamında (m. 90/5) uyarınca “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir... Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyetince imzalanan ve usulüne göre yürürlüğe konulan temel hak ve özgürlüklere ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 10/2) uyarınca ifade hürriyetinin sınırlandırılmasına dair “*görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ... kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmenin önlenmesi, ... ahlakın, başkalarının ... haklarının korunması ... için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.*” denilmekle, kanunilik prensibinin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına dair ahlaki çerçeveyi oluşturan hükümler içerisine girecektir.

D. İfade Hürriyetinin Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin AİHM Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve İç Hukukla Bağlantısı

1982 Anayasası başlangıç metninde belirtildiği üzere 1982 Anayasası, Türkiye Cumhuriyetinin “*Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi*” olduğu “*fikir, inanç ve kararıyla*” anlaşılması gerekmek, 2. maddesinde belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olmak, 90. maddesi (5. fıkra) uyarınca “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmünde*” olup “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri(nin) esas alın(ması)*”, 148. maddesi uyarınca “*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir* (3. fıkra)” olduğu kabul edilmek, 6366 sayılı 10/3/1954 tarihli “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun”¹⁷⁶ uyarınca “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince 4/11/1950 tarihinde Roma’da imzalanmış İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Konuna Sözleşmesi*

¹⁷⁶ İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6366, Kabul Tarihi: 10.03.1954, RG 19.03.1954/8662 <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

TBMM tarafından tasdik edilmiş bulunmak (m.1)", "22 Ocak 1987 tarih ve 87/11439 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca ... Türkiye'nin taraf bulunduğu Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesinin 25. maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna kişisel başvuru hakkı ... tanınmış"¹⁷⁷ olmak ve bu açıdan "Türkiye ... AİHS'nin denetim sürecine bireysel başvuru hakkını 1987'de ve AİHM'nin zorunlu yargı yetkisini 1990'da kabul etmiş"¹⁷⁸ bulunmakla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, iç hukuk düzenlemelerinde ve Devlet uygulamalarında ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılmasının yayım araçları ve sosyal medya kapsamında değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. madde 2. fıkrasına göre *"görev sorumluluklar da yükleyen ifade özgürlüğünün ifade özgürlüğünün kullanılması ... ahlakın ... korunması ... için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir."* AİHS kapsamında ahlak ifade özgürlüğünün sınırlandırılma nedenleri içerisindedir. Danıştayın *"ifade özgürlüğü ile ilgili vermiş olduğu bir kararda, Sözleşmenin 10. maddesini uygulaması ve Sözleşmenin iç hukuktaki üstünlüğünü vurgulaması dikkat çekicidir"*¹⁷⁹ denilmiştir.

Danıştay ilgili kararında *"insan haklarına ilişkin uluslararası belgelerde ... Devlet, başka Devletlere karşı, kendi vatandaşlarının bu haklardan yararlandırılacağına dair yükümlülük altına girmekte"*¹⁸⁰ olduğu, *"usulüne uygun şekilde onaylanarak yürürlüğe konulmuş bu nitelikte bir sözleşmenin Anayasaya aykırı hüküm taşısa bile uygulanmaktan alıkonulamayacağı"*¹⁸¹, *"Devletin bir andlaşma yaparken, eğer andlaşma ile Anayasa çatışıyorsa, bunu önlemek için çekince koyduğu,"*¹⁸² değerlendirmelerini yapmıştır. AİHS hükümlerinin çekince konulmamış maddelerinin iç hukukta uygulamadan bağışık tutulamayacaktır. Danıştay ifade özgürlüğünün kullanımı nedeniyle memura verilen kademe ilerlemesinin durdu-

¹⁷⁷ Dışişleri Bakanlığı, 'Tebliğ' RG 21.04.1987/19438, 2 <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19438.pdf>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

¹⁷⁸ Dış İşleri Bakanlığı 'Avrupa Konseyi (AK)' <<https://www.mfa.gov.tr/insan-haklari-ve-avrupa-konseyi.tr.mfa>> Erişim Tarihi 29 Temmuz 2025.

¹⁷⁹ Zühtü Arslan, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler' (2000) 17 Anayasa Yargısı 274-293, 279 <<https://www.anayasa.gov.tr/media/4669/arslan.pdf>> Erişim Tarihi 24 Temmuz 2025.

¹⁸⁰ Danıştay Beşinci Daire (n 159) 325.

¹⁸¹ Danıştay Beşinci Daire (n 159) 326.

¹⁸² Danıştay Beşinci Daire (n 159) 325.

rulması disiplin cezasının iptalini temyizen incelemesinde, merî Anayasada¹⁸³ ifade hürriyetinin sınırlandırılmasına dair 26. madde 2. fıkrasında geçen sınırlandırma nedenlerinin öncesinde, doğrudan doğruya, AİHS’de geçen sınırlandırma nedenlerine verilen cezanın uyup uymadığının incelemesinde bulunmuştur.¹⁸⁴

Danıştay’ın kararında atıf yaptığı Anayasa Mahkemesi soyut norm denetiminde AİHS’nin ilgili maddesi doğrudan ölçü norm olarak kullanılmış, “*bu sınırlandırma, 6366 sayılı Kanunla onaylanmış olan ‘İnsan haklarını ve ana hürriyetleri korumaya dair sözleşme’nin 11. maddesinin 2 sayılı bendine de uygundur.*”¹⁸⁵ değerlendirmesinde bulunulmuştur. “*Uygulamada, Türk Anayasa Mahkemesi(nin), ... AİHS ni referans norm olarak ya da dayandığı Anayasa kurallarını destekleyici ilke olarak kullan(dığı)*”¹⁸⁶ belirtilmiştir. Anayasa mahkemesi bireysel başvuru incelemeleri kapsamında verdiği kararlarda sıklıkla AİHS hükümlerine ve AİHM kararlarına gönderme yapmakta¹⁸⁷, bazen bireysel başvuru yazım metodunda sabit durumda bulunan “ilgili hukuk”¹⁸⁸ incelemesinde doğrudan doğruya “*Uluslararası Hukuk*” başlığı altında AİHS hükümlerini ve AİHM kararlarını bağımsız bir ölçüt norm olarak değerlendirmektedir.

Modern demokrasilerde “*ifade özgürlüğü kapsamında korunan kişi ifadelerinin kişiler ve toplum açısından değerli ya da değersiz olma, yararlı ya da yararsız olma şeklinde ayrıma tutulmadığı*”¹⁸⁹ gözlemlenmektedir. AİHM ifade

¹⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, (17.10.1987 tarihli ve 3361 sayılı Kanun ile değişik hâli), RG 09.11.1982/17863 Mükerrer <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19870517.pdf>> Erişim Tarihi 5 Mart 2025.

¹⁸⁴ Danıştay Beşinci Daire (n 159) 326-327.

¹⁸⁵ Anayasa Mahkemesi, E 1963/336 (n158).

¹⁸⁶ H. Tahsin Fendoğlu, ‘Uluslararası insan hakları belgelerinin uygulamasında bağımsız ölçü norm veya destek ölçü norm sorunu’ (2000) 17 Anayasa Yargısı 363, 366 <https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/fendoglu.pdf> Erişim Tarihi 5 Mart 2025.; Bakır Çağlar, ‘Anayasa Yargısında Yorum Problemi: Karşılaştırmalı Analizin Katkıları’ (1984) 5(1-3) İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi 3, 10 <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuihid/issue/1255/14750>> Erişim Tarihi 19 Mayıs 2025.

¹⁸⁷ Bkz. İsa Yağbasan ve diğerleri [2.B.], B. No: 2013/1481, 20/11/2014, §54-68.; Fatih Taş [GK], B. No: 2013/1461, 12/11/2014, §35 vd. <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1461>> Erişim Tarihi 19 Ekim 2025.

¹⁸⁸ Anayasa Mahkemesi, Ali Kırık [2.B.], B. No: 2014/5552, 26 Ekim 2017, § 22-32. <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5552>> Erişim Tarihi 28 Temmuz 2025.

¹⁸⁹ Bekir Coşkun [2.B.], B. No: 2014/12151, 4/6/2015, R.G. T-S: 1/7/2015-29403 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/12151>> Erişim Tarihi 14 Ocak 2020.

özgürlüğü kapsamındaki aktarımların sadece zararsız (*inoffensive*) veya dikkat çekmeyen (*indifference*) veya olumlu (*favourably*) karşılanma özelliğini taşıyan bilgi ve ifadeleri değil, incitici (*offend*), şok ve rahatsız (*disturb*) edici olanları da kapsadığını belirtmiştir.¹⁹⁰ Bununla birlikte ahlaka aykırı ifadelerin başkalarını inciten yönü özel olarak dikkate alınmakta ve bu yönüyle kısıtlanabilirliği üzerinde durulmaktadır. İfade özgürlüğünün Devletler tarafından düzenlenmesinde ve sınırlandırılmasında ahlaki çerçevede kişilerin içsel inançlarını incitebilecek (*offend*) hususların, başkalarının haklarının korunması açısından öncelikli olarak dikkate alınabileceği belirtilmektedir.¹⁹¹ Dolayısıyla, temel hak ve özgürlükler içerisinde korunma altına alınan ifadelerin değersiz, yararsız, yanlış ve hatalı olabileceği peşinen kabul edilmektedir. İfadelere özgürlük tanınmasının onların doğru ve iyi olduklarının kabulü anlamına gelmese de korunmaya devam etmesi asıldır. Bununla beraber sınırlandırılabilirlikleri de kesin surette rafa kaldırılamamaktadır.

AIHM ifade özgürlüğü kapsamında yapmış olduğu değerlendirmelerde yararsız, değersiz ve belki de zararlı ifadelerin tümünden ortadan kaldırılmak istenmesinin demokrasiye aykırı olduğu görüşünü öne sürmektedir. AIHM “Özgür Gündem/Türkiye” kararında “*ifade özgürlüğü demokratik bir toplumun en önemli özelliklerinden ve demokrasinin gelişmesi, her bireyin tatmin olması için gerekli şartlardan birisini oluşturur. 10. maddenin 2. paragrafı bağlamında sadece zarar verici olmayan, lehteki düşünce ve bilgileri değil, aynı zamanda rahatsızlık verici fikirleri de kapsar. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir ve bu unsurlar olmadan demokratik toplum olmaz.*”¹⁹² şeklinde bir değerlendirme yaparak ifade özgürlüğü kapsamında değersiz, rahatsız edici ve zarar verici düşüncelerin de aktarılabilmesinin hoşgörülülük, açık fikirlilik, çoğulculuk ilkeleri ve demokrasinin özellikleri ile açıklamıştır.

İfadelerin düşünce izhar ve açıklamalarından oluşmasının neticesi olarak bunların sınırlandırılabilirliği söz konusu olmaktadır. Bu açıdan ifade özgürlüğü

¹⁹⁰ *Handyside v the United Kingdom* App no 5493/72 (ECHR, 7 December 1976) §49/2 <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57499%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57499%22]})> Erişim Tarihi 19 Mayıs 2025.

¹⁹¹ *Wingrove v the United Kingdom* App no 17419/90 (ECHR, 25 November 1996) §58 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080>> Erişim Tarihi 19 Mayıs 2025.

¹⁹² *Özgür Gündem v Turkey* App no 23144/93 (ECHR, 16 April 2000) (Dışişleri Bakanlığı AKGY çev, 2000) §57-i <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2223144/93%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2223144/93%22]})> Erişim Tarihi 20 Mayıs 2025.; Vahit Bıçak, *AIHM Kararlarında İfade Özgürlüğü* (Birinci Basım, Ütopya Basın Yayın Ltd Şti, Ankara 2002) 489.

sınırsız bir özgürlük olamaz. Zira failinden başka kişilerin de muhatap olduğu her fiilde olduğu gibi, ifadede bulunma ve düşünce açıklaması yapma fiillerinde de başkalarının hakkının ve toplum yararının da gözetilmesi gerekecektir. *“AİHM geçmişte bu tür ifadelerle ilgili olarak verdiği kararlarda meşru amaçlar arasında bulunan genel ahlâkın korunması nedenine dayalı olarak gerçekleştiren müdahaleyi ifade özgürlüğüne aykırı bulmayabilmiştir. AİHM bir kararında hayvanlarla cinsel ilişkiyi gösteren resimlerin halka açık bir biçimde sergilenmesinin ardından ressamın ceza kovuşturmasına tabi tutulması ve resimlere el konulmasını değerlendirmiştir. Mahkeme bu olayda başvuru olan önlemin ahlâkın korunması için gerekli olduğunu kabul etmiş ve Sözleşme’nin 10. maddesinde yer alan ‘ödev ve sorumluluk’ ifadesine gönderme yapmıştır.”*¹⁹³ AİHM’in verdiği bir kararın dört üyeli muhalefet şerhinde *“Sözleşme altında ifade özgürlüğü mutlak değildir. Madde 10’un temin ettiği korumanın Topluluğun herhangi bir kesitini yada Devlet’i rahatsız eden, sarsan veya kaygılandıran bilgi ve görüşleri kapsamına rağmen bu durum her zaman 2. paragrafta tabidir. Madde 10’u gerektiren durumlar belirli sınırları aşmamalıdır.”*¹⁹⁴ değerlendirilmesinde bulunmuş ve ifade özgürlüğünün kısıtlanabilir olduğunun altını çizmiştir.

AİHS m. 10/2’de anılan ifade özgürlüğünün kısıtlanabilmesi durumlarından birisini de ahlakın korunması oluşturmaktadır. AİHM’nin bu kapsamda yaptığı bir incelemede, ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılabilirliği hususunda kült durumundaki kararında, sosyal medya platformlarını da içermesi sonucunu doğuracak *“teknik araçlar”* tabirine de yer vererek *“Diğer yandan, ifade özgürlüğünü kullanan herkes, kendi durumu ve kullandığı teknik araçlar tarafından alanı belirlenen ‘ödev ve sorumluluklar’ yükümlenir. Mahkeme, bu davada olduğu gibi, ‘demokratik bir toplumda’ ‘gerekli’ olan ‘yasaklar’ın ve ‘cezalar’ın ‘ahlakın korunması’na yardımcı olup olmadıklarını araştırırken, kişilerin bu tür ‘ödevleri’nin ve ‘sorumlulukları’nın bulunduğunu görmezlikten gelemez. (parag. 49)”*¹⁹⁵ diyerek ifade özgürlüğünün AİHS’de (m. 10/2) de belirtildiği

¹⁹³ Karan, *İfade Özgürlüğü* (n 104) 16.

¹⁹⁴ *Karataş v Turkey* App no 23168/94 (ECHR, 8 July 1999) (T.C. Dışişleri Bakanlığı, AKGY çev, 2005) 40 <[https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-121609&filename=CASE OF KARATAS v. TURKEY - \[Turkish Translation\] by the Turkish Ministry of Foreign Affairs.pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-121609&filename=CASE OF KARATAS v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry of Foreign Affairs.pdf)> Erişim Tarihi 15 Ocak 2020.

¹⁹⁵ *Handyside v the United Kingdom* App no 5493/72 (ECHR, 7 December 1976) §49 <<https://insanhaklari.gen.tr/Metin.aspx?id=554&d=T>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2024.; *Handyside v the United Kingdom* App no 5493/72 (ECHR, 7 December 1976) (Osman Doğru çev)

üzere aynı zamanda görev ve sorumluluklar yüklediğine değinmiş ve bu görev ve sorumluluklardan birisinin de ahlakın korunmasına yardımcı olmak olduğunu belirginleştirmiştir.

AIHM yaptığı incelemelerde ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılmasında, diğer sınırlandırma nedenlerine göre daha müsaadekar davranmakta ve Devlet müdahalelerinin olumlu değerlendirir bir tutum izlemektedir. “AIHM, ... dini inançlara yapılan saldırılar konusunda başkalarının haklarının korunmasına bağlı yaptırımların Avrupa ülkelerinde tek bir anlayışa bağlı olmayışı, ahlak ya da din konularında kişisel inançları incitebilecek alanlarda ifade özgürlüğünü düzenlerken, Sözleşmeciler Devletler’in takdir payını genişletmektedir.”¹⁹⁶ Yine başka bir kararında ifade özgürlüğünün siyasi içerikli ifadeler nedeniyle sınırlandırılmasında mahkeme özgürlük ihlaline karar vermeye yatkın iken, ahlak nedeniyle kişisel kanaatlerin rencide edilmesinin önüne geçilmesi gerekçeli sınırlandırmalarda, Devletin takdir marjlarının geniş kabul edildiği belirtmiştir.¹⁹⁷ Dolayısıyla ahlakın korunmasına yardımcı olmayan ve bilakis ifadenin yayıma konulduğu toplumun ahlakını sarsmaya yönelen bir ifade, görev ve sorumluluklara riayet edilmeden ortaya konulmuş demektir. Bu ise temel hak ve özgürlükleri kullanırken mündemiç olan görev ve sorumluluklara aykırılığı gündeme getirir.

AIHM nezdinde ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında ahlak özel bir yer taşımaktadır. Bu açıdan ulusal ahlak normlarının ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında objektifleştirilmesi zorunlu, öncelikli sınırlandırma nedeni olduğu belirtilmelidir. AIHM cinsel ahlaka aykırılık bağlamında değerlendirme yaptığı bir kararında çoğunluk görüşüyle ahlak anlayışlarının yıllar içerisinde değişmesinin söz konusu olabilmesine rağmen ifadelerin sınırlandırılabilirliğinin gerekçesi olarak belirlediği ölçüt, kriter ve takdir marjı ilkeleri bulunmaktadır. Karara göre “normal şartlar altındaki kişilerin ahlaki değerlerini incitirliği” bir ölçüttür. İfadelerin kamuya açık ve geniş kitleye hitap etmesi bir kriter olarak değerlendirilmiştir. Netice olarak yerel yargı makamlarının ahlaka aykırı materyallerin

<<https://arsivdosya.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/Download/Kararlar/EmsalAIHMKararlari/Handy side-Birleşik%20Krallık%2007.12.1976%20tarih%20ve%205493-72%20Başvuru%20Numaralı%20Karar.docx?download=true>> Erişim Tarihi 15 Ocak 2020.

¹⁹⁶ *Aydın Tatlav v Turkey* App no 50692/99 (ECHR, 2 May 2006) §10 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120745>> Erişim Tarihi 3 Nisan 2025.

¹⁹⁷ *Mouvement Raëlien Suisse v Switzerland* App no 16354/06 (ECHR, 13 July 2012) (İnsan Hakları Vakfı çev, 2013) §61 <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126620%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126620%22]})> Erişim Tarihi 27 Şubat 2025.

yayılmasında yaptırım uygulamakta takdir marjını kabul ederek sınırlandırmanın “demokratik toplumda gerekli” olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁹⁸ AİHM’in ilgili kararından toplumsal ahlakın objektifleştirilmesi açısından “normal şartlar altındaki (NŞA) insan” ahlakı bir ölçüt olarak tespit edilebilir. İlgili karar açık interneti kullanarak kamuya açık hizmet veren ve geniş kitlelere hitap edebilen sosyal medya platformlarında yayılan ahlaka aykırı ifadelerin sınırlandırılması konusunda da önemlidir.

AİHM’in ahlakın korunması kapsamında yapılan değerlendirmelerde çocukların ve gençlerin ahlakının korunmasına ayrı bir önem verildiği söylenebilir. AİHM tarafından daha sonraki kararlarında da oldukça atıf yapılan bu kararda, “... gelişmelerinin çok önemli bir aşamasında bulunan gençlerin zararlı olgunluk faaliyetlerine alışmaya ve hatta bazı suçları işlemeye teşvik edildikleri biçiminde yorumlayabilecekleri cümlelere ve paragraflara yer verilmektedir. Bu çerçevede Birleşik Krallık’ta ahlak ve eğitim konusunda görüşlerin çeşitlenmesine ve sürekli gelişmesine rağmen, yetkili İngiliz yargıçları takdir haklarını kullanırken, Ders Kitabı’nın o sırada onu okuyacak çocukların ve büyüme çağındaki gençlerin bir çoğunun ahlaki değerleri üzerinde zararlı etkileri olacağını düşünmekte haklıdır. (parag. 52)”¹⁹⁹ denilmektedir. Kararda devamla Sözleşme (m.10/2) kapsamında gençlerin ahlakını korumanın ifade özgürlüğünü kısıtlamak için meşru bir maksat ve gençleri ahlaki tehlikeden korumanın sağlam bir gerekçe olduğuna hükmetmiştir. Dolayısıyla gençlerin ve çocukların maruz kalabileceği yayım vasıtalarındaki ifadelerin, onların ahlakını korumak için sınırlandırılması amacıyla yapılan müdahaleler AİHS kapsamında gerekli görülmektedir. Sosyal medya platformlarında yayılan ahlaka aykırı ifadelerin çocuklar ve gençler tarafından her daim erişilebilir olmaları, karar bağlamında yer edinmektedir.

Dünya genelinde veya ülkeler birliğinde tek ve ortak bir ahlak çerçevesinin olmaması, ifade özgürlüğünün ahlak nedeniyle sınırlandırılmaz olmasını değil, ifadenin yayıldığı toplumun ve ülkenin ahlak normlarının sınırlandırmada objektif kıstaslarla kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. AİHM, ifade özgürlüğünün ahlakın korunması nedeniyle kısıtlanmasına yönelik değerlendirme yaptığı kararlarında ahlak kavramının toplumdan topluma, millettten millete değişebilmesi nedeniyle Sözleşmeye akit Devlet otoritelerinin aldığı

¹⁹⁸ *Müller and Others v Switzerland* App no 10737/84 (ECHR, 24 May 1988) §9 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487>> Erişim Tarihi 18 Mayıs 2025.

¹⁹⁹ *Handyside V. Birleşik Krallık*, (n 190) §52/2.; *Handyside V. Birleşik Krallık*, (n 195) (Osman Doğru çev.).

kararları öncelikli olarak dikkate aldığını belirtmektedir.²⁰⁰ Demokratik bir toplumda kısıtlayıcı önlemlerin gerekli olup olmadığının değerlendirilmesinde, Devlet'in takdir marjına gerekli riayet gösterilmesi, demokratik olarak seçilmiş Hükümetler tarafından alınan önlemlerin demokratik meşruluğun getirdiği hukuki öz-sınırlama hakkına hürmet edilmesi, ahlakın korunması yönünden önem arz etmektedir. AİHM ahlaki çerçeve içerisinde kişilerin derin duyguları hükmündeki içsel inançlarını incitecek hususları “başkalarının haklarının korunması” çerçevesinde sınırlandırılmasında Devletlerin takdir marjının özellikle genişlediğini belirtmektedir.²⁰¹

Handyside-Birleşik Krallık kararında AİHM ahlakın korunmasına zarar verecek bir tehlikenin varlığına karar vermenin öncelikle ulusal mahkemenin görevi olduğunu belirtmiştir. Kararda ahlaki koruma nedeniyle yapılacak kısıtlamalar yönünden, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında aranacak toplumsal ihtiyaç baskısının tayininin de ulusal makamlara bırakılması gerektiği ifade edilmektedir.

Handyside-Birleşik Krallık yargılamasında bulunan AİHM'e göre;

“Özellikle, Sözleşmeciler Devletlerin değişen iç hukuklarında tek biçimli bir Avrupa ahlak anlayışı bulmak mümkün değildir. Her bir ülke hukukunun ahlaki gereklere yaklaşımı, özellikle konu hakkındaki düşüncelerin hızla ve geniş ölçüde evrim geçirdiği günümüzde zamana ve yere göre değişmektedir. Devlet yetkilileri ülkelerinin esaslı güçleriyle (vital-forces) doğrudan ve sürekli ilişkide bulunmaları nedeniyle, ahlaki gereklerin tam içerikleri ve bunları karşılamak için tasarladıkları ‘yasak’ veya ‘ceza’nın ‘gerekliliği’ hakkında bir görüş bildirirken, uluslararası bir yargıçtan genellikle daha iyi bir durumdadırlar... Bu bağlamda ‘gereklilik’ kavramının ima ettiği toplumsal ihtiyaç baskısının (pressing-socialneed) varlığını ilk aşamada değerlendirecek olanlar, ulusal makamlardır ... ulusal mahkemelerin kararları verildikleri şartlardan soyutlanarak incelenecek olursa, Mahkeme’nin denetimi genellikle yanıltıcı olacaktır.”²⁰²

²⁰⁰ Sunday Times v Birleşik Krallık, B. No: 6538/74 (AİHM, 26 Nisan 1979) (Osman Doğru çev.) § 59 <<https://arsivdosya.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/Download/Kararlar/EmsalAİHMKararlari/Sunday%20Times-Birle%C5%9Fik%20Kral%C4%B1k%2026.04.1979%20tarih%20ve%206538-74%20Ba%C5%9Fvuru%20Numaral%C4%B1%20Karar.docx?download=true>> Erişim Tarihi 19 Ocak 2025.

²⁰¹ Wingrove, (n 191) §58.

²⁰² Handyside, (n 189) §47.

Ahlakın korunması amacıyla ifade ve düşünce açıklama özgürlüğünde kısıtlama yapılabilmesi AİHS'in hem 9. hem de 10. maddelerinde ortak neden olarak düzenlenmiştir. Her halükârda bu kısıtlamanın yasayla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması şartına uyması aranmaktadır. AİHM ifade özgürlüğünün kısıtlanması kapsamında verdiği kararlarında, ahlaki korumak amacıyla yapılan kısıtlamaları değerlendirmekte ve bu konudaki başvuruları karara bağlamaktadır.

Sosyal medya gibi açık internet kapsamındaki ortamlarda ifade özgürlüğünün kısıtlanabilirliği, özellikle çocukların da ilgili sosyal medya platformlarında yayılan ifadelere mümanaatsız ulaşabilmeleri açısından ayrıca önem arz etmektedir. AİHM 1. Dairesinin vermiş olduğu bir kararda, kamu düzenine ve toplum ahlakına aykırı faaliyetlerde bulunan bir derneğin sitesinde yer alan iç bağlantılar incelenmiştir. Dernek sitesinin linkini içeren afiş asma kampanyasının iç bağlantılardan dolayı ahlaki ve başkasının haklarını ihlal ettiği, kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu ahlakına saldırı oluşturabileceği gerekçeleriyle ifade özgürlüğünü sınırlandıran Devlet işlemini²⁰³ hukuka uygun bulmuştur. İnceleme neticesinde başvuranın internet sitesinde yayılan düşünceleri ve erişilebilen bağlantıları dikkate alan daire, modern bilgi yayma olanaklarının ve sitenin, küçükler de dahil, herkese açık olmasını da değerlendirerek²⁰⁴ ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir. Büyük Daire de yaptığı incelemesinde “Hükümet(in), kısıtlama(yla) suçun önlenmesini, sağlık ve ahlakın korunmasını ve üçüncü kişilerin haklarının korunmasını hedeflediğini”²⁰⁵ belirtmiş, olayda temel problemin “düzenlenmiş kamusal bir alanın ... sınırsız veya koşulsuz şekilde kullanma”²⁰⁶ hakkı olduğu, Devletlerin “bir afişin ahlakın korunması ... için”²⁰⁷ inceleme yetki ve takdirine sahip olduğu tespitini yapmış, ve sonuç olarak sınırlandırmanın “elzem bir sosyal ihtiyacı”²⁰⁸ karşıladığı neticesine varmıştır.

²⁰³ *İsviçre Raelyen Hareketi v İsviçre*, B. No: 16354/06 (AİHM, 13 Temmuz 2012) (İnsan Hakları Vakfı çev. 2013) § 15-21 <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126620%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126620%22]})> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2025.

²⁰⁴ *İsviçre Raelyen Hareketi*, (n 203) §33.

²⁰⁵ *İsviçre Raelyen Hareketi*, (n 203) §55.

²⁰⁶ *İsviçre Raelyen Hareketi*, (n 203) §58.

²⁰⁷ *İsviçre Raelyen Hareketi*, (n 203) §65.

²⁰⁸ *İsviçre Raelyen Hareketi*, (n 203) §76

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çocuklar ve gençlerin ahlaki sağlığına yönelik tehditlere karşı özel bir korunmaya sahip olması gerektiğini belirtmektedir.²⁰⁹ Avrupa Parlamentosu 2018/1808 sayılı direktifinde küçüklerin zihnî (*mental*) ve ahlakî (*moral*) gelişimlerinin korunması gerekçeleriyle (19, 20, 47 vb.) küçükleri koruyucu düzenlemelerin yapılmasını öngörmektedir (m. 10; 23).²¹⁰ Parlamento 15 yaş altındakilere sosyal medya kullanımını yasaklayan düzenlemelerini incelemiş ve cinsel içerikleri de göz önünde bulundurarak Avrupa çapında sosyal medya kullanımı için asgari yaşı 16 olması yönünde düzenlemelerde bulunmak üzere karar almıştır.²¹¹ Devletlerin sosyal medya platformlarında sunulan küçüklerin zihnî içeriklerden Sosyal medyada yayılan ifadelerin kamuya açık ve her yaş grubundan kişi tarafından erişilebilir olması, içerdiği bir link içindeki linklere ulaşım riski doğuran bir afişten daha fazla toplumsal risk, kamu tehdidi ve çocukların korunma gerekliliği, sınırlandırılması için daha elzem bir sosyal ihtiyaç doğurmaktadır.

İfade özgürlüğünün sınırlandırmasında en düşük yaptırımın tercih edilmesi gerekliliği üzerinde de durulmaktadır. Örneğin bir internet sitesinin tamamen erişime engellenmesi yerine, ilgili sitenin reklamının yapılmamasına hükmedilmesinin ölçülü olarak değerlendirilmesi söz konusudur.²¹² Bu kapsamda sosyal medyada yayılan ifadelerin platform kullanıcısının ana amacı ve paylaşımları ahlaka aykırılık şeklinde var olmuşsa tümünden kullanıcının sayfasının kapatılması, değilse ilgili içeriklerin çıkarılması, içerik yoğunluğu ve paylaşım tekrarına göre tamamen kapatma kararı verilmesi, yeni hesap açmasının engellenmesi gibi yaptırımlar, ölçülülük kapsamında değerlendirilebilir.

²⁰⁹ Council of Europe, *İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi - Recommendation CM/Rec(2014)6 ve Açıklayıcı Memorandum* (16 Nisan 2014) <<https://search.coe.int/cm/?i=09125948801c52d8>> Erişim Tarihi 17 Eylül 2025.

²¹⁰ Directive (EU) 2018/1808 of 14 November 2018 [2018] OJ L303/69 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1808>> Erişim Tarih 9 Aralık 2025.

²¹¹ European Parliamentary Research Service, Tarja Laaninen and Joris Bol, *EPRS - Members' Research Service* PE 779.235 (December 2025) <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/779235/EPRS_BRI\(2025\)779235_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/779235/EPRS_BRI(2025)779235_EN.pdf)> Erişim Tarihi 9 Aralık 2025.; European Parliament, 'Children Should Be at Least 16 to Access Social Media, Say MEPs' (Press Release, 26 November 2025) <<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20251120IPR31496/children-should-be-at-least-16-to-access-social-media-say-meps>> Erişim Tarihi 9 Aralık 2025.

²¹² *İsviçre Raelyen Hareketi*, (n 203) §75.

Sosyal medya araçlarında yayılan ifadelerin etkililiği sınırlandırılabilirlikleri hususunda önemli bir etmendir. AİHM bir kararında ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının sınırlarına dair yaptığı incelemede, sözlü ve görsel medyada yayılmak istenen bir reklama dair kısıtlama içeren Devlet işlemini değerlendirenken sözlü ve görsel medyanın etkililiği nedeniyle kısıtlamanın meşru olduğu, bunun yanında başvurunun aynı reklamı basılı yayınlar aracılığıyla vermesi önünde engel bulunmadığından hareketle ihlal olmadığını kararlaştırmıştır.²¹³ Gelişen teknoloji ve sosyal medyanın toplumun tüm kesimleri tarafından yaygın ve yoğun ifade alım ve yayım aracı olarak kullanılmasıyla sosyal medyanın etkililiği diğer sesli-görsel-yazılı araçlarını dahi geride bırakmakta, ilgili araçta yayılan ifadelerin ahlaka aykırılık gerekçesiyle sınırlandırılmasında meşru bir gerekçe oluşturmaktadır.

E. İfade Hürriyetinin Yayım Vasıtaları ve Vesileleri Açısından Ahlak Nedeniyle Sınırlandırılabilirliğinin 1982 Anayasasındaki Yeri ile Sosyal Medya

İfade hürriyetinin yaygın olarak kullanıldığı etkin mecra, günümüzde kitle iletişim araçlarının etkileşimli hale gelmesiyle sosyal medya ağ ve platformları olsa da 1876 Kanun-ı Esasiinden itibaren ifade hürriyetinin kullanıldığı ve hukuki düzenleme altına alındığı ana yapı basın ve yayımdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında ifade özgürlüğüne dair düzenlemenin ana amacının basın hürriyetinin sağlanması olduğu ve AİHM kararlarının da bunu doğruladığı belirtilmiştir.²¹⁴ 1982 Anayasası Danışma Meclisi gerekçesinde basın hürriyetinin ifade özgürlüğünün uzantısı olduğu ve bu nedenle 28. maddenin ilk teklif halinde “Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26. ... madde ... hükümleri uygulanır.” cümlesine yer verildiği belirtilmiş olup Anayasadaki ilgili hüküm varlığını korumuştur.

Anayasa Mahkemesi’ne göre “*Basın özgürlüğü düşüncenin iletilmesini ve dolaşımını gerçekleştirerek bireyin ve toplumun bilgilenmesini sağlar. Bu bağlamda basın özgürlüğü ile ifade özgürlüğü arasında bir bağ bulunmaktadır. Gerçekten de gazete, dergi veya kitap biçiminde basın yayın yoluyla düşüncenin yayılmasının başlıca aracı olan basın özgürlüğü de ifade özgürlüğünün kulla-*

²¹³ *Murphy v Ireland*, App no 44179/9 (ECHR, 10 July 2003) <<https://insanhaklari.gen.tr/Metin.aspx?id=32157&d=E>> Erişim Tarihi 13 Temmuz 2025.

²¹⁴ Walter Berka ve Hannes Tretter, *Public Service Media Under Article 10 of the European Convention on Human Rights* (European Broadcasting Union, Aralık 2013) 10 <[https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/Art 10 Study_final.pdf](https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/Art%2010%20Study_final.pdf)> Erişim Tarihi 13 Mart 2025.

nılma biçimlerinden biridir. Nitekim basın özgürlüğü AİHS’te ayrı bir madde olarak değil ifade özgürlüğünün düzenlendiği madde kapsamında koruma altına alınmıştır.”²¹⁵ İlgili kararda AİHS’nin 10. maddesinde ifade yayım araçlarından basın sayılmamışken, madde kapsamına dahil edilmesinden hareketle, günümüzde ifade özgürlüğünün en aktif ve yoğun kullanıldığı yazılı, görsel ve sesli sosyal medya platformları ve ağlarının madde kapsamında ele alınmasının doğal bir sonuç olduğu belirtilmelidir.

Danışma Meclisi gerekçesinde ifade hürriyetinin kullanımının hür fakat sorumlu olması gerektiğini belirtmektedir. “Düşünce açıklama ve yayma hürriyetinin günümüz toplumunda ve demokratik yönetimde en önemli bir tezahür şekli olan haberleşme ve özellikle basın hürriyeti ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Basın ve yayımla ilgili hükümler başlığı altında yer alan maddeler bir yandan basın hürriyetini güvence altına almakta; öte yandan da benimsenen hür, fakat sorumlu basın teorisine uygun olarak bu hürriyeti düzenlemekte, kötüye kullanımını önlemektedir.”²¹⁶

İfade hürriyetinin kullanım aracından kaynaklanan sınırları, kısaca araç sınırları mevcuttur. “İfadeyi açıklayıp yaymak konusunda seçilen araçla bağlantılı olarak ifade hürriyetinin farklı boyutları ve farklı sorunlarının ortaya çıktığı, ifade hürriyetini kullanan birey kullandığı araç vasıtasıyla çok sayıda insana ulaşma imkânına sahip olduğu, basın yoluyla ifade özgürlüğünün kullanılması durumunun da bunlardan birisi olduğu belirtilmiştir.”²¹⁷ “Basın hürriyeti düşüncüyü yayma hürriyetinin belli bir kullanım şeklini ve hatta, yaygınlığıyla nedeniyle, uzantısını teşkil etmektedir.”²¹⁸ İfade hürriyeti kullanıldığı alan ve yöntemle farklı hürriyet tiplerine dönüşmekte, gazete, kitap gibi araçlarla düşünceler yayılmak istenildiğinde basın, ‘toplu ya da örgütlü kuruluşlar aracılığıyla açık-

²¹⁵ Anayasa Mahkemesi, E 2018/78 (n 98) §30.

²¹⁶ Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu* (Esas No 1/463, Karar No 434, 30 Temmuz 1982) 9 <<https://www.kanunum.com/files/2709-1-6.pdf>> Erişim Tarihi 14 Nisan 2025.; Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Madde Gerekçeli)* (TBMM Yayınları 2008) 18 <<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/974c8df8-217c-461c-970b-36ab919de386/content>> Erişim Tarihi 8 Şubat 2025.; T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31) 58.

²¹⁷ Murat Tümay, ‘Kişilik Hakları ve Basın Hürriyeti Çatışmasında İfade Hürriyeti Dengesi’ (2015) 31 (1) Anayasa Yargısı 355, 361 <<https://anayasa.gov.tr/media/4443/11.pdf>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2025.

²¹⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31) 162.

landığında gösteri, dernek, parti ya da sendika hürriyetlerinin' söz konusu olmakta, Anayasada ayrıca düzenlenen bu hürriyetlerde ana değerlendirme temeli ifade hürriyeti olsa da kendisine özgü fonksiyon ve sınırlandırma nedenleri bulunmaktadır.²¹⁹ İfade hürriyeti kullanıldığı araçla farklı bir hak ve özgürlük rejimine tabi olabilmekte, ifade özgürlüğünün kullanıldığı araç nedeniyle özel sınırlandırma nedenlerine kavuşmaktadır.

İfade hürriyetinin kullanıldığı araç nedeniyle kazandığı özel sınırlandırma rejiminde ahlaka aykırılık, Anayasanın özel sınırlandırma nedenleri arasında kendisine yer bulmaktadır. İfade hürriyetinin kullanıldığı ifadelerin yayım araç ve yöntemi olarak basın tercih edildiğinde, Anayasa kapsamında (m.28/7) *"Sürelî veya süresiz yayınlar, ... genel ahlâkın korunması ... bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir."* ve (m.28/9) *"Türkiye'de yayımlanan sürelî yayınlar ... genel ahlaka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir."* İfade hürriyeti 'Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanılarak' kullanıldığında (m.31/2) genel ahlâkın korunması sebebiyle *"halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar"* konulabilir.

Anayasa Mahkemesine göre *"Örgütlenme özgürlüğünün temeli hiç kuşkusuz ifade özgürlüğüdür. İfade özgürlüğü; ... düşünceler çerçevesinde örgütlenme, kişi toplulukları oluşturma ve bu çerçevede dernek kurma hürriyetini de kapsamaktadır"*²²⁰ 1982 Anayasası kapsamında ifade hürriyeti toplantı hak ve hürriyetleri bağlamında dernek kurarak kullanıldığında (m.33/3) genel ahlâkın korunması sebepleriyle sınırlandırılabilir. İfade hürriyeti toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı' vasıtasıyla kullanıldığında (m. 34/2) genel ahlâkın korunması amacıyla ve kanunla sınırlandırılabilir. İfade hürriyeti çalışma ve sözleşme hürriyeti kapsamında, sendika kurma hakkı vasıtasıyla kullanıldığında (m. 51/2) genel ahlâkın korunması sebepleriyle sınırlandırılabilir.

1982 Anayasasında basın hürriyeti, geçmişten gelen usule ve ehemmiyetine binaen, ifade hürriyetinden ayrı düzenlenmiştir. Basın hürriyeti, ifade özgür-

²¹⁹ Reyhan Sunay, 'İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları (Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında)' (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 1999), 103 <<https://openaccess.selcuk.edu.tr/items/7901e482-498f-49d2-a6ed-71fb2eccd5b8>> Erişim Tarihi 22 Nisan 2025.

²²⁰ Anayasa Mahkemesi, E 2018/78 (n 98) §85.; Anayasa Mahkemesi, *Hint Aseel Hayvanları Koruma ve Geliştirme Derneği ve Hikmet Neğuç*, B. No: 2014/4711, 22/2/2017, §41 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4711>> Erişim Tarihi 23 Mart 2025.

lüğünden daha özerk bir güvence getirmektedir.²²¹ İnsanların kitle ile iletişime geçme yöntemi olarak kullandığı mağara duvar yazıları, dağ cephelerine işlenmiş kitabeler, anıt mezar duvar yazıları, tablet yazılarında da harf ve sembolle- rin baskı ile sabit bir ortama aktarılması asıl olduğundan, ifadelerin yayımında basın ilk etkili kitle iletişim araçları arasında sayılmıştır. “*Web 1.0 dönemiyle sosyal medya terimi de kullanılmaya başlanmış, ... duvarlar dijital duvarlara dönüşerek, duvar yazıcısının anlatmak istediğini uluslararası bir boyuta ta- şı(mış)*”²²², sosyal medyanın gelişimiyle beraber dijital duvarlara sahip Fa- cebook, Instagram, Kick, Youtube gibi etkileşimli kitle iletişim araçları basın kadar önemli bir ifade yayım vasıtası haline gelmiştir. Web 1.0 ve ardından Web 2.0, 3.0 ve 4.0 deneyimleriyle gelişen sosyal medya platformları, artık modern çağın dijital mağara duvarlarının sadece yer aldığı mağarada değil her zaman ve her yerde bulunması, böylece herkes tarafından her daim görülebil- mesi, mağaraya sadece sahibinin değil herkesin, her an yazı yazabilmesi sonu- cunu doğurmuştur. Bu serbest ve herkesi kuşatan kullanım, Devletin denetim ve gözetim yükümlülüğünü doğurmaktadır.²²³

Web 1.0²²⁴ deneyimi internet ve internet tabanlı bilgisayar teknolojilerinin gelişmesinin ardından, ifadelerin web platformları aracılığıyla oluşturma yetkili- lerince genellikle tek yönlü olarak çoğunluğa aktarılabilmesine imkan tanımış- tır.²²⁵ Web 2.0²²⁶ deneyimi bu tecrübeyi etkileşimli bir iletişimle bezeyerek ço-

²²¹ Anayasa Mahkemesi, *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK]*, B. No: 2013/2623, 11/11/2015, §23 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2623>> Erişim Tarihi 8 Şubat 2025.

²²² Serdar Tamgaç, ‘Mağara Duvarlarından Sanal Duvarlara: İletişimin Dönüşümü’ (2022) 2 (3) Türkiye Medya Akademisi Dergisi 83, 99 <<https://www.turkiyemedyaakademisi.com/index.php/tumader/article/view/39/36>> Erişim Tarihi 17 Mayıs 2025.

²²³ Anayasa Mahkemesi bir kararında internetin küresel bir paylaşım imkanı sunduğu, bu neden- le internet yoluyla yayılan paylaşımlara karşı bireylerin temel hak ve özgürlüklerini zarar görmekten korumak için Devletin önlem alma yükümlüsü olduğunu belirtmektedir (*Mustafa Tepeli* [GK], B. No: 2014/5831, 1/3/2017, § 28-30).

²²⁴ Web 1.0, internetle HTML aracılığıyla kişilere içerik ulaştırılabildiği, internet kullanıcılarının içeriklere ekleme yapmadığı, bilgi öğrenmeye odaklı ve tek yönlü akışa imkan veren internet ağı olarak da tanımlanmaktadır (Betül Ersöz, ‘Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0’ (2020) 1 (2) Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi 58, 60 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1294558>> Erişim Tarihi 21 Nisan 2025).

²²⁵ 4/5/2007 tarih 5651 sayılı Kanun sosyal medya ağlarında yapılan paylaşımların çoğunluğu ilgilendirdiğini takdir etmiş, günlük erişimi bir milyon ve on milyondan fazla olan platformlara ayrı düzenlemeler getirmiş (Ek m.4) ve ağlardaki paylaşımların çoğunluğa ulaşımını kolaylaştı- ran hastag (#) paylaşımı da denilen başlık etiketlerini (Ek m. 4/4) özel hükme bağlamıştır.

ğunluğun çift yönlü iletişiminin önünü açmıştır. Avrupa Komisyonu internetin olağanüstü gelişim gösterdiğini belirtmekte, şu anda gelişmekte olan Web 3.0'ı²²⁷ kullanıcıya tam yetki veren, açık, merkeziyetsiz özellikleri ile tanımlamakta, Web 4.0'in²²⁸ ise sanal dünyalar (*virtual worlds*) ile de birleşerek dijital ve gerçek dünya arasında etkileşimi arttıracığını, bu durumda Web ortamları için şimdiden hukuki düzenlemelerin ve adil ve insana uygun hükümlerin meydana getirilmesi gerektiğini belirtmekte ve 2030 sonrası için strateji geliştirmektedir.²²⁹ Komisyon aynı zamanda sanal dünyalar stratejisi çerçevesinde süregelen kurallar belirlenmesi ve dijital hakların korunması adına küresel adımlar atılması gerekliliğine de işaret etmektedir.²³⁰ Avrupa Birliği'nin internet ortamını düzenlemedeki ısrarı, bu alanın hukuki çerçeveden ve Devlet gözetiminin ayrı düşünülmemesi gerekliliğini de içermektedir.

Anayasada ifade özgürlüğünün kullanım araçları içerisinde öncelikle değerlendirilen araçlar geleneksel çevrimdışı araçlardır. Anayasanın ifade özgürlüğünün düzenlendiği 26. maddesi (m.26/1-3. cümle) ifade hürriyetinin kullanım araçlarını değerlendirerek "Bu fıkra hükmü radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir." hükmünü içermektedir. İlgili maddedeki "ve benzeri" kaydının, teknoloji gelişmelerini de öngörerek yeni bir ifade aracı olan sosyal medyayı kapsadığı belirtilebilse de Anayasada ifade hürriyetinin yaygın kullanım araçları olan radyo,

²²⁶ Web 2.0 DiNucci tarafından 1999 yılında, internetin, farklı kişileri birbirine bağlayabildiği, cep telefonu, bilgisayar, televizyon gibi farklı cihazlarda kullanılabildiği, etkileşime de izin veren hali olarak tarif edilmiştir. (Darcy DiNucci, 'Fragmented Future' (1999) 53 (4) Print 32 <http://darcycd.com/fragmented_future.pdf> Erişim Tarihi 18 Mart 2025.)

²²⁷ Web 3.0 deneyimi yaygın ve herkes tarafından her an kullanılabilen etkileşimli internet ortamı sağlayarak kitle iletişimini gerçekçi noktaya getirmektedir. Web 3.0 ile kitle, iletişimin hem ileteni hem de iletileni konumunda bulunmaktadır.

²²⁸ Web 4.0 tabanlı internet teknolojileri internet ve internetin kullanılabildiği teknoloji araçlarının gelişmesi, internet ortamlarının herkesin her an içinde bulunabildiği bir hal almasıyla, etkileşimli kitle iletişimini profesyonellerin değil herkesin içinde bulunduğu sanal gerçekçi bir ortamda yapılabilmesini sağlamaktadır. Web 4.0'ın çok yönlü ve serbest internet akışı sanal fiziksel deneyimleri de arttırma olanağını sunmaktadır.

²²⁹ European Commission, 'Towards the Next Technological Transition: Commission Presents EU Strategy to Lead on Web 4.0 and Virtual Worlds' (11 Temmuz 2023) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_3718/IP_23_3718_EN.pdf> Erişim Tarihi 22 Mayıs 2025.

²³⁰ European Commission, 'WEB4HUB: A Space for the Metaverse - Virtual World and the Transition to Web 4.0' (2025) <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/web4hub>> Erişim Tarihi 18 Nisan 2025.

televizyon, sinema ve basılı yayınlar temelde çevrimdışı geleneksel araçlardan olup, çevrimiçi gelişim gösteren sosyal medya araçlarının Anayasada özel ve ayrıksı düzenlemesinin bulunmaması bir eksikliktir. Aynı maddenin Danışma Meclisi gerekçesinde *“Bilindiği gibi radyo, televizyon ve sinema, kitle haberleşme aracı olarak, diğer kitle haberleşme araçlarından mesela yazılı basından, çok daha farklı bir niteliğe sahiptir. Bu araçların kullanım ve denetimi, sahip bulundukları etki nedeniyle, farklı bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu gerekçe iledir ki, radyo, televizyon ve sinema yoluyla yayımlarda serbestî sistemi yerine, izin sistemi kabul edilebilecektir.”*²³¹ ifadeleri kullanılmıştır. Sosyal medya araç ve platformlarının da basından oldukça farklı ve etkili yönü gereği ilgili izin sisteme dahil edilmesi zarureti bulunmaktadır.

Anayasanın ifade hürriyetine dair düzenlemesinin yer aldığı hükümde geçen (m. 26/1) *“başka yollar”* ibaresi esasen yayılan ifadelerin formatına dair bir nitelendirme olsa da Anayasa Mahkemesinin ilgili ibareyi ifade özgürlüğünün yayım araçlarını da kapsayacak şekilde yorumladığı görülmektedir. *“Anayasa’nın 26. maddesinde düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğünün kullanımında başvurulabilecek araçlar “söz, yazı, resim veya başka yollar” olarak ifade edilmiş ve “başka yollar” ibaresiyle her türlü ifade aracının anayasal koruma altında olduğu gösterilmiştir”*²³² Belirtmek gerekir ki ilgili husus sadece korumayı değil, sınırlandırmayı gerektiren düzenlemeleri de doğurmaktadır. Web 2.0 araçlarıyla sosyal medya ağlarının bireylerin yazılı fikirleri ve görsel ve sesli çıktıları paylaşma ve üretme temel fonksiyonuna sahip olduğu düşünüldüğünde,²³³ sosyal medya ağlarının Anayasa kapsamında değerlendirilecek ifade yayım yolları/araçları içerisinde olduğu belirtilmelidir.²³⁴

Anayasanın 26. maddesinin ikinci cümlesinde haber içerikli iletişim akışını *“Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.”* demekle korumuştur. İlgili araçlar Anayasa tarafından (m. 4) *“haber ve düşünceleri yayma araçları”* olarak kavramlaş-

²³¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (n31)152.

²³² Anayasa Mahkemesi, E 2018/78 (n 98) §120.; Anayasa Mahkemesi, E 2017/21 n(59) § 28.

²³³ John W Moravec, ‘Rethinking Human Capital Development in Knowmad Society’ in John W Moravec (ed), *Knowmad Society* (Education Futures 2013) 36 <<https://educationfutures.com/media/files/KnowmadSociety.pdf>> Erişim Tarihi 31 Temmuz 2025.

²³⁴ Anayasa Mahkemesi bir kararında Anayasanın 26. maddesinde geçen başka yollar ibaresine sosyal medya kanallarını da dahil ederek incelemiştir (AYM, E.2014/87, K.2015/112, 08/12/2015, §114-116).

tırılmış ve vasıtalı kullanım açıkça düzenlenmiştir. Sosyal medya araçları aynı zamanda haber ve düşünceleri yayma araçlarındandır.

Anayasada basın kavramı içerik itibarıyla “*haber alma hürriyeti (28/3)*”, “*haber veya yazıyı, yazmak veya bastırmak (m.28/5)*”, “*olaylar hakkında yayım (m. 28/6)*” yapmak ile ilişkilendirilmiştir. Basın kavramı temelde kişilerin haber alma, verme amacıyla olaylar hakkında ağırlıklı yazılı bilgi aktarımında bulunması şeklinde açıklanabilir. Anlık iletiler ve durum güncellemeleri ile yola çıkan ve yazı temelli sosyal medya araçlarından X’in (twitter) kısa sürede bir bilgi ağına dönüştüğü, internet tabanlı sosyal medya ağlarının kısa sürede yasama organlarının temel problemlerinden birisi haline gelse de ivedi gelişmesi nedeniyle hızlı ayak uydurulamadığı, “*ifade özgürlüğünün yeni pratiklerini barındıran*” sosyal medya platformlarının “*ifade özgürlüğünün sınırlarını ve kapsamını zorladığı*”, yargı organı pratiklerinin sosyal medya kullanıcılarını değil, sosyal medya platformlarını korumayı öncellemenin ciddi bir sorun doğuracağı belirtilmiştir.²³⁵ Anayasada açıkça düzenlenmemiş olmakla beraber sosyal medya araçlarında da bilgi ve haber aktarımı yapılması açısından, basın kavramı ile yakın ilişki içerisinde olduğu ifade edilmelidir.

Sosyal medya araçlarına Anayasada açıkça değinilmemesi, ifadelerin aktarımında başat vasıtalar arasında yer alan bu kitle iletişim aracında kullanılan ifade hürriyetinin hukuki çerçevesini tartışılmalı hale getirmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) tarafından sosyal medya platformlarından 20/3/2014²³⁶ tarihinde Twitter’a ve 27/3/2014 tarihinde Youtube’a getirilen erişim engelleri üzerine açılan davalarda yaptığı incelemelerde, “*basına dair hükümlere yer vermesi*”²³⁷ basını sadece dar anlamda geleneksel medya kapsamında değerlendirmeyip geniş bir yorumla sosyal medyayı da kapsayacak şekilde ele aldığını göstermektedir.

Anayasa Mahkemesi başka bir kararında haber ve köşe yazılarının yayımlandığı ve etkileşim içeren forumların bulunduğu bir internet sitesine erişimin engel-

²³⁵ İbrahim Sena Arvas, ‘İfade Özgürlüğü Bağlamında Türkiye’de Twitter’ in Ali Murat Kınık ve Ali Büyükarıslan (eds), *Sosyal Medya Araştırmaları - III (Göz(@)lenen Toplumdan Göz(@)lenen Bireye)* (Çizgi 2016) 149, 154, 182, 184 <https://www.academia.edu/37847970/İfade_Özgürlüğü_Bağlamında_Türkiye_de_Twitter> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.

²³⁶ Türkiye Barolar Birliği, ‘Türkiye Barolar Birliği TİB’e Dava Açtı’ (24 Mart 2014) <<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-tib-e-dava-acti-23580>> Erişim Tarihi 29 Temmuz 2025.

²³⁷ *Yaman Akdeniz*, (n 141) §35-38.; Anayasa Mahkemesi, *YouTube LLC Corporation Service Company ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/4705, 29 Mayıs 2014, §50-51 <<https://kararlarbilgi.bankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4705>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.

lenmesi üzerine yaptığı bireysel başvuru incelemesini Anayasanın sadece 26. değil, basın hürriyetinin düzenlendiği 28. maddesi üzerinden de yapmıştır.²³⁸ İnternet haberciliği kavramını basın olarak değerlendirmiştir.²³⁹ Yine başka bir kararında ise *“internetteki bu geniş faaliyet alanı çerçevesinde, yayımlanan haber ve fikirlerin Anayasa’nın 28. maddesinde güvence altına alınan basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği”* hususunun her somut olayda ayrıca tartışılması gerektiğini belirtmektedir.²⁴⁰ Mahkemenin bu tutumu basının geleneksel anlamı ile bir kağıt üzerine baskı ile harf ve şekillerin aktarılması olarak algılanmadığını, elektronik ortamlarda görüntülenmiş olma ve internet üzerinden erişilmenin yayılan ifadeyi basın kavramı dışına çıkarmadığının kabul edildiğini göstermektedir. Sosyal medya platformları, ifadelerin doğal ortamlarda değil, özel ve profesyonellerce geliştirilmiş araçlarla yayımıdır. Bu açıdan merkezizsiz olmalarından hareketle ifade hürriyetinin kullanımının özel ve özerk düzenlemelerinden tamamen bağımsız bir alan olduğunu iddia etmek, hukuk prensibi ve mantığı açısından geçerli ve tutarlı olmayacaktır. Sosyal medyada paylaşılan içeriklerin de basın hükümleri çerçevesinde değerlendirilebilmesinin mümkün olduğu söylenebilir.

1982 Anayasasının hazırlanma sürecinde sosyal medya henüz ortaya çıkmamış bir araçtır. 2485 sayılı “Yeni Anayasayı ve Anayasanın Halkoyuna Sunuluş Kanunu”nu hazırlamak (m.2/1-a)” görevini Kurucu Meclise veren Kurucu Meclis Hakkında Kanunun²⁴¹ kabul edildiği 29/6/1981; ‘Kurucu Meclis tarafından halkoylamasına sunulmak üzere kabul edildiği 18/10/1982; 17844 sayılı Resmî Gazete’de yayımlandığı 20/10/1982; halkoylamasına sunulduğu 7/11/1982 ve ardından 17863 Mükerrer sayılı Resmî Gazete’de yeniden yayımlandığı 9/11/1982²⁴² tarihlerinde, etkililiği çevrimiçi kitle iletişim araçlarından sosyal medya henüz ortaya çıkmadığı

²³⁸ Anayasa Mahkemesi, *Ali Kırık* (n188) §38 vd.; Ayrıca bkz. Anayasa Mahkemesi, *Önder Balıkcı* [2.B.], B. No: 2014/6009, 15 Şubat 2017, §1, 28-29 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/6009>> Erişim Tarihi 27 Temmuz 2025.

²³⁹ Anayasa Mahkemesi, *Ali Kırık* (n188) § 43-44.

²⁴⁰ Anayasa Mahkemesi, *Medya Gündem* (n 221) §36.

²⁴¹ Kurucu Meclis Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 2485, Kabul Tarihi: 29.06.1981, RG 30.06.1981/17386 Mükerrer, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402485.pdf> Erişim Tarihi 31 Temmuz 2025.; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, “III. Kurucu Meclis Hakkında Kanun” (Ekin Kitabevi Yayınları 2000) 93-103 <<https://www.anayasa.gen.tr/82ay-hazirlik.htm>> Erişim Tarihi 29 Temmuz 2025.

²⁴² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 Mükerrer, Başlangıç dipnot 1 <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.

için, Anayasada sosyal medyanın kitle iletişim ve ifade yayım araçları arasında sayılmaması olağandır. Bununla beraber 14 tanesi 21. yüzyılda gerçekleşen 19 Anayasa değişikliğinde de²⁴³ sosyal medya araçlarının ifade özgürlüğü içerisinde müstakil sayıldığı ya da onlara özel yer verildiği bir hüküm bulunmamıştır.

Sosyal medya platformlarının ifade hürriyetinin kullanılması ve ifadelerin yayılmasındaki önemli, etkili ve ayırksı yönüne karşın, Anayasada özel ve doğrudan bir düzenlemeye tabi tutulmamıştır. Sosyal medya Anayasa hükümleri karşısında görünmez durumdadır. Onun, ayrı ve özgü denetleme usulüne tabi kılınan basın ile radyo ve televizyon kuruluşlarının denetlemesine dair düzenlemelere bağlı olup olmayacağı hususunda belirsizlik bulunmaktadır. Bununla beraber Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun²⁴⁴ (m. 29/A) uyarınca internet ortamında da yayın yapma hakkına sahip medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarını; “Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik”²⁴⁵ kapsamında radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayımların internet ortamında sunulmasında, sosyal medya platformları üzerinden yapılan yayımları lisanslayabilmekte,²⁴⁶ yapmış olduğu denetimlerde Youtube gibi sosyal medya platformlarındaki görüntülere de kararlarında yer verebilmektedir.²⁴⁷ RTÜK’ün sosyal medya platformları içerisinde yer alan Youtube’da “kanal” hüviyeti kazanmış hesapları “yayıncılık” çerçevesinde değerlendirdiği, özel olarak lisansa tabi tuttuğu da

²⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 Mükerrer, 2709 Sayılı Kanuna Ek ve Değişiklik Getiren Mevzuatın veya Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yürürlüğe Giriş Tarihlerini Gösterir Tablo <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>> Erişim Tarihi 31 Temmuz 2025.

²⁴⁴ Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6112, Kabul Tarihi: 15.02.2011, RG 03.03.2011/27863 <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6112.pdf>> Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2025.

²⁴⁵ Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik, RG 01.08.2019/30849 <<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190801-5.htm>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.; Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik, RG 01.08.2019/30849 <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.32695.pdf>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.

²⁴⁶ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, ‘2025 Yılı Lisans ve Yetkilendirme Ücretleri’ <<https://www.rtuk.gov.tr/2025-yili-lisans-ve-yetkilendirme-ucretleri/1732>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.

²⁴⁷ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, “6112 sayılı Kanun’un 8’inci maddesinin birinci fıkrasının (ğ) bendinin ihlali nedeniyle Kanun’un 32’nci maddesinin birinci fıkrası uyarınca, katalogdan çıkartma, (NETFLIX - LOS GATOS TURKEY YAYIN HİZMETLERİ A.Ş.)”, Üst Kurul Kararı 2020/36, 03.09.2020, No: 7, parag. 14 <<https://www.rtuk.gov.tr/UstKurulKarar/Detay/14406>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.

görülebilmektedir.²⁴⁸ 5651 sayılı Kanun da sosyal medyanın kullanımında sınırlamalar açısından özel düzenlemelere yer vermektedir.

Sonuç

İfade hürriyeti, 1982 Anayasasının kabulündeki şekliyle basın hürriyetinden ayrı düzenlenmesiyle, bir taraftan iletişim meslek mensubu olmayan kişilerin fikirlerini başkalarına aktarma hürriyetleri kabul edilmekte; diğer taraftan ifadelerin kitle iletişim araçları vasıtasıyla meslek mensuplarınca yayılması açısından, dönemin koşulları göz önünde bulundurularak basın hürriyeti, izin sistemi gibi özel kurallar getirilmekteydi. İnternet kullanımının gelişmesi ve sosyal medya ağlarının sık kullanılması neticesinde bireylerin ifade etme faaliyetlerini bu ağlarda gerçekleştirmeleri, ifadelerin profesyonel olmayan şekilde paylaşılmasının sınırlarını aşarak basın hürriyetine ve diğer özel düzenlemelere yaklaştırmaktadır. Gelişmiş ve otoriteden yoksun sosyal medya ağlarının, 20. yüzyılın basım ve yayım ortamlarına eş değer, hatta daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal medya ağlarında kullanılan ifade özgürlüğünün, basın ve yayımla ilgili hükümler gibi özel düzenlemeler bağlamında ele alınma mecburiyetinin doğduğu, bu minvalde anayasal ve yasal düzenlemelerin yapılması ihtiyacının ortaya çıktığı belirtilmelidir.

Hukukun internet, bilgisayar, cep telefonu, sosyal medya gibi *de facto* olarak ortaya çıkan olgulara karşı seyredici, izleyici niteliğindeki ikincil konumundan, *de jure* kapsamında düzenleyici, denetleyici nitelikteki birincil konumuna geçişi zamanında ve doğru olmalıdır. Böylece toplumun ve bireylerin adalet ve güven içerisinde yaşaması o kadar kolaylaşacak, garanti altına alınacak ve hukukun ikincil konumdan birincil konuma geçişi arasında yaşanan hukuki durağanlık çabuk ve zararsız atlatılabilecektir. Sosyal medya ağlarının yaygınlaşması karşısında yaşanan hukuki durağanlık içerisinde de ikincil konumda bulunan hukuk birincil konuma zamanında, doğru ve tam şekilde geçmelidir. Sosyal medya ağlarında kullanılan ifade hürriyeti gibi temel hak ve hürriyetlerin Anayasal nedenlerle sınırlandırılması hususunda yasama, yürütme ve yargı organları etkin hukuki yöntemlerle hareket etmelidir. Bu kapsamda yasama ve içtihatlar yoluyla yargı ana kurallar getirmeli, yürütme ve kararlarıyla yargı, kuralları

²⁴⁸ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 'İnternet Ortamından Yayın Lisansı Almadan Yayın Hizmeti Yapıldığı Tespit Edilen URL Adresi' (23 Haziran 2025) <<https://www.rtuk.gov.tr/duyuru/5030>> Erişim Tarihi 30 Temmuz 2025.; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 'Basın Açıklaması' (23 Haziran 2025) <<https://www.rtuk.gov.tr/basin-aciklamasi/5031>> Erişim Tarihi 29 Temmuz 2025.

uygulamalı ve tatbikini göstermeli ve idari yaptırımlarla yürütme ve mahkeme kararlarıyla yargı kuralların uygulanmamasını yaptırıma bağlamalıdır. Bu çerçevede Devletin üç ana organının da sosyal medya ağlarında kullanılan ifade hürriyetinin ahlak nedeniyle sınırlandırılması hususunu değerlendirmesine ve bu kıstası da etkin şekilde uygulamaya almasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece sosyal medya ağlarında kullanılan ahlaka aykırı ifadelerin yayılmasıyla oluşan toplum ve fert zararı giderilebilecek, ifade hürriyetinin ahlaka aykırılığın değerlendirilmesi konusunda yaşanan hukukun ve Devlet otoritesinin denetim ve gözetim durağanlığı sona erecektir. Sosyal medya ağlarında hukuki güvenlik sağlanabilecek, isabetli hukuk kurallarının tespiti ve doğru uygulanışı açısından gelişme kaydedilebilecektir. Bu noktada sosyal medya ağlarında gelişi güzel, hukuka aykırı olan veya olmayan ifadelerin ortaya konulmasına maruz kalmaktan başka seçeneği olmayan bireyler, hukuka uygun bilgilerin edinilmesi ve tartışılması temelli düzenin fertleri haline gelme imkanını elde edebilecektir.

Sosyal medya ağlarının basın meslek mensubu ya da televizyon programcısı olmayan içerik üreticileri, internet haber siteleri ve süreli yayın sahiplerinin birçoğunun okunma oranlarından çok daha geniş kitlelere hitap edebilmekte, ürettikleri içeriklerin görüntülenme sayılarıyla basılı yayınların tiraj rakamlarına, televizyon kanallarının izlenme reytinglerine çok kolay ulaşabilmektedir. Buna karşılık kurumsal ve profesyonel hüviyet taşımadıkları için Basın Kanununa²⁴⁹ ve Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanuna²⁵⁰ tabi olmaları konusunda duraksama oluşturmaktadır. 5651 sayılı Kanunda gerçekleştirildiği gibi sosyal medya ağ ve platformlarına yönelik doğrudan ve açık düzenlemelerin yaygın olmaması, ilgili diğer meri mevzuat hükümlerinin çoğunluğunun sosyal medya kullanıcılarına tatbikini tartışmaya açık konuma getirmektedir. Bu bağlamda sosyal medya ağlarının kullanım rahatlığı, kolaylığı ve anonimliğinin korunarak kendilerine özgü bir kanun oluşturulması, mevcut kanunlara ağlara ve kullanıcılarına yönelik özel hükümler eklenmesi veya nitelikleri uygun düştüğü ölçüde ağların mevcut hükümler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada X (Twitter) gibi platformların basın kuruluşu, etkili paylaşımcıların da çalışanlar olarak değerlendirilmesi, Youtube gibi platformların televizyon yayını kapsamında ele alınması gibi genişletici yorum yöntemlerinin kullanılması ya da hükümler getirilmesi gerekebilecektir.

²⁴⁹ Basın Kanunu, Kanun Numarası: 5187, Kabul Tarihi: 09.06.2004, RG 26.06.2004/25504
<<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5187.pdf>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2025.

²⁵⁰ Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, (n244).

Sonuç olarak düşünce hürriyeti geçmiş Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ile beraber 1982 Anayasasında da kabul edilmiş ve düzenlenmiştir. Düşünceleri açıklama hürriyeti olarak da tanımlanan ifade hürriyetinin ise teknik düzenlemelerini önceki Anayasalara göre ayrıntılı olarak 1982 Anayasası içermekte ve sınırlandırma nedenleri de Anayasa tarafından düzenlenmektedir. 1982 Anayasasına göre ifade hürriyetinin sınırlandırılmasında, sınırlandırma nedeni olarak ahlak unsurunun kullanımı gerekmektedir. Ulusal düzeyde Anayasada ifade hürriyetinin sınırlama nedenlerinin düzenlendiği 26. madde 2. fıkra kapsamında Cumhuriyetin temel nitelikleri kavramı; Cumhuriyetin temel niteliklerinin düzenlendiği 2. madde kapsamında toplumun huzuru, Atatürk Milliyetçiliği ve başlangıçta belirtilen temel ilkeler kavramları; başlangıçtaki temel ilkeler kapsamında Türklüğün tarihî ve manevî değerleri, Atatürk milliyetçiliği, millî kültür ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme kavramları değerlendirildiğinde bu gerekliliğe ulaşılmaktadır. Uluslararası düzeyde ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin iç hukuka etkisi değerlendirildiğinde, Sözleşmenin açık düzenlemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarıyla, ahlaka aykırılığın ifade hürriyetinin kısıtlama nedeni olarak yasama, yürütme ve yargı organlarıca kabul edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocukların, gençlerin ve ailenin korunması söz konusu olduğunda, ulusal ve uluslararası hukuk tam bir uyumla ifade hürriyetinin ahlaka aykırılık nedeniyle sınırlandırılabilirliğini kabul etmektedir. Çalışmada ilgili değerlendirmeler Anayasanın ifade hürriyeti düzenlemesindeki değişiklikler, ulusal ve uluslararası çeşitli mevzuat düzenlemeleri ve ayrıca tarihî yorum, yasama yorumu, lafzi yorum ve bilim yorumu prensipleri çerçevesinde de yapılmaktadır. Son olarak, sosyal medyada kullanılan ifade hürriyeti değerlendirildiğinde, sosyal medya araçlarının yaygın etkisi ve kullanıcıların yaş çeşitliliği dolayısıyla ifade hürriyetinin kısıtlanma sebebi olarak ahlaka aykırılığın kabulü, aynı zamanda toplumsal zorunlu bir ihtiyacı karşılamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- Akıllıoğlu T, *İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri* (3. Baskı, Yetkin, Ankara 2019)
- Akın İ F, *Kamu Hukuku* (5. Baskı, Beta 1987)
- Anayasa Mahkemesi, *60 Yıl 60 Makale: Cilt 2* (Anayasa Mahkemesi 2022) <https://www.anayasa.gov.tr/media/7965/60_makale_cilt_02.pdf> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2025
- Arvas İ S, 'İfade Özgürlüğü Bağlamında Türkiye'de Twitter' in Kınık A M and Büyükarslan A (eds), *Sosyal Medya Araştırmaları - III (Göz(@)lenen Toplumdan Göz(@)lenen Bireye)* (Çizgi 2016) <https://www.academia.edu/37847970/İfade_Özgürlüğü_Bağlamında_Türkiye_de_Twitter> Erişim Tarihi: 30.07.2025
- Beccaria C, *Dei delitti e delle pene* (1764)
- Bıçak V, *AİHM Kararlarında İfade Özgürlüğü* (Birinci Basım, Ütopya Basın Yayın Ltd Şti, Ankara 2002)
- Carré de Malberg R, *Mélanges* (1933; 1977) <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9371s/f124.item>> Erişim Tarihi: 23.07.2025
- Çokkaş Y, *Türk İdare Hukukunda Kamu Görevlilerinin İfade Özgürlüğü* (Oniki Levha 2025)
- Dutertre G, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler* (Avrupa Konseyi Yayınları, Çeviri, 2013) <<https://www.anayasa.gov.tr/media/3600/aihmkararlarindanornekler.pdf>>
- Erdem F H and Heper Y, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri - Madde Karşılaştırmalı* (SETA 2011) <https://www.setav.org/assets/uploads/2016/11/20151130151845_turkiye-cumhuriyeti-anayasalari-ve-anayasa-onerileri-pdf.pdf> Erişim Tarihi 15.04.2025.
- Fendoğlu HT, *Anayasa Hukuku* (7. baskı, Yetkin Yayınları 2019)
- Gözler K, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt I (2. baskı, Ekin 2020)
- Gramsci A, *Selections From the Prison Notebooks* (Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith eds and trs, 11th edn, International Publishers 1992) <<https://ia600506.us.archive.org/19/items/AntonioGramsciSelectionsFromThePrisonNotebooks/Antonio-Gramsci-Selections-from-the-Prison-Notebooks.pdf>>
- Jellinek G, *L'État Moderne et Son Droit (Théorie Juridique de l'État)* (Georges Fardis tr, Cilt 2, 1913)
- -, *System der subjektiven öffentlichen Rechte* (J C B Mohr (Paul Siebeck), 1892)
- Kapani M, *Kamu Hürriyetleri* (6. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981)

- Karan U, *İfade ve Bilgi Edinme Özgürlüğüne İlişkin Karşılaştırmalı Çalışma* (WEglobal 2023) <<https://ipatemelhaklar.ab.gov.tr/wp-content/uploads/2024/12/1-IfadeBilgiEdinmeOzgurlugu-17-10-24.pdf>> Erişim Tarihi: 15.04.2025.
- -, *İfade Özgürlüğü* (Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2018) <https://www.anayasa.gov.tr/media/3545/02_ifade_ozgurlugu.pdf> Erişim Tarihi: 13.03.2025
- Keser H, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Devletin Pozitif Sorumlulukları* (Adalet 2023)
- Köküsarı İ, 'Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı ve Etkisi' in *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 60. Yılı Anısına: 60 Yıl 60 Makale*, Cilt 2 (Anayasa Mahkemesi 2022) <https://www.anayasa.gov.tr/media/7965/60_makale_cilt_02.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2025.
- Moravec J W, 'Rethinking Human Capital Development in Knowmad Society' in Moravec J W (ed), *Knowmad Society* (Education Futures 2013) <<https://educationfutures.com/media/files/KnowmadSociety.pdf>> Erişim Tarihi: 31.07.2025
- Mukti SK, Chandratreya A and others (eds), *Futuristic Trends in Management* (Iterative International Publishers 2024) <<https://iipseries.org/assets/docupload/rs120247F03E39F7EE5267.pdf>> Erişim Tarihi: 13.07.2025
- Mumcu A, Özbudun E, Feyzioğlu T, Ülken Y ve Çubukçu A, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II* (Yükseköğretim Kurulu Yayınları No: 5, Ankara 1987)
- Onar E, *Türk Parlamento Tarihi - TBMM XII. Dönem (1961-1965) - Biyografi*, Cilt IV (Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu)
- Redhouse J W, *Redhouse Turkish Dictionary (English-Turkish, Turkish-English)* (2nd edn, 1880)
- Sâmi Ş, *Kâmûs-i Türkî* (İkdam [Ahmed Cevdet] 1317)
- Şen M ve Kaplan R, *T.C. Anayasa Mahkemesinin İfade Özgürlüğü Kapsamında Verdiği Kararların Özeti* (Council of Europe 2020) <<https://rm.coe.int/16807005e5>> Erişim Tarihi: 26.07.2025
- Tallentyre SG, *The Friends of Voltaire* (London 1906)
- Taş I M, 'Yapay Zekalı Sistemlerin Hukuki Kişiliği ve Cezai Sorumluluğu' in Sipahi Y (ed), *Yapay Zeka Çağında İslam ve Hukuk* (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi 2022) <<https://ihyaz.mehmetakif.edu.tr/files/yapay-zeka-caginda-islam-ve-hukuk.pdf>> Erişim Tarihi: 15.10.2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Albümü 1920-2010*, Cilt 4 (1960-1983) (2. Basım, 2010) <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Albumler/Tbmm_Albumu/Cilt4.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- T.C. Anayasa Mahkemesi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)* (Yılmazoğlu Y E ve Perdecioğlu İ E haz., 3. bası, Anayasa Mahkemesi Yayınları 2021) <https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf> Erişim Tarihi: 15.04.2025

Makaleler

- Akıllıoğlu T, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz' (1989) 44(03) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 155-173 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36620>> Erişim Tarihi: 15.04.2025.
- Aliefendioğlu Y, 'Anayasal Yargıda Yorum' (1995) 28(3) *Amme İdaresi Dergisi* 3-26 <https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/28/4/1_aliefendioglu.pdf> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Arslan Z, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler' (2000) 17 *Anayasa Yargısı* 274-293 <<https://www.anayasa.gov.tr/media/4669/arslan.pdf>> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- Bauman Z, 'Times of Interregnum' (2012) 5(1) *Ethics & Global Politics* <https://www.researchgate.net/publication/273217530_Times_of_interregnum> Erişim Tarihi: 14.01.2025
- Bilgen P, 'Sert Çekirdekli Temel Haklar' (1994) No 8 *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1-3 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5502>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Birol S, '1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü' (2012) II (43) *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 39-54 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213077>> Erişim Tarihi: 13.07.2025
- Büyüktavşan M T, 'Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü Bağlamında İnsan Hakları Eylem Planına Bir Bakış' (2021) *İnsan Hakları* 07 <<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/272021233736%C4%B0HB%20VII.pdf>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Can O, 'Belirlilik İlkesine Anayasal Bakış' (2005) 9 (1-2) *Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 89-125 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1861696>> Erişim Tarihi: 18.07.2025
- Cunbur M, 'Basın, Yayın ve Kitap' (1988) 5 (11) *Erdem* 405-436 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693060>> Erişim Tarihi: 17.05.2025
- Çağlar B, 'Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları' (1984) 5(1-3) *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* 3-34 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13751>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- DiNucci D, 'Fragmented Future' (1999) 53 (4) *Print* 32 <http://darcy.com/fragmented_future.pdf> Erişim Tarihi: 18.10.2025
- Dönmez G ve Sabancılar Eren S, '1982 Anayasası Açısından Olağan ve Olağanüstü Hâl Dönemlerinde Seyahat Özgürlüğünün Sınırlanması Üzerine Bir Değerlendirme' (2023) 34 (3) *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 123-138 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3335061>> Erişim Tarihi: 16.04.2025
- Dündar Sezer T, '1982 Anayasasına Göre Özel Sınırlama Sebebi Bulunmayan Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu ve Anayasa Mahkemesi Kararları' (2014) 3 (5) *Anayasa Hukuku Dergisi* 375-411 <<https://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/Dündar-Sezer-AYHD-5.pdf>> Erişim Tarihi: 15.04.2025

- Ersöz B, 'Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0' (2020) 1 (2) Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi 58-65 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1294558>> Erişim Tarihi: 15.03.2025
- Fendoğlu H T, 'Uluslararası insan hakları belgelerinin uygulamasında bağımsız ölçü norm veya destek ölçü norm sorunu' (2000) 17 Anayasa Yargısı 363-384 <https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/fendoglu.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2025
- Gümüş AT, 'Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı', (2005) 13 (2) 133-172, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262632>> Erişim Tarihi: 16.04.2025
- Hadımoğlu N Ö, "'Genel Güvenlik Bakımından Mahzurlu Olanlar"ın Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğü ile Pasaport Kanunu'nun 23. Maddesi' (2012) 67(3) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 109-158 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13751>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Kaboğlu İÖ, 'Düşünce Özgürlüğü (Avrupa Ölçütleri ve Türkiye)' İnsan Hakları Yıllığı 45-53. TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, *Düşünce Özgürlüğü ve 1982 Anayasası (Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Uygulaması)* Konferansı <https://ihy.hacibayram.edu.tr/documents/article/2/15/1/2_kaboglu.pdf> Erişim Tarihi: 20.08.2025
- Kaya S B, 'Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Olağanüstü Hal'in Hukuki Rejimi Üzerine Bir İnceleme' (2022) 34(158) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 1-32 <<https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/Dergi158/30/>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Keskinsoy Ö, Kaya SB ve Demir HS, 'Anayasa Mahkemesi İçtihadında "Kanunilik" Kriterinin Uygulanması Üzerine Bir İnceleme' (2024) 57 (4) *Amme İdaresi Dergisi* 1-34
- Kocaoğlu SS, 'Susma Hakkı' (2011) 69 (1) *Ankara Barosu Dergisi* 29-58 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397793>> Erişim Tarihi: 13.07.2025
- Küçük A, '1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler' (2016) (82) *Liberal Düşünce Dergisi* 5-54 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790414>> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- Mumcu A, '1924 Anayasası' (1986) 2(5) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 383-399 <<https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/457/tur>> Erişim Tarihi: 02.02.2025.
- Özbey Ö, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları' (2013) 106 *TBB Dergisi* 41-92 <<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1269>> Erişim Tarihi: 02.02.2025
- Sağlam M, 'Ekim 2001 Tarihinde Yapılan Anayasa Değişiklikleri Sonrasında Düzenlendikleri Maddede Hiçbir Sınırlama Nedenine Yer Verilmemiş Olan Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırı Sorunu' (2002) 18 (1) *Anayasa Yargısı* <<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939124>> Erişim Tarihi 20 Nisan 2025

- Sertkaya O F, 'Etimoloji Nedir - Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay / +ey Eki Üzerine' (2012) 19(1) *Türkoloji Dergisi* 43-72 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/648641>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Soysal M, 'Haklar ve Özgürlükler Bakımında 1961 Anayasasının Evrensel Anlamı' 24 (01) 1969 Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 91-94 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37080>> Erişim Tarihi: 14.07.2025
- Tamgaç S, 'Mağara Duvarlarından Sanal Duvarlara: İletişimin Dönüşümü' (2022) 2 (3) Türkiye Medya Akademisi Dergisi 83-105 <<https://www.turkiyemedyaakademisi.com/index.php/tumader/article/view/39/36>> Erişim Tarihi: 14.07.2025
- Tümay M, 'Kişilik Hakları ve Basın Hürriyeti Çatışmasında İfade Hürriyeti Dengesi' (2015) 31 (1) Anayasa Yargısı 355-378 <<https://anayasa.gov.tr/media/4443/11.pdf>> Erişim Tarihi: 14.07.2025
- Yıldırım Y, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Dinamik Yorum Yöntemi' (2023) İnsan Hakları 42-45 <<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/9052023125904yakup.pdf>> Erişim Tarihi: 19.10.2025

Kararlar

- Adnan Oktar* (3) [2.B.], B. No: 2013/1123, 10.2013 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1123>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Anayasa Mahkemesi, *Ali Kırık* [2.B.], B. No: 2014/5552, 26 Ekim 2017, <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5552>> Erişim Tarihi: 28.07.2025
- Anayasa Mahkemesi, E 1963/336 K 1967/29 (26-27.09.1967), RG 19.10.1968/13031 <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1967-29-nrm.pdf>> Erişim Tarihi: 05.03.2025
- Anayasa Mahkemesi, E 1984/14 K 1985/7, 13.06.1985 <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1985/7>> Erişim Tarihi: 19.10.2025
- Anayasa Mahkemesi, E 2018/78 K 2022/114, 13.10.2022 <<https://normkararlarbilgi bankasi.anayasa.gov.tr/ND/2022/114?EsasNo=2018%2F78>>
- Anayasa Mahkemesi, E 2017/21 K 2020/77, 24.12.2020
- Anayasa Mahkemesi, E 2009/9 K2011/103, 16.6.2011 <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2011/103>> Erişim Tarihi: 19.10.2025
- Anayasa Mahkemesi, *Hint Aseel Hayvanları Koruma ve Geliştirme Derneği ve Hikmet Neğuç*, B. No: 2014/4711, 22 Şubat 2017 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4711>>
- Anayasa Mahkemesi, *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK]*, B. No: 2013/2623, 11 Kasım 2015 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2623>>

Anayasa Mahkemesi, *Yaman Akdeniz ve diğ erleri* [2.B.], B. No: 2014/3986, 2.4.2014, §35-38 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3986>> Eriş im Tarihi: 29.07.2025

Anayasa Mahkemesi, *YouTube LLC Corporation Service Company ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/4705, 29 Mayıs 2014, §50-51 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4705>> Erişim Tarihi: 30.07.2025

AYM, E.2014/87, K.2015/112, 08/12/2015

Aydın Tatlav v Turkey App no 50692/99 (ECHR, 2 May 2006) <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120745>> Erişim Tarihi: 03.04.2025

Bekir Coşkun [2.B.], B. No: 2014/12151, 4/6/2015, R.G. T-S: 1/7/2015-29403
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/12151>

Case of *Von Hannover v Germany (No 2)*, App nos 40660/08 and 60641/08 (ECHR, 7 February 2012) <<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-109029>> Erişim Tarihi: 10.04.2025

Danıştay 5 D, 1986/1723, 1991/933, 22 (84-85) 1992 Danıştay Dergisi
<https://www.danistay.gov.tr/assets/pdf/yayinlar/dergi/2021-02-24-02-24-1864107.pdf>
 Erişim Tarihi: 05.03.2025

Emin Aydın, B. No: 2013/2602 (AYM, 23 Ocak 2014) <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2602>> Erişim Tarihi: 13.07.2025

Fatih Taş [GK], B. No: 2013/1461, 12/11/2014 <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1461>>

Handyside v the United Kingdom App no 5493/72 (ECHR, 7 December 1976)
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57499%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57499%22]}) Erişim Ta-
 rihi: 19.05.2025

Fikriye Aydin ve diğ erleri, B. No: 2013/6154 (AYM, 11 Aralık 2014) <<https://kararlarbilgi.bankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6154>> Erişim Tarihi: 13.07.2025

Handyside v the United Kingdom App no 5493/72 (ECHR, 7 December 1976)
<https://insanhaklari.gen.tr/Metin.aspx?id=554&d=T> Erişim Tarihi: 11.12.2024

Handyside v the United Kingdom App no 5493/72 (ECHR, 7 December 1976) (Osman Doğru çev) <<https://arsivdosya.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/Download/Kararlar/EmsalAIHMKararlari/Handyside-Birlesik%20Krallik%2007.12.1976%20tarih%20ve%205493-72%20Basvuru%20Numarali%20Karar.docx?download=true>> Erişim Tarihi: 15.10.2020

İlhan Cihaner (2) [1.B.], B. No: 2013/5574, 30/6/2014, §44) <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5574>> Erişim Tarihi: 15.04.2025

İrfan Sancı, [2. B.] B. No 2014/20168 (AYM 26 Ekim 2017) § 53 <<https://kararlarbilgi.bankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/20168>> Erişim Tarihi: 17.04.2025

İsviçre Raelyen Hareketi v İsviçre, B. No: 16354/06 (AİHM, 13 Temmuz 2012) (İnsan Hakları Vakfı çev. 2013) <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126620%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126620%22]})> Erişim Tarihi: 13.07.2025

Karataş v Turkey App no 23168/94 (ECHR, 8 July 1999) (T.C. Dışişleri Bakanlığı, AKGY çev, 2005) <[https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-121609&filename=CASE OF KARATAS v. TURKEY - \[Turkish Translation\] by the Turkish Ministry of Foreign Affairs.pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-121609&filename=CASE OF KARATAS v. TURKEY - [Turkish Translation] by the Turkish Ministry of Foreign Affairs.pdf)> Erişim Tarihi: 15.01.2020

Meltem Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK], B. No: 2018/13551, 23/2/2023

Murphy v Ireland, App no 44179/9 (ECHR, 10 July 2003) <<https://insanhaklari.gen.tr/Metin.aspx?id=32157&d=E>> Erişim Tarihi: 13.07.2025

Mustafa Tepeli [GK], B. No: 2014/5831, 1/3/2017

Müller and Others v Switzerland App no 10737/84 (ECHR, 24 May 1988) <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487>> Erişim Tarihi: 18.05.2025

Mouvement Raëlien Suisse v Switzerland App no 16354/06 (ECHR, 13 July 2012) (Türkiye İnsan Hakları Vakfı çev, 2013) <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126620%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126620%22]})> Erişim Tarihi: 27.02.2025

Özgür Gündem v Turkey App no 23144/93 (ECHR, 16 April 2000) (Dışişleri Bakanlığı AKGY çev, 2000) <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2223144/93%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2223144/93%22]})> Erişim Tarihi: 20.05.2025

VgT Verein gegen Tierfabriken v Switzerland App no 24699/94 (ECHR, 28 June 2001) <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59535>>

Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019

Wingrove v the United Kingdom App no 17419/90 (ECHR, 25 November 1996) <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080>> Erişim Tarihi: 19.05.2025

Mevzuat

الاتفاقية الأوروبية لحقوق الإنسان 1950 (Avrupa İnsan hakları Mahkemesi çev.) <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ARA> Erişim Tarihi: 15.02.2025

Akman M, 'Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I: 1. Tertip Düstür'un Tarihi Fihrist ve Dizini' (2007) (3) Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları (Bahar) 67-224 <https://isamveri.org/pdfdrg/D02894/2007_3/2007_3_AKMANM.pdf> Erişim Tarihi: 25.07.2025

Arslan A, 'Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi', Genç Hukukçular Hukuk Okumaları 9-27 <<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/belgeler/144.pdf>> Erişim Tarihi: 24.07.2025

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1950 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çev.) <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur> Erişim Tarihi: 15.02.2025

- Basın Kanunu, Kanun Numarası: 5187, Kabul Tarihi: 09.06.2004, RG 26.06.2004/25504
<<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5187.pdf>> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2025
- Cemiyetler Kanunu (mülga), Kanun Numarası: 3512, Kabul Tarihi: 28.06.1938, RG 14.07.1938/3959
<<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/b082/tbmm050260820470.pdf>> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- Cemiyetler Kanunu (mülga), Kanun Numarası: 3512, Kabul Tarihi: 28.06.1938, RG 14.07.1938/3959
<https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Mulga/3512_Sayili_Dernekler_Kanunu_1938.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- Ceza Muhakemesi Kanunu, Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004, RG 17.12.2004/25673 <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf>> Erişim Tarihi: 13.07.2025.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union, OJ C 326, 26 Ekim 2012, 391-407
v<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN#d1e167-393-1>> Erişim Tarihi: 15.10.2025
- Council of Europe, *İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi - Recommendation CM/Rec(2014)6 ve Açıklayıcı Memorandum* (2014) <<https://search.coe.int/cm?i=09125948801c52d8>>
- Convenio Europeo de Derechos Humanos 1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_SPA> Erişim Tarihi: 15.02.2025
- Convention européenne des droits de l'homme 1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_FRA> Erişim Tarihi: 15.02.2025
- Council of Europe, *İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi - Recommendation CM/Rec(2014)6 ve Açıklayıcı Memorandum* (16 Nisan 2014) <<https://search.coe.int/cm?i=09125948801c52d8>> Erişim Tarihi: 17.09.2025
- Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu* (Esas No 1/463, Karar No 434, 30 Temmuz 1982) <<https://www.kanunum.com/files/2709-1-6.pdf>>
- Dışişleri Bakanlığı, 'Tebliğ' RG 21.04.1987/19438 <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19438.pdf>> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- Die Europäische Menschenrechtskonvention 1950, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çev. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_DEU> Erişim Tarihi: 15.02.2025
- Directive (EU) 2018/1808 of 14 November 2018 [2018] OJ L303/69 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1808>> Erişim Tarihi: 09.12.2025

- Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken, 1 September 2017 <https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#/switch/tocPane?_ts=1765063580077> Erişim Tarihi: 10.05.2025
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (23 Mayıs 1949) <<https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz#1>> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- European Convention on Human Rights 1950 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG> Erişim Tarihi: 15.02.2025
- İnsan hakları evrensel beyanname, 10/12/0948, <<https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>> Erişim Tarihi: 10.07.2025.
- İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6366, Kabul Tarihi: 10.03.1954, RG 19.03.1954/8662 <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf>> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5651, Kabul Tarihi: 4.5.2007, RG 23.5.2007/26530
- Kânûn-ı Esâsî, 7 Zilhicce 1293 (1876) <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsî/>>
- Kanun-ı Esasî'nin Bazı Mevadd-ı Muaddelesine Dair Kanun, Kanun Numarası: -, Kabul Tarihi: 7 Zilhicce (Hicrî), TV 19.Şaban.1327/321; Düstur 2. Tertip, c. 1, s. 638 <<https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/AOF-ADALET/anayasalar/1876-01.pdf>> Erişim Tarihi: 26.07.2025
- Kurucu Meclis Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 2485, Kabul Tarihi: 29.06.1981, RG 30.06.1981/17386 Mükerrer <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402485.pdf> Erişim Tarihi: 31.07.2025
- Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act) (OJ L 277, 27.10.2022, 1-102) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>> Erişim Tarihi: 15.10.2025
- Radio, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik, RG 01.08.2019/30849 <<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190801-5.htm>> Erişim Tarihi: 30.07.2025
- TBMM, Kanunlar ve Kararlar Bilgi Sistemi, <<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/>> Erişim Tarihi: 06.06.2025
- Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20.04.1340 (1924), Düstur, Tertip 3, Cilt 5, s. 576 <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1924-anayasasi/>>

Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004, RG 12.10.2004/25611. <<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>> Erişim Tarihi: 13.07.2025

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Madde Gereğçeli)* (TBMM Yayınları 2008) <<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/974c8df8-217c-461c-970b-36ab919de386/content>>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 (Mükerrer)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 Mükerrer <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>> Erişim Tarihi: 30.07.2025

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası '2709 Sayılı Kanunun orijinal hali', Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 (Mükerrer) <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>> Erişim Tarihi: 15.04.2025

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası '17/10/1987 tarihli ve 3361 sayılı Kanun ile değışik hali', Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, (17.10.1987 tarihli ve 3361 sayılı Kanun ile değışik hâli), RG 09.11.1982/17863 Mükerrer <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19870517.pdf>> Erişim Tarihi: 05.03.2025

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası '3.10.2001 tarihli 4709 sayılı Kanun ile değıştirilmiş hali', Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863 (Mükerrer); değışiklik ile <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-20011003.pdf>> Erişim Tarihi: 20.10.2025.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değıştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4709, Kabul Tarihi: 03.10.2001, RG 17.10.2001/24556 (Mükerrer) <<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017M1.htm>> Erişim Tarihi: 19.09.2025

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değıştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi, 06.09.2001, E. 2/803 <<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y3/T2/WebOnergeMetni/f5707f73-d397-4eed-8ea8-2dc4f4e52df7.pdf>> Erişim Tarihi: 19.09.2025

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi B: 34 (30/3/1961) 3/35 <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c002/tm_00002034.pdf> Erişim Tarihi: 25.07.2025

Elektronik Kaynaklar

Akvaryum Türkçe Sözlük, <<https://kelime.com/>>

Anayasa Mahkemesi, 'İfade Özgürlüğüne Dair Emsal Kararlar - Yayımlanan Basılı Eser veya Süreli Yayın Nedeniyle Cezaya Çarptırılma' <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/temel-hak-ve-ozgurluklerin-ihlaline-dair-emsal-kararlar/ifade-ozgurlugune-dair-emsal-kararlar/ifade-ozgurlugune-dair-emsal-kararlar-tum-liste>> Erişim Tarihi: 30.07.2025.

- Berka W ve Tretter H, *Public Service Media Under Article 10 of the European Convention on Human Rights* (European Broadcasting Union, Aralık 2013) <https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/Art%2010%20Study_final.pdf>
- DeepL, <<https://www.deepl.com/tr/translator#en/tr/expression>> Erişim Tarihi: 05.05.2025
- Dış İşleri Bakanlığı 'Avrupa Konseyi (AK)' <<https://www.mfa.gov.tr/insan-haklari-ve-avrupa-konseyi.tr.mfa>> Erişim Tarihi: 29.07.2025
- European Parliamentary Research Service, Tarja Laaninen and Joris Bol, *EPRS - Members' Research Service* PE 779.235 (December 2025) <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/779235/EPRS_BRI\(2025\)779235_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/779235/EPRS_BRI(2025)779235_EN.pdf)> Erişim Tarihi: 09.12.2025
- European Parliament, 'Children Should Be at Least 16 to Access Social Media, Say MEPs' (Press Release, 26 November 2025) <<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20251120IPR31496/children-should-be-at-least-16-to-access-social-media-say-meps>> Erişim Tarihi: 09.12.2025.
- Erdoğan M, 'Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif' (2001) 24 (Güz) *Liberal Düşünce* 8, 13 <<http://www.liberal.org.tr/sayfa/demokratik-toplumda-ifade-ozgurlugu-ozgurlukcu-bir-perspektif-mustafa-erdogan,224.php>>
- EtimolojiTürkçe, <<https://www.etimolojiturkce.com/>>
- European Commission, 'Towards the Next Technological Transition: Commission Presents EU Strategy to Lead on Web 4.0 and Virtual Worlds' (11 Temmuz 2023) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_3718/IP_23_3718_EN.pdf> Erişim Tarihi: 18.10.2025
- European Commission, 'WEB4HUB: A Space for the Metaverse - Virtual World and the Transition to Web 4.0' (2025) <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/web4hub>> Erişim Tarihi: 18.10.2025
- Kubbealtı Lügatı*, <<https://www.lugatim.com/s/TÂBİR>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Genel Osmanlıca Sözlüğü*, <<https://kelime.com/kelime/ta'b%C3%A9r/633354b2101dea5b8e10da26-633354b2661b5c15887ede65/os/tumu/gos>> Erişim Tarihi: 15.04.2025
- Google Çeviri, <<https://translate.google.com/?sl=en&tl=tr&text=expression&op=translate>> Erişim Tarihi: 05.05.2025
- Gözler K, *Türk Anayasa Hukuku*, "III. Kurucu Meclis Hakkında Kanun" (Ekin Kitabevi Yayınları 2000) 93-103 <<https://www.anayasa.gen.tr/82ay-hazirlik.htm>> Erişim Tarihi: 29.07.2025
- Gözler K, 'Yorum İlkeleri', "Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması", Kamu Hukukçuları Platformu ve Türkiye Barolar Birliği, 29 Eylül 2012, <<https://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri.pdf>> Erişim Tarihi: 10.06.2025

- İldeş S, 'Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması Yasağı' (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2012), 36 <<https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/50162.pdf>>
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C: 1, İ: 131 (30/7/1325) <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c006/mmbd01ic01c006ink131.pdf>> Erişim Tarihi: 25.07.2025
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C: 2, İ: 1 (2/6/1325) <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c004/mmbd01ic01c004ink093.pdf>> Erişim Tarihi: 25.07.2025
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C: 2, İ: 101 (13/6/1325) <<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c005/mmbd01ic01c005ink101.pdf>> Erişim Tarihi: 26.07.2025.
- Nişanyan Sözlük, <<https://www.nisanyansozluk.com/>>
- Oxford English Dictionary, (Oxford University Press 2025) <<https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=expression>> Erişim Tarihi: 05.03.2025
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, '2025 Yılı Lisans ve Yetkilendirme Ücretleri' <<https://www.rtuk.gov.tr/2025-yili-lisans-ve-yetkilendirme-ucetleri/1732>> Erişim Tarihi: 30.07.2025
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 'Basın Açıklaması' <<https://www.rtuk.gov.tr/basin-aciklamasi/5031>> Erişim Tarihi: 29.07.2025
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 'İnternet Ortamından Yayın Lisansı Almadan Yayın Hizmeti Yapıldığı Tespit Edilen URL Adresi' <<https://www.rtuk.gov.tr/duyuru/5030>> Erişim Tarihi: 30.07.2025.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (NETFLIX - LOS GATOS TURKEY YAYIN HİZMETLERİ A.Ş.), 'Üst Kurul Kararı 2020/36, 03.09.2020, No: 7, <<https://www.rtuk.gov.tr/UstKurulKarar/Detay/14406>> Erişim Tarihi: 30.07.2025
- Sunay R, 'İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları (Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında)' (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 1999) <<https://openaccess.selcuk.edu.tr/items/7901e482-498f-49d2-a6ed-71fb2eccd5b8>>
- Şen M ve Kaplan R, *T.C. Anayasa Mahkemesinin İfade Özgürlüğü Kapsamında Verdiği Kararların Özeti* (Council of Europe 2020) <<https://rm.coe.int/16807005e5>> Erişim Tarihi: 26.07.2025
- TDK, *Güncel Türkçe Sözlük* <<https://sozluk.gov.tr/>> Erişim Tarihi: 06.02.2025
- Tomurcuk İngilizce Sözlük, (Kelime.com, İstanbul) <<https://kelime.com/kelime/expression/63335441101dea5b8e0ea0e3-6333544136cd6ff942a1798d/en/tumu/tois>> Erişim Tarihi: 05.05.2025
- Tureng, <<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/expression>> Erişim Tarihi: 05.05.2025

- Türkiye Barolar Birliği, 'Türkiye Barolar Birliği TİB'e Dava Açtı' (24 Mart 2014) <<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-tib-e-dava-acti-23580>> Erişim Tarihi: 29.07.2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21. Dönem 3. Yasama Yılı 131. Birleşim, 24/9/2001, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/5964>> Erişim Tarihi: 20.09.2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21. Dönem 3. Yasama Yılı, 132. Birleşim, 24/9/2001, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/5984>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21. Dönem 3. Yasama Yılı 135. Birleşim 28.09.2001, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 58 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/6044>> Erişim Tarihi 21 Eylül 2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (21. Dönem) 4. Yasama Yılı (2. Birleşim) 2/10/2001 Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 9-10 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/6084>> Erişim Tarihi 10 Eylül 2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (21. Dönem) 4. Yasama Yılı (3. Birleşim) Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 24 <<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/6085>> Erişim Tarihi 22 Ağustos 2025
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Albümü 1920-2010*, Cilt 4 (1960-1983) (2. Basım, 2010) <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Albumler/Tbmm_Albumu/Cilt4.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2025
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu*, 2/803 <<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/57ea6c72-382a-4bc5-a133-bad1d36b6d72.htm>> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2025
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi B: 43 (12/4/1961) <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM___/d00/c003/tm__00003043.pdf> Erişim Tarihi: 25.07.2025
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi B: 44 (13/4/1961) <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM___/d00/c003/tm__00003044.pdf> Erişim Tarihi: 25.07.2025